

Красимир Кънев и Диляна Ангелова

ПРЕСТЪПЛЕНИЯ, ПОДБУДЕНИ ОТ ПРЕДРАЗСЪДЪЦИ

БЪЛГАРСКИ
ХЕЛЗИНСКИ
КОМИТЕТ

ИНФОГРАФИКА 3 „МАЛЦИНСТВОТА В БЪЛГАРИЯ – МИШЕНИ НА ОМРАЗАТА“ ►

Цитираните данни са от доклади и презентации, изнесени на регионалните кръгли маси, организирани в рамките на проекта NO HATE BG в 11 общини. Посочени са и данни от годишния доклад на БХК „Правата на човека в България през 2018 г.“, както и резултати от национално представително изследване на Институт „Отворено общество“ – София през 2018 г., публикувани в доклад „Демокрация и гражданско участие. Обществените нагласи към демокрацията, върховенството на правото и основните права на човека през 2018 г.“. Цитирани са и данни от две изследвания на нагласи към ЛГБТИ хора на фондация ГЛАС и на Младежката ЛГБТ организация „Действие“ и доклад на Иван Игов „Дискриминацията като социално явление - причини и механизми за проявяването ѝ“.

NO HATE – ЗАЕДНО В ЗАЩИТАТА НА МАЛЦИНСТВОТА И В ПРОТИВОДЕЙСТВИЕТО НА ПРЕСТЪПЛЕНИЯТА ОТ ПРЕДРАЗСЪДЪЦИ

МАЛЦИНСТВОТА В БЪЛГАРИЯ – МИШЕНИ НА ОМРАЗАТА

ОБЩЕСТВЕНИ
НАГЛАСИ ПРЕДИ
МЕСТНИТЕ ИЗБОРИ
ПРЕЗ ОКТОМВРИ
2019

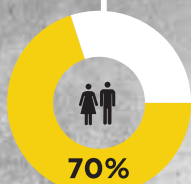
СПАД В ДОВЕРИЕТО
към демократичната
форма на управление,
институциите и медиите

ТОЛЕРАНТНОСТТА, ЕДИН ГОЛЯМ МИТ

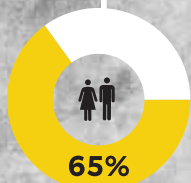
КМЕТЪТ ДА НЕ Е РОМ, ГЕЙ
ИЛИ ТУРЧИН

ПРЕЗ 2018,
КАКТО И В ПРЕХОДНИ ГОДИНИ
СИСТЕМНО ПОДЛОЖЕНИ
НА ДИСКРИМИНАЦИЯ В РЕДИЦА
СФЕРИ НА ОБЩЕСТВЕНИЯ ЖИВОТ
СА НЯКОЛКО ГРУПИ

↓
РОМИТЕ, ЛГБТИ ХОРАТА,
БЕЖАНЦИТЕ И МИГРАНТИТЕ,
КАКТО И БЪЛГАРСКИ
ГРАЖДАНИ С МАКЕДОНСКО
И ПОМАШКО
САМОСЪЗНАНИЕ

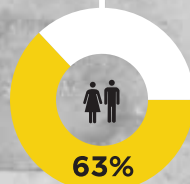
ОТ АНКЕТИРАНИТЕ
НЕ БИХА ГЛАСУВАЛИ
ЗА КАНДИДАТ
ЗА КМЕТ, КОЙТО Е ОТ
РОМСКИ ПРОИЗХОД

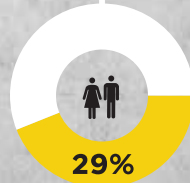
ОТ АНКЕТИРАНИТЕ
НЕ БИХА ГЛАСУВАЛИ
ЗА КАНДИДАТ,
КОЙТО СЕ Е
САМООПРЕДЕЛИЛ
КАТО ГЕЙ ИЛИ
ЛЕСБИЙКА

ОТ АНКЕТИРАНИТЕ
НЕ БИХА ПУСНАЛИ
БЮЛЕТИНА
ЗА КМЕТ С ТУРСКИ
ПРОИЗХОД

ОТ АНКЕТИРАНИТЕ
НЕ БИХА ГЛАСУВАЛИ
ЗА ЧОВЕК С
УВРЕЖДАНЕ

1 от 10
НЕ БИ ГЛАСУВАЛ ЗА ЖЕНА,
КОЯТО Е КАНДИДАТ
ЗА КМЕТ

ДИСКРИМИНАЦИОННИ НАГЛАСИ КЪМ ОСНОВНИТЕ МАЛЦИНСТВЕНИ ГРУПИ

БЕЖАНЦИ

ПЪРВАТА ПРИЧИНА ЗА
НЕТОЛЕРАНТНОСТТА
КЪМ БЕЖАНЦИТЕ Е

СТРАХЪТ НА ХОРАТА ОТ

- ➔ ПРЕСТЪПЛЕНИЕ / 43%
- ➔ РАЗПРОСТРАНЯВАНЕ
НА РЕЛИГИОЗНИ
ВЪРВАНИЯ / 43%
- ➔ БОЛЕСТИ / 36%

ОКОЛО 92% ОТ ХОРАТА

НИКОГА НЕ СА ВИЖДАЛИ И НЕ СА
ОБЩУВАЛИ С БЕЖАНЕЦ, А ПРАКТИКАТА
ПОКАЗВА, ЧЕ ОБЩУВАНЕТО ПРОМЕНЯ
НАГЛАСИТЕ.

**ДИСКРИМИНАЦИЯ ИМА ТОГАВА, КОГАТО Е НАЛИЦЕ ОФИЦИАЛНО ИЛИ
НЕОФИЦИАЛНО РАЗДЕЛЯНЕ НА ХОРАТА В ОТДЕЛНИ ГРУПИ, ПРИ КОЕТО
ИМ СЕ ДАВАТ ИЛИ ОТНЕМАТ ДАДЕНИ ПРАВА, ЗАДЪЛЖЕНИЯ И ВЪЗМОЖНОСТИ.**

Дискриминационното поведение минава през различни етапи
(нерядко наричани „стъпалата на дискриминацията“).
Започва от словото на омразата, минава през изолацията
и стига до физическата атака и унищожението.

ЛГБТИ ХОРАТА

ЛГБТИ ХОРАТА СА
ДИСКРИМИНИРАНИ И
ЗАКЛЕЙМЕНИ ПОРАДИ ТЯХНАТА
РЕАЛНА ИЛИ ВЪЗПРИЕМАНА

СЕКСУАЛНА ОРИЕНТАЦИЯ ИЛИ ПОЛОВА ИДЕНТИЧНОСТ

ЛГБТ ХОРАТА

СА ТОРМОЗЕНИ ФИЗИЧЕСКИ, ОБИЖДАНИ,
ДИСКРИМИНИРАНИ НА РАБОТНОТО МЯСТО
И НЕВИДИМИ В ОБЩЕСТВОТО И В ПРОЦЕСА
НА ВЪЗЕМАНЕ НА ПОЛИТИЧЕСКИ РЕШЕНИЯ.

- ➔ ЗАПЛАХИ / 73%
- ➔ ФИЗИЧЕСКО
НАПАДЕНИЕ / 15%
- ➔ СЕКСУАЛНО НАСИЛИЕ / 3%
- ➔ ДОМАШНО НАСИЛИЕ / 3%

РОМИ

ОТ НАЧАЛОТО НА 2019 СТОТИЦИ
РОМСКИ СЕМЕЙСТВА ОСТАВАТ

БЕЗ ДОМОВЕ И СА ИЗСЕЛЕНИ, ЗАРАДИ БУНТОВЕ НА МЕСТНИТЕ ХОРА

- ➔ 55 СЕМЕЙСТВА
от с. Войводиново, област
Пловдив, бяха прогонени
от къщите си 8 нощта на
6 януари 2019 г.;
- ➔ РАЗРУШАВАНЕТО
НА КЪЩИТЕ често
представлява наказание за
криминални прояви между
българи и роми – скандали,
сбивания, език на омразата.
- ➔ ЛИПСВА ЦЯЛОСТНА
СТРАТЕГИЯ за решаване
на проблема с незаконните
жилища.

ИНТЕГРАЦИЯТА

НЯМА КАК ДА СЕ СЛУЧИ ПРИ ТОВА НИВО
НА ОТРАВЯНЕ НА АТМОСФЕРАТА В
МЕЖДУЕТИЧЕСКИТЕ ОТНОШЕНИЯ.
РОМСКАТА ОБЩНОСТ НЯМА ПОЛИТИЧЕСКО
ПРЕДСТАВИТЕЛСТВО В ПАРЛАМЕНТА
ИЛИ ПОКРОВИТЕЛ ОТ ДРУГА СТРАНА СЪС
ЗНАЧИМО ПРИСЪСТВИЕ НА
МЕЖДУНАРОДНОТО ПОЛЕ.

ГЛАВА 1

Същност и видове

1.1. Понятие за престъпление, побудено от предрасъдъци

Престъпленията, побудени от предрасъдъци, са умишлени деяния, които увреждат сериозно обществените отношения и са извършени със специфичен мотив, свързан с предрасъдък спрямо определени характеристики на жертвата. Тези престъпления са известни още като „престъпления от омраза“ и голяма част от тях са наистина такива. Омразата може да е свързана с расата, етническата принадлежност, религията, пола, сексуалната ориентация, увреждането или друга подобна характеристика на жертвата¹. Такива са например убийството или нанасянето на телесна повреда на лице поради неговата/нейната етническа принадлежност, при което извършителят излива върху жертвата своята омраза към лицата от същата етническа група като тази на жертвата. Извършителят привижда в жертвата не толкова конкретния човек, а представител на омразния етнос. Физическите насилия над жертвата поради нейната раса или етническа принадлежност са типични престъпления от омраза, но такива могат да бъдат и най-различни други посегателства – повреждане на имущество, изнасилване, лишаване от свобода, принуда, кражба, измама и пр. Те могат да бъдат насочени както пряко към жертвата поради нейната раса или етнос, така и към свързано с жертвата лице – неин роднина, близък или просто лице, което я е подкрепяло в миналото. Жертвата може да е и организация, която оказва подкрепа на лица, които извършителят мрази, например организация за подпомагане на бежанци и мигранти или организация за подпомагане на ромите, или ЛГБТИ хората².

Побудите или мотивите³, които често представляват стимул за и оправдание на тези деяния, може да са най-разнообраз-

1 Повече за характеристиките или признаците, по които се обособяват групите, мишени на този вид престъпления, виж в параграф 1.4. по-долу.

2 Аббревиатурата ЛГБТИ се използва, за да обхване групите на лесбийките, гей мъжете, бисексуалните, трансгендър и интерсекс хората – различни групи със свои специфики, които обаче обичайно се разглеждат под общ знаменател като „престъпващи“ обществени норми за „правилно“ и „подходящо“ поведение или външен вид на жените и мъжете в даденото общество.

3 „Побуди“ и „мотиви“ тук се употребяват като синоними. Терминът, който използва българското наказателно право, е „побуди“.

ни. Така например извършителят може да вярва, че ромите като етнос са престъпници, които следва да бъдат наказвани винаги когато бъдат срещнати; или че мигрантите представляват някаква заплаха и следва да бъдат тормозени и насилвани, за да бъдат прогонени; или че на турците, които са наследници на османските завоеватели, следва да се отмъщава заради издевателства на тези техни предци над българи в далечното минало; или че евреите са безскрупулни в своето желание да се обогатяват за сметка на останалите хора и следва да бъдат ограбвани и прогонвани, дори избивани.

Във всички тези случаи става дума за предразсъдъци към определени етноси – неправилен обобщения, генерализации, които пренебрегват разнообразието вътре в етническата група, привиждат в жертвата не лице със своите индивидуални особености, а представител на групата, който неизменно носи негативните ѝ черти и към която извършителят изпитва определени негативни чувства. Във всички случаи етническите предразсъдъци са основани или на липсата на всякакъв опит в междуетническо общуване, или на ограничен такъв. В последния случай лицето, което е култивирало предразсъдъка, може да е имало някакъв негативен опит с отделни представители на етноса, може да е чело или слушало нещо негативно за него. То обикновено няма досег нито чрез личен опит, нито чрез другояче придобито знание до други представители на етноса, които биха могли да допринесат за култивирането на позитивни или поне на по-нюансирани нагласи към въпросния етнос. Културната среда, в която лицето израства, включваща, наред с другото, възпитанието в детска възраст, образованието, медийната среда, обсъжданията в приятелски кръгове, посланията, които се излъчват от политиците, представителите на интелигенцията или други лидери на общността, а в последно време и участието в социалните мрежи, е от решаващо значение за култивирането на едни или други нагласи към определени групи.

Подобни предразсъдъци могат да станат основа за престъпни посегателства не само към представители на расови и етнически общности, но и към други социални групи – религиозни общности, хора от другия пол, нехетеросексуалните хора, джендър

неконформните⁴ хора и лицата, живеещи с междуполови състояния (интерсекс)⁵, хора с увреждания, възрастни, деца. Всяко общество гледа през различна призма на всяка от тези групи и често този поглед е свързан с предразсъдъци. Едно силно религиозно общество може да гледа с подозрение и враждебност към всяка религиозна общност, която не изповядва доминиращата религия. Слабо религиозните общества могат да изпитват негативни чувства към религиозните хора изобщо, без оглед на тяхната религия. По ред социални и културни причини в много общества съществуват силно негативни нагласи към хората с нехетеросексуална ориентация. Обществата, в които доминират патриархалните нагласи, често задават определени подчинени социални роли на жените и децата, а много техни членове прибягват до или оправдават насилието спрямо жени и деца, които се отклоняват от зададените им роли.

Макар доминиращото чувство при престъпните посегателства, побудени от предразсъдъци, най-често да е омразата към дадена група, това невинаги е така. Има хора, които вярват, че насилието спрямо деца може да е „за тяхно добро“, т.е. според тази логика насилието над детето е от грижа за него, а не от омраза. По подобен начин много насилници над жените в семейството са мотивирани от желание „да ги поставят на мястото им“, защото „жената трябва да слуша“, а не непременно от омраза. Когато става дума за посегателства срещу имущество, които са побудени от предразсъдъци, мотивите могат да бъдат изключително разнообразни и невинаги свързани с омраза. Поради това терминът „престъпления от омраза“, с който тези престъпления по традиция се обозначават, не е съвсем точен. По-правилно би било такива деяния да се наричат „престъпления, побудени от предразсъдъци“. Традицията на обозначаването им като „престъпления от омраза“

4 Джендър неконформни са лицата, чието изразяване на джендър характеристиките им (женственост и мъжественост) не съответства на телесния им пол. Това включва най-малко групите на транссексуалните (лица, страдащи от полова дисфория), трансджендър (лица, живеещи с несъответствие между телесен и психичен пол, без да страдат от полова дисфория) и небинарните лица – хора, които нямат съзнанието на принадлежащи въобще към бинарната опозиция мъж – жена.

5 Междуполовите състояния, архаично наричани в по-старата литература „хермафродитизъм“, са такива състояния на телесните изяви на пола (гениталии, хромозомен набор, вторични полови белези и други), при които лицето не може еднозначно да се определи като принадлежащо към женския или към мъжкия пол.

игва от Движението за граждански права в САЩ, когато проблемът с „престъпленията от омраза“ (hate crimes) се обсъжда за пръв път по отношение на насилията над чернокожите американци. Исторически тези насилия наистина са основани в масовия случай на расистка омраза. На тази база са формулирани и първите закони, наказващи „престъпленията от омраза“ в САЩ, както и в други страни по света. Паралелно на ниво международни стандарти расата, етническата принадлежност и религията са първите базисни характеристики на човешката личност, спрямо които се налагат изисквания за защита със средствата на наказателното право. Към тези „защитени признаци“ впоследствие се добавят и други – пол, сексуална ориентация, полова идентичност, увреждане, възраст, политически убеждения и др. За обозначаване на престъпленията, свързани с цялото разнообразие на такива признаци, започва да се употребява и по-точният термин „престъпления, побудени от предразсъдъци“ (bias-motivated crimes). Поради широкото разпространение на първоначалния термин обаче често с „престъпления от омраза“ се обозначават всички престъпления, побудени от предразсъдъци. А поради това че престъпленията, побудени от предразсъдъци, представляват крайна форма на дискриминация, те понякога се обозначават като „престъпления с дискриминационни побуди“, „с дискриминационен елемент“ или с „дискриминационен мотив“⁶.

1.2. Вюгове

Една от международните организации, които са ангажирани най-активно със събирането на информация и подпомагане на държавите за борба с престъпленията от омраза, е Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа (ОССЕ)⁷. Сред нейните държави членки обаче няма консенсус относно това какви деяния се обхващат от този термин и по-специално дали това, което в много страни се нарича „реч на омраза“, следва да попадне в обхвата

6 Пушкаророва, И., и Попова, П. (2011). Идентифициране на престъпления с дискриминационен елемент. В: КЗД, *Учебен модул II: Антидискриминационно право – наказателноправни аспекти (за магистрати)* (с. 67 – 75). София: Комисия за защита от дискриминация.

7 Вж. специалния сайт на ОССЕ, посветен на престъпленията от омраза: <http://hatecrime.osce.org/>.

на „престъпленията от омраза“⁸. Това се отнася преди всичко за Съединените американски щати, където през 1992 г. по делото *R.A.V. срещу Сейнт Пол* Върховният съд изтъква Първата поправка на Конституцията на САЩ като защитаваща речта на омраза и недопускаща нейното криминализиране. По тази причина ОССЕ е формулирала относително тясна дефиниция на престъпленията от омраза. Според тази дефиниция това са престъпления, мотивирани от предразсъдъци към определени групи. За да се сметне за престъпление от омраза, деянието трябва да отговаря на два кумулативни критерия: да представлява престъпление според наказателното право (т. нар. „паралелно престъпление“) и на второ място, то да е мотивирано от предразсъдък⁹. Според тези критерии речта на омраза не попада в обхвата на определението за „престъпления от омраза“. По тази причина ОССЕ не събира информация и не култивира ресурси за борба с речта на омраза в държавите членки.

На европейско ниво подходът към престъпленията, подбудени от предразсъдъци, е различен. Европейското право не само допуска, но и изисква криминализиране на някои форми на речта на омраза. По-специално *Рамково решение 2008/913/ПВР на Съвета на ЕС от 28 ноември 2008 година относно борбата с определени форми и прояви на расизъм и ксенофобия посредством наказателното право* изисква от държавите членки да предприемат необходимите мерки, за да криминализират редица форми на расистката и ксенофобска реч на омраза, като:

8 В Обща политическа препоръка № 15 от 2015 г. на Европейската комисия срещу расизма и нетолерантността речта на омраза е дефинирана както следва: „Речта на омраза за целите на препоръката включва използването на една или няколко от специфичните форми на изразяване, а именно – проповядване, насърчаване или подбуждане на охулване, враждебност или очерняне на лице или група от лица, както и всякакъв вид тормоз, обида, негативно стереотипиране, стигматизиране или сплашване на такова лице или лица и всяко оправдание на всички тези форми на изразяване, което е основано на неизчерпателен списък от личностни характеристики или обществено положение, включващи „раса“, цвят, език, религия или вяра, националност или национален или етнически произход, както и потекло, възраст, увреждане, пол, джендър, джендърна (полова) идентичност и сексуална ориентация“. (ECRI, *General Policy Recommendation No. 15 on Combating Hate Speech*, 8 December 2015, CRI(2016)15, Strasbourg, 21 March 2016, § 9, достъпна в интернет на адрес: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-15-on-combating-hate-speech/16808b5b01>).

9 OSCE/ODIHR & IAP (2014). *Prosecuting Hate Crimes: A Practical Guide*. Warsaw: OSCE, p 19.

- публичното подбуждане към насилие и омраза срещу групи или отделни лица въз основа на тяхната раса, цвят на кожата, религия, произход, национална или етническа принадлежност;
- подобно подбуждане чрез разпространение на документи, снимки или други материали;
- публично оправдаване, отричане или грубо омаловажаване на геноцид, престъпления срещу човечеството и военни престъпления, когато са насочени срещу групи и лица, определени по отношение на раса, цвят на кожата, религия, произход, национална или етническа принадлежност, и са извършени по начин, който може да подтикне към насилие или омраза срещу такива групи или лица;
- подобно публично оправдаване, отричане или грубо омаловажаване на престъпленията, определени в член 6 от Хартата на Международния военен трибунал от 8 август 1945 г.;
- подбуждателството и съучастие в подобни престъпления¹⁰.

Член 4 от *Международната конвенция за премахване на всички форми на расова дискриминация* на Организацията на обединените нации (ООН) също изисква криминализиране на определени форми на речта на омраза и по-специално подбуждането към расова дискриминация и разпространението на идеи за расово превъзходство или омраза¹¹. На свой ред член 20, т. 2 от *Международния пакт за граждански и политически права* (Пакта) изисква от държавите, страни по Пакта, да забранят със закон всяко проповядване на национална, расова или религиозна омраза, което подбужда към дискриминация, враждебност или насилие.

По тези причини подходът на Европейския съюз (ЕС) към престъпленията от омраза (както впрочем и на повечето държави, с изключение на САЩ) е различен от този на ОССЕ. В престъпленията от омраза се включват и някои форми на речта на омраза. Речта на омраза е подкатегория на престъпленията от омраза или престъпленията, мотивирани от предразсъдъци¹². На национално

¹⁰ Вж. Приложение № 3 за относимия текст на Рамковото решение.

¹¹ Вж. Приложение № 1.

¹² FRA (2016). *Ensuring justice for hate crime victims: professional perspectives*. Vienna: FRA, p. 15

ниво държавите – членки на ЕС, които гледат сериозно на своите задължения за борба с престъпленията от омраза, са възприели широк подход в дефинирането и борбата с тези престъпления, включващи не само „паралелни престъпления“ (т.е. квалифицирани състави на престъпления, при които квалифициращо обстоятелство е особеният субективен признак – погбугите), но така също и някои форми на речта на омраза¹³.

Изследванията от последните години показват, че расистките и ксенофобските престъпления от омраза продължават да бъдат най-висок дял от престъпленията от омраза изобщо. Следват престъпленията на основата на сексуална ориентация и полова идентичност. Освен тях със значителни дялове са ислямифобските и антисемитските престъпления от омраза, престъпленията срещу бездомниците и тези срещу хората с увреждания¹⁴. Джендърно базираното насилие¹⁵, както и насилието срещу деца, основано на предразсъдъци относно това какви роли тези групи трябва да играят в обществото, също следва да се третираат като престъпления, погбугени от предразсъдъци.

Освен проблемът с включването на някои форми на речта на омраза сред престъпленията, погбугени от предразсъдъци, през законодателството и теорията на тези престъпления исторически са стояли още три сериозни проблема: кои престъпления да бъдат приети за „паралелни“, т.е. за кои основни състави следва да се въведат квалифицирани такива – за всички или само за някои; кои предразсъдъци да бъдат зачетени като обосноваващи по-тежки наказания и какво увеличаване на наказанието за престъпления, погбугени от предразсъдъци, е оправдано. В САЩ например наказателните законодателства на различните щати отговарят по различен начин на всеки един от тези три въпроса. Броят и видът

13 Вж. например: *Tower Hamlets Hate Crime Manual*, London, June 2017, p. 4, достъпен на: https://www.towerhamlets.gov.uk/Documents/Community-safety-and-emergencies/Community-safety/Tower_Hamlets_No_Place_for_Hate_Forum_HC_Manual_FINAL.pdf, проверена на 17.08.2019 г. Този наръчник за професионалисти дефинира престъпленията от омраза като такива, при които жертвата е избрана въз основа на широк спектър от признаци и включва, наред с другото, заплахи, обиди, включително обидни графити, „злонамерени комуникации“, разпространяване на омраза по интернет и др.

14 EU FRA (2016). *Ensuring justice for hate crime victims: professional perspectives*. Vienna: FRA, p. 17.

15 Повече за неясното и превърнало се в поле за борби понятие „джендър“ вж. в Глава Втора, параграф 2.1.3.

на „паралелните престъпления“ (квалифицирани състави), за които се предвижда увеличаване на наказанията, когато са побудени от предразсъдъци, варира. В още по-голяма степен това се отнася за защитените признаци (тези признаци, които законът предвижда като основания за квалифициране на деянието като по-тежко наказуемо). Различно в различните щати е и равнището на увеличаване на наказанията. Подобни разлики очевидно се дължат на различните политики на идентичност, както и на други политически, а понякога дори и на случайни причини, които не почиват на солидни теоретични предпоставки¹⁶.

Различията оказват силно влияние и върху официалната статистика за този вид престъпност. Този проблем съществува не само в САЩ, но и в Европа. Статистиката, която ОССЕ събира, отразява в голяма степен начина, по който престъпленията от омраза се дефинират, съобщават, регистрират и обработват статистически в различните държави членки, и не може да служи за международно сравнение¹⁷.

Още със самото възникване на идеята в разгара на Движението за граждански права в САЩ престъпленията от омраза възбуждат бурен дебат за своето оправдаване и по повод изискването те да бъдат наказвани по-тежко от „паралелните престъпления“, на които се основават. Редица автори виждат в идеята за допълнително наказване на мотивацията, свързана с предразсъдъци, възраждане на идеята за „престъпмисъл“¹⁸. През 1993 г. в решението си по делото *Уисконсин срещу Мичел* Върховният съд на САЩ отхвърля идеята, че с престъпленията от омраза се наказва „обидното мислене“ и се изпраща смразяващо послание към лицата, които могат да имат подобни мисли. Според Върховния съд вземането предвид на побудите на извършителя при произнасянето на присъдата от наказателния съд е напълно легитимно и не е в противоречие с Първата поправка на Конституцията на САЩ. Според съда „Конститу-

16 Вж. по-подробно за социалното конструиране на политиките по отношение на престъпленията, побудени от предразсъдъци в САЩ, Jacobs, J., & Potter, K. (1998). *Hate Crimes: Criminal Law and Identity Politics*. New York: Oxford University Press.

17 Chakraborti, N. (2015). Framing the boundaries of hate crimes. In N. Hall, A. Corb, P. Giannasi, & J. G.D. Grieve (Eds.), *The Routledge International Handbook on Hate Crime* (pp. 13 – 23). Abington/New York, Routledge, p. 14

18 Или „престъпмисъл“ по названието на едноименното понятие в романа „1984“ на британския писател Джордж Оруел (1903 – 1950).

цията не издига *per se* бариера пред допускането на доказателства относно нечии убеждения и връзки просто поради това, че те са защитени от Първата поправка”¹⁹.

1.3. Ефектът и общественото значение на престъпленията, побудени от предразсъдъци

Престъпленията, побудени от предразсъдъци, не наказват мислите, а действията на извършителя, както и резултатите от тях, измервани с техния ефект върху личния интегритет на жертвата и системата на обществени отношения. Специфичните задължения на държавата, включващи бързо и ефективно разследване и по-тежко наказване на престъпленията, побудени от предразсъдъци, се извежда от по-разрушителния ефект, който тези деяния имат – в сравнение с основните състави – върху четири сфери:

- жертвата, която често изживява увреждането от престъплението от омраза по-тежко, отколкото подобното „паралелно престъпление“ поради допълнителното засягане на нейна ключова идентичност²⁰;
- социалната група, спрямо която е насочено престъплението (расова, етническа, религиозна и др.), останалите членове на която се чувстват уязвими от виктимизация, без да са пряко засегнати от престъплението²¹;

19 US Supreme Court, *Wisconsin v. Mitchell*, 508 U. S. 476 (1993), достъпно в интернет на адрес:

https://scholar.google.com/scholar_case?case=6356850277412073701.

20 Iganski, P. (2008). *Hate crime and the city*. Bristol, UK: Policy Press, p. 81 – 82. Вж. също: McDevitt,

J., Balboni, J., Garcia, L., & Gu, J. (2001). Consequences for Victims. *American Behavioral Scientist*, 45(4).

21 По-обхватният потенциал за виктимизиране може да бъде основание за квалифициране на наказателния състав в закона, но безпокойството и тревогата на трети лица, когато е извършено престъпление, никога не следва да бъдат основание за увеличаване на наказанието в конкретния случай. Тези две хипотези невинаги се разграничават от критиците на престъпленията от омраза. Вж. например: Jacobs & Potter (1998). *Hate Crimes: Criminal Law and Identity Politics*, p. 87 – 88.

- другите уязвими малцинствени групи, които също могат да се почувстват виктимизирани, без да са пряко засегнати от престъплението²²;
- обществото като цяло, в което престъплението от омраза всява разделение и противопоставяне, засягайки тъканта на социалната солидарност²³. В някои случаи ненаказаните престъпления от омраза могат да предизвикат чувство на потиснатост и безправие, недоверие в институциите и способността (или желанието) на държавата да защити уязвимата група. Недоволството на уязвимата група може да прерасне и в ответни реакции на противопоставяне и насилие, в отмъстителни деяния спрямо групата на насилника.

Барбара Пери, може би най-влиятелната съвременна изследователка на престъпленията от омраза от криминологична гледна точка, подчертава недостатъците на легалистичния подход към обозначаването и наказването на тези престъпления. Теоретичната рамка, която тя конструира, подчертава тяхната същностна роля в поддържането на изградените йерархии на господство и подчинение спрямо маргинализираните „групи“ в рамките на определена структура на властови отношения²⁴. В това разбиране динамиката на престъплението от омраза се развива отвъд от-

22 Така например вълна от расистко насилие спрямо ромите като „чужд и нежелан етнос“ може да предизвика основателен страх и у други „чужди“ етноси, които биха могли във всеки момент да се превърнат в потенциално „нежелани“, например у евреите. В такива ситуации е редно да се познават, разбират и отчитат, наред с другото, и историческите паралели с травматични събития от миналото, като например преживяванията на евреи, роми и гей хора през време на Втората световна война. Тези събития и продължаващите своя живот идеологии, които са довели до тях, могат да служат за добро основание на различни групи да изпитват страх, дори да не са били засегнати непосредствено от престъпните деяния в конкретния случай.

23 „Такива престъпления от омраза, извършени единствено защото жертвите имат различен цвят на кожата или различно вероизповедание, или са гейове, или лесбийки, оставят дълбоки белези не само върху жертвите, но и върху цялата ни общност“. – Бил Клинтън, радиообръщение от 1997 г., цит. по Perry, B. (2001). *In the Name of Hate: Understanding Hate Crimes*. New York: Routledge, p. 7.

24 „Следователно престъплението от омраза включва актове на насилие и заплаха, обикновено насочено към вече стигматизирани и маргинализирани групи. Като такова то е механизъм на власт и потискане, целящо да утвърди йерархиите, които характеризират определен несигурен обществен рег“. Perry (2001). *In the Name of Hate: Understanding Hate Crimes*, p. 8 – 10.

ношенията на конкретния извършител и конкретната жертва. Тя обхваща също така отношенията между свързаните с тях социални групи. Ето защо престъпленията, мотивирани от предразсъдъци, понякога се наричат „престъпления послания“ (*message crimes*)²⁵ – те изпращат послание на цялата група, към която жертвата принадлежи, че е нежелана, мразена и няма място в обществото. Това разбиране дава и най-доброто оправдание за по-тежкото наказване на престъпленията, подбудени от предразсъдъци. При тях геецът посяга върху човека без власт и сила, върху уязвимия, при това като представител на група от уязвими лица. Поради това състоянието на неговото/нейното съзнание се характеризира с повече зла умисъл, което обосновава и по-тежкото наказание.

1.4. Защитените признаци

С разширяването на обхвата на признаците, защитени чрез законодателство, предвиждащо наказания за престъпления, подбудени от предразсъдъци, възниква въпросът докъде следва да стигне това разширяване и кои следва да бъдат признаците, които се защитават. Освен традиционните раса, цвят на кожата, етническа принадлежност, национален произход и религия, националните законодателства на страните, които са приели да се борят сериозно с тези престъпления, включват още пол, сексуална ориентация, полова идентичност, увреждане и в по-редки случаи – политическа принадлежност, убеждения, възраст и професия. Критериите за включване на защитени признаци обикновено са два: изборът да е основан на относително неизменни, основополагащи за човешката идентичност признаци и от друга страна – социалният и историческият контекст, който генерира едни или други посегателства срещу определени социални групи. Освен това от значение за определяне на необходимостта, характера и размера на санкцията е характерът на деянието. Последното включва, наред с другото, и насочеността към определена защитена характеристика. Не би било оправдано например речта на омраза спрямо политическата принадлежност и убеждения на определено лице да обоснове каквато и да било наказателна санкция, още по-малко такава, свързана

25 OSCE/ODIHR & IAP (2014). *Prosecuting Hate Crimes: A Practical Guide*, p. 16.

с лишаване от свобода. Друга би била обаче ситуацията, когато става дума за етническата принадлежност на жертвата.

Устойчивостта, принадлежността на защитения признак към сърцевината на човешката идентичност, обосновава по-сериозните наказания, които законодателството следва да предвиди за посегателствата срещу него. Човек може да смени, да скрие или да избяга от принадлежността си към определен футболен отбор, клуб, учебно заведение, компания или населено място, но той/тя не може или трудно може да избяга от или да скрие своя цвят на кожата, етническа принадлежност, пол или религия. Тези признаци са относително неизменни и за расовите/етническите/половите/религиозните групи, към които лицето принадлежи. От по-широка обществена гледна точка, обосноваваща увреждането чрез съответното престъпление на ключови обществени отношения, принадлежността към футболен отбор не е част от фундаменталната структура на обществото, но етносът, полът или религията по правило принадлежат към нея²⁶. Поради това тяхното засягане оправдава сериозната наказателна санкция, която законодателят следва да предвиди за престъпленията, мотивирани от тези характеристики.

Наказателното право е средство на формалния социален контрол, с който обществото отговаря на специфични за него проблеми, чиито корени лежат в неговата история или в определени негови културни особености. В различните общества социалните групи, които са дискриминирани, тормозени или преследвани, са различни. Изхождайки от тези особености на обществото, наказателното право може да включи сред защитените признаци, свързани с престъпленията, побудени от предразсъдъци, такива, които са ставали и продължават да стават основа за подобни практики. По подобен начин историята и културните особености на различните общества могат да обосноват различни по вид и тежест наказателни санкции към различните престъпления от омраза. Така европейските общества, в които в определени исторически периоди нацистката идеология е била не само широко разпространена и доминираща, но е довела на практика и до тежки престъпления срещу мира и човечеството, както и срещу исторически уязвими

26 OSCE/ODIHR (2009). *Hate Crime Laws: A Practical Guide*. Warsaw: OSCE/ODIHR, p. 38.

групи от хора, днес са възприели един по-строг подход към всякакво нейно публично проявление. Процесът, чрез който определени исторически и политически развития получават оценка, а определени културни особености на обществата изкрystalизират, предполага прозрачен диалог и широк консултативен процес, включващ представители на жертвите и на дискриминираните общности.

България е страна по редица договори на ООН и на Съвета на Европа, установяващи задължения за криминализиране и стандарти за разследване и наказване на престъпленията, побудени от предразсъдъци. Тя не е заявила никакви резерви във връзка с относимите към тези престъпления разпоредби на международните договори. Като членка на Европейския съюз България е обвързана и с правото на Съюза в тази сфера, включващо *Рамково решение 2008/913/ПВР от 28 ноември 2008 г.* Всички тези актове на международното право включват три относително самостоятелни задължения на държавите членки за борба с престъпленията, побудени от предразсъдъци – за криминализиране на определени деяния, за ефективно разследване на извършените престъпления и за тяхната превенция. Като член на Съвета на Европа към тълкуването и прилагането на закона по такива въпроси в България са относими и препоръките на Европейската комисия срещу расизма и нетолерантността.

ГЛАВА 2

Международноправни станданти и задължения на България за борба с престъпленията, подбудени от предрасъдъци

2.1. Престъпленията, погубени от предразсъдъци, в системата на ООН

Системата за защита на правата на човека на ООН е създадена непосредствено след Втората световна война с пресния спомен за масовите убийства и геноцида над евреите и няколко други етнически групи от страна на нацистите и техните съюзници. Тези престъпления, които са ярък пример на престъпления от омраза, застават във фокуса на вниманието на международната общност при създаването на новата система на международен ред²⁷. Полският юрист Рафаел Лемкин, създател на термина „геноцид“ и участник в създаването на международноправната рамка за неговото преследване и наказване, обосновава необходимостта от такава система със специфичността на ситуацията в следвоенна Европа, в която, от една страна, „националната диференциация е особено отчетлива“ и от друга страна, определени национални групи са станали обект на масово унищожение в качеството си на такива от страна на нацистките окупатори по време на войната. Той обосновава подхода към криминализирането на геноцида на глобал-

27 Следва да се отбележи, че извън този фокус остават две други групи, подложени на системно преследване от нацизма и фашизма – хората с определени увреждания и хомосексуалните хора. Така наречената „програма за евтаназия“ в нацистка Германия е насочена към ликвидирането на институционализирани пациенти с физически и психични увреждания, които, съгласно държавната пропаганда, носят „генетични дефекти“ и поради това нарушават чистотата на „арийската раса“. Инсталации за избиването на такива пациенти чрез обгазяване са създадени след 1939 г. в градовете Бернбург, Брандербург, Хадамар и в замъците „Графенек“, „Хартхайм“ и „Зоненщайн“. По този въпрос Вж. статията *Euthanasia Program* в интернет страницата на „Енциклопедия на холокоста“, поддържана от Мемориалния музей на Холокоста в САЩ на адрес: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/euthanasia-program>. Докато тази програма предизвиква широко обществено неговолюбство и до края на Втората световна трябва да бъде продължена тайно чрез „евтаназирание“ на пациентите със смъртоносни инжекции, съдбата на хомосексуалните мъже и жени, изпратени в лагерите на смъртта, не се променя особено след края на войната. Напротив, много от оцелелите от лагерите на смъртта хомосексуални хора не са освободени, а остават затворници; други пък, след като са освободени, са арестувани отново. Хомосексуалните, жертви на преследване от нацисткия режим, не получават и компенсации. Законът, който дава основание за преследването им със средствата на наказателното право, остава в сила до 1994 г. Германското правителство реабилитира осъдените едва през 2002 г. Вж. повече на интернет страниците на Мемориалния музей на Холокоста в САЩ на адрес <https://www.ushmm.org/exhibition/persecution-of-homosexuals/> и на Британския национален център и музей на Холокоста на адрес <https://www.holocaust.org.uk/news/homosexual-victims-of-nazi-persecution>. – Бел. рег.

но ниво с обстоятелството, че „нациите са съществен елемент на световната общност“, а светът „представя толкова култура и интелектуална мощ, колкото са създадени от съставлящите го национални групи“²⁸.

2.1.1. Разпоредбите на международните договори на ООН за борба с престъпленията, мотивирани от предразсъдъци на основата на раса и религия

Един от първите договори на ООН по правата на човека е *Конвенцията за предотвратяване и наказване на престъплението геноцид* от 1948 г.²⁹ С нея се налага задължение за криминализиране на действия, които са извършени с намерение да бъде унищожена изцяло или отчасти определена национална, етническа, расова или религиозна група като такава. Тези действия включват убиване на членове на групата; причиняване на тежки телесни или душевни повреди на членове на групата; умишлено налагане на групата на условия на живот, целящи нейното пълно или частично физическо унищожение; налагане на мерки за предотвратяване на ражданията в групата и насилствено предаване на деца от групата на друга група. Конвенцията изисква наказване не само на извършването на геноцид, но също така и заговора за извършване на геноцид; прякото и публично подбуждане към извършване на геноцид; опитът и съучастие в извършване на геноцид. Със същата дефиниция престъплението геноцид е включено през 1998 г. в член 6 на *Римския статут на Международния наказателен съд* (МНС). Юрисдикцията на този международен съд обхваща и други тежки престъпления и се разпростира върху всички държави, които са ратифицирали Римския статут. С други разпоредби на Римския статут юрисдикцията на МНС се установява и върху престъпления като преследване на определена група или общност поради политическа, расова, национална, етническа, културна, религиозна принадлежност или пол или поради други основания, които са общопризнати за недопусти-

28 Lemkin, R. & Power, S. (2005). *Axis rule in occupied Europe: laws of occupation, analysis of government, proposals for redress*. Clark, N.J.: Lawbook Exchange, p. 90 – 95. Първото издание е от 1944 г.

29 Ратифицирана с Указ № 300 от 23 юни 1950 г. (ДВ, бр. 153 от 1950 г.). В сила за България от 12 януари 1951 г. Публикувана в ДВ, бр. 99 от 17 декември 2010 г.

ми по международното право като част от широко или систематично съзнателно нападение срещу нея (чл. 7, т. 1h), както и върху престъплението апартейд (чл. 7, т. 1j). И двата случая се обозначават в Римския статут като *престъпления против човечеството*.

През 1973 г. Общото събрание на ООН приема *Международната конвенция за предотвратяване и наказване на престъплението апартейд*³⁰. В нея апартейдът се определя като нечовешки действия, целящи установяване и поддържане на господството на една расова група над друга расова група, които се състоят в лишаване от живот на членове на расовата група; причиняване на членове на расовата група на тежки телесни повреди и психически страдания, произволни задържания, умишлено налагане на условия на живот, целящи да причинят пълното или частично физическо унищожение на групата; вземане на мерки, имащи за цел да възпрепятстват участието на расовата група в политическия, социалния, икономическия и културния живот; лишаване на членове на групата от основни права и свободи; създаване на изолирани резервати и гета за членове на групата; забрана на смесени бракове с членове на групата; подлагане на членове на групата на принудителен труд. Конвенцията изисква от държавите членки да забранят такива действия и да предприемат мерки за предотвратяване на престъплението апартейд и подобни на него политики на сегрегация или на техните проявления. Както тази, така и Конвенцията против геноцида отварят възможност за търсене на международна наказателна отговорност за лица, отговорни за геноцид и апартейд, и на техни съучастници.

Международният договор, който отива най-далеч в изискването за криминализиране на престъпления от омраза на расова, етническа, национална и религиозна основа е *Международната конвенция за премахване на всички форми на расова дискриминация* от 1966 г. (Конвенция против расовата дискриминация, КПРД)³¹. За пръв път в международното договорно право тази конвенция предлага дефиниция на „расова дискриминация“, която впоследствие се утвърждава както на международно, така и на национално ниво.

30 Ратифицирана с Указ № 1156 на Държавния съвет от 31 май 1974 г. В сила за България от 18 юли 1976 г. Публикувана в ДВ, бр. 31 от 19 април 1977 г.

31 Ратифицирана с Указ № 515 от 23 юни 1966 г. (ДВ, бр. 51 от 1966 г.). В сила за България от 4 януари 1969 г. Публикувана в ДВ, бр. 56 от 10 юли 1992 г.

Според член 1 от Конвенцията под „расова дискриминация“ следва да се разбира „[...] Всяко различие, изключване, ограничение или предпочитание на основата на раса, цвят, потекло или национален или етнически произход, което има за цел или резултат да унищожи или увреди признаването, ползването или упражняването на равна основа на човешки права или основни свободи в политическата, икономическата, социалната, културната или която и да е друга област на обществения живот“. Тази дефиниция отхвърля по решителен начин биологичния подход към расата, макар и само за целите на защитата от расова дискриминация. Защитата е широко формулирана по отношение на нейния обект – тя обхваща не само лицата, които са с различен цвят на кожата, но и тези, които могат да бъдат например с един и същи цвят на кожата, но с различна етническа принадлежност. От друга страна, дефиницията разпростира обхвата на расовата дискриминация само до ползването или упражняването на човешките права и основните свободи, но не и до равното третиране от страна на държавните институции и на частни субекти на всички лица. В своята Обща препоръка № 32 от 24 септември 2009 г. Комитетът за премахване на расовата дискриминация (КПРД) – органът, който упражнява надзор за прилагането на Конвенцията – е изтъквал дефиницията за „расова дискриминация“ разширително. Той подчертава, че „[с]писъкът от човешки права, към който принципът [за недискриминация] се прилага според Конвенцията, не е изчерпателен и се разпростира до всяка сфера на правата на човека, която се регулира от публичните власти в държавата членка“³².

Член 2 и член 5 от Конвенция против расовата дискриминация съдържат обща забрана на расовата дискриминация и въвеждат редица позитивни задължения на държавите, страни по Конвенцията, да следват политики и да въвеждат ефективни мерки за нейното изкореняване във всичките ѝ форми. Член 6 изисква от държавите да осигурят на всеки в рамките на своята юрисдикция ефективна защита чрез компетентните национални органи против каквито и да било актове на расова дискриминация. Най-важен за целите на борбата с престъпленията от омраза, които са

32 КПРД, Обща препоръка № 32, 24 септември 2009 г., § 9, достъпна в интернет на адрес: <https://undocs.org/CERD/C/GC/32>.

специфична форма на расова дискриминация, е член 4. Той изисква държавите да предприемат мерки, насочени към:

- обявяване за нарушение, наказуемо от закона, на всяко разпространение на идеи на основата на расово превъзходство или омраза, подбуждане към расова дискриминация, както и всички актове на расистко насилие или подбуждане към таква насилие;
- предоставянето на каквато и да било помощ от страна на държавата за расистка дейност, включително финансирането на такава;
- забрана на организации, които подпомагат и подбуждат към расова дискриминация и наказване на участието в такива организации;
- недопускане на публичните власти или обществените институции да подпомагат или подбуждат към расова дискриминация.

Ограничаването на речта на омраза чрез криминализиране на някои нейни крайни форми следва да се осъществява в съответствие с член 4 „при съответно зачитане“ на принципите, въплътени във Всеобщата декларация за правата на човека, включително правото на свобода на изразяване. Макар член 4 да говори за „осъждане“ на организациите, които се основават на идеите и теориите за расово превъзходство, предприемането на действия за ограничаване на речта на омраза следва да е свързано с разпространение на такива идеи и оправдаване на расистката омраза и дискриминация, а не просто с придържане към тях³³. На един по-ранен етап от своята практика КПРД е склонен да изисква криминализиране на разпространението на идеи на основата на расово превъзходство и омраза, както и на подбуждането към расова дискриминация в ситуации на обективно вменяване³⁴. Този подход обаче еволюира с времето.

33 Thornberry, P. (2018). *The International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination: A Commentary*. Oxford: Oxford University Press, p. 285.

34 CERD (1986). *Positive measures designed to eradicate all incitement to, or acts of, racial discrimination: implementation of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, Article 4*. New York: United Nations, § 191

През 2013 г. КПРД публикува своята Обща препоръка № 35 относно борбата с расистката реч на омраза, която е основно фокусирана върху член 4 от Конвенцията, но засяга също така член 5 и член 7³⁵. В нея КПРД препоръчва криминализирането на формите на расистко изразяване да бъде запазено за сериозните случаи, а по-малко сериозните да се третират чрез средства, различни от наказателното право³⁶. Когато става дума за прилагане на наказателни санкции, Комитетът отхвърля изрично обективното вменяване³⁷. Той също така формулира няколко фактора, които следва да се вземат предвид при наказването на речта на омраза. Те включват: съдържанието и формата на речта; икономическият, социалният и политическият климат, преобладаващ в момента на нейното разпространение; положението и статусът на говорещия в обществото; обсегът на речта и нейните цели³⁸. КПРД подчертава ролята на свободата на изразяване не само като балансиращ наказването на речта на омраза фактор, но и като средство за подпомагане на уязвимите групи, които са обект на реч на омраза, насърчаване на межкултурния диалог и деконструкцията на расовите стереотипи³⁹.

Международният пакт за граждански и политически права (Пактът) е другият договор на ООН, който съдържа разпоредби за борба с престъпленията от омраза и речта на омраза. Член 2 § 1 от Пакта изисква всяка държава членка да зачита и гарантира на всички лица, намиращи се на нейна територия и под нейна юрисдикция, признатите им от него права, без разлика на раса, цвят на кожата, пол, език, религия, политически или други убеждения, национален или социален произход, имотно състояние, рождение или всякакви други признаци. Член 2б съдържа обща антидискриминационна клауза, с която се прокламира равенство пред закона и защита на всички лица от дискриминация, основаваща се на раса, цвят на кожата, пол, език, религия, политически или други убеждения, национален или социален произход, имотно състояние, рождение или всякакви

35 Вж. Приложение № 2. Обща препоръка № 35 се публикува за пръв път на български език тук.

36 По този ключов въпрос, свързан с характера на международноправните ангажименти за борба с речта на омраза, вж. Обща препоръка № 35, § 9 и 12 в Приложение № 2.

37 Пак там, § 16.

38 Пак там, § 15.

39 Пак там, § 29.

други признаци. А член 20, § 2, който е разширен аналог на член 4 от Конвенцията против расовата дискриминация, предвижда: „Всяко проповядване на национална, расова или религиозна омраза, което подбужда към дискриминация, враждебност или насилие, се забранява със закон“. Следва също така да се отбележи и разпоредбата на член 25 от Пакта, с която се забранява дискриминацията при упражняване на правото на глас в избори, в достъпа до държавните служби и, по-общо, в „участие в ръководенето на обществените работи“.

Макар и богата на разпоредби, практиката на Комитета по правата на човека (КПЧ) – органът, който упражнява надзор за прилагането на Пакта – е бедна откъм тълкувателни подходи. В краткия Общ коментар № 11 от 1983 г. по член 20 КПЧ е приел, че забраните, които тази разпоредба предвижда, са напълно съвместими с член 19 от Пакта, гарантиращ правото на свобода на изразяване, което носи специални задължения и отговорности⁴⁰. Общ коментар № 18 на Комитета относно недискриминацията не се фокусира върху престъпленията, мотивирани от предразсъдъци, като специфична форма на дискриминация. Практиката на КПЧ по индивидуални жалби по дела, свързани с подобни престъпления, също не впечатлява с напредничави и иновативни подходи⁴¹.

Разпоредбите на Конвенцията против расовата дискриминация са тясно формулирани и са относими към престъпления, подбуждени от предразсъдъци на основата на раса, цвят, потекло или национален или етнически произход. Към тези признаци член 20 от Пакта добавя религията във връзка с такова проповядване на национална, расова или религиозна омраза, което подбужда към дискриминация, враждебност или насилие. В антидискриминационните разпоредби на член 2 § 1 и член 26 от Пакта кръгът на

40 КПЧ, Общ коментар № 11, 1983 г., достъпен в интернет на адрес: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2fCCPR%2f-GEC%2f4720&Lang=en.

41 Вж. по-подробно в Joseph, S., & Castan, M. (2013). *The International Covenant on Civil and Political Rights: Cases, Materials, and Commentary* (3rd ed.). Oxford, UK: Oxford University Press, pp. 629, 818, 821. От практиката на КПЧ по индивидуални жалби заслужава да се отбележи делото *Л. Н. П. срещу Аржентина* (1610/07), по което Комитетът намира нарушение на член 26 от Пакта във връзка с изнасилване от трима мъже и последващо дискриминационно третиране от аржентинските власти на 15-годишно момиче, принадлежащо към етническо малцинство. Решението е достъпно в интернет на адрес: <https://undocs.org/CCPR/C/102/D/1610/2007>.

тези признаци е значително разширен. Към момента обаче КПЧ не е произвел значим обем от практика по тези разпоредби, която да формулира цялостен обем от задължения към държавите членки за тяхното прилагане. Редица държави, основно западноевропейски и САЩ, са направили тълкувателни декларации и резерви по член 4 от Конвенцията против расовата дискриминация и по член 20 от Пакта, в смисъл че ще тълкуват задълженията за криминализиране на речта на омраза в светлината на стандартите за свобода на изразяване. Изискването за криминализиране на подбуждането към деяния, които не са свързани с насилие и сами по себе си не са престъпления, притеснява и някои авторитетни тълкуватели на международното право по правата на човека⁴².

2.1.2. Практика по индивидуални жалби на КПРД и КПЧ

В практиката си по индивидуални жалби КПРД и КПЧ възприемат различни подходи към възможността за търсене на отговорност от държавите за нарушаване на разпоредбите съответно на член 6 във връзка с член 4 от КПРД и на член 20, § 2 от Пакта. Докато КПРД допуска индивидуални жалби и в няколко случая намира нарушения на член 6 във връзка с член 4, КПЧ досега все още не е намерил нарушение на член 20, § 2 по индивидуална жалба.

В решението си по делото *Л. К. срещу Нидерландия* от 1993 г. КПРД намира нарушение на член 6 във връзка с член 4 от КПРД в случай на неадекватна реакция на държавата срещу словесни заплахи и расистки мотивирани публични акции. Жалбоподателят е имигрант, на когото е предложено общинско жилище в един квартал на Утрехт. След като пристига на адреса заедно с приятеля си, той заварва около 20 души събрани пред къщата да викат: „Стига вече чужденци!“. Няколко от тях го заплашват с повреждане на колата, ако се настани в жилището. След няколко дни съседите организират погниска до общинските власти, в която настояват жалбоподателят да бъде настанен другаде. Прокуратурата и полицията проявяват незаинтересуваност и слаба активност при разследването на инцидента. В края на краищата производството е прекратено от Апелативния съд две години след като е образувано.

42 Вж. например Nowak, M. (2005). *U.N. Covenant on Civil and Political Rights: CCPR commentary*. Kehl, Germany Arlington, Va., USA: N.P. Engel, p. 474 – 475.

Прег КПРД държавата pledира, че прокуратурата и съдилищата са действали в съответствие с принципа на целесъобразността, отказвайки наказателно преследване. КПРД намира нарушение на член 6 от Конвенцията:

„Комитетът намира на основата на информацията, която му е предоставена, че забележките и заплахите, отправени на 8 и 9 август 1989 г., представляват подбуждане към расова дискриминация и към актове на насилие срещу лица с друг цвят на кожата или етнически произход в нарушение на член 4а от Международната конвенция за премахване на всички форми на расова дискриминация и че разследването на тези инциденти от полицията и прокуратурата не е било цялостно.“⁴³

Комитетът не оспорва валидността на принципа на целесъобразността в наказателното преследване, но отбелязва, че той „[...] следва да се прилага във всеки случай на оплакване от расова дискриминация в светлината на гаранциите, предвидени от Конвенцията“⁴⁴ и по-специално с оглед необходимостта от ефективно разследване и наказване на речта на омраза.

В друг случай на неадекватно разследване на инцидент, свързан с реч на омраза, по делото *Кашиф Ахмад срещу Дания* от 2000 г. КПРД отново намира нарушение на член 6 във връзка с член 4 от Конвенцията⁴⁵. По това дело става дума за расистки обиди, отправени към жалбоподателя и неговите приятели от учител и директор на училище. Те ги нарекли в лицето „маймуни“. Инцидентът не е разследван адекватно, тъй като според държавата дори фактите да са установени по безспорен начин, деянието не осъществява състава на нито една разпоредба на Наказателния кодекс.

Решението по делото *Еврейската общност на Осло и др. срещу Норвегия* от 2005 г. е може би най-показателно за подхода на КПРД към балансирането между свободата на изразяване и правото

43 CERD, *L. K. v. the Netherlands*, 4/1991, Opinion of 16 March 1993, § 6.3, достъпно в интернет на адрес: <https://undocs.org/A/48/18>, р. 131.

44 Пак там, § 6.5.

45 CERD, *Kashif Ahmad v. Denmark*, 16/1999, Opinion of 13 March 2000, достъпно в интернет на адрес: <https://undocs.org/CERD/C/56/D/16/1999>.

на защита от реч на омраза. По това дело става дума за митинг на група неонацисти, наричащи себе си „Момчета с кубинку“, в чест на нацисткия лидер Рудолф Хес в малък град край Осло. Митингът е кратък, само пет минути, а групата се състои от 38 души. Ръководителят на групата, Шолие, произнася кратка реч, в която възвеличава „Великия герой“ Хес и неговия „храбър опит да спаси Германия и Европа от болшеvizма и еврейството“. Речта продължава с нападки срещу имигрантите и евреите: „Всеки ден имигрантите обират, изнасилват и убиват норвежци, всеки ден нашият народ и страна се плячкосват и унищожават от евреите, които ограбват народното богатство и го заменят с неморални и не-норвежки идеи“. Накрая ораторът завършва с призив за изграждане на Норвегия върху основите на националсоциализма. Срещу оратора е образувано наказателно производство и той е осъден, но Върховният съд отменя присъдата му с мотив, че тя е неоправдано ограничение на правото на свобода на изразяване. КПРД не се съгласява с подобен подход и намира нарушение на членове 4 и 6 от КПРД:

„[...] Комитетът отбелязва, че принципът на свободата на словото е защитен в по-малка степен в случаи на расистка реч на омраза. [...] Така че да се предостави на правото на свобода на словото по-ограничена роля в контекста на член 4, не означава да се изпразни от значение изискването за съобразяване⁴⁶, особено като се отчете, че всички международни инструменти, които гарантират свободата на изразяване, предоставят възможности при някои обстоятелства упражняването на това право да се ограничава. Комитетът заключава, че декларациите на 2-н Шолие, като се има предвид техният изключително/явно ругателски характер, не са защитени от изискването за съобразяване и поради това неговото оправдаване от Върховния съд

46 Има се предвид изискването в Конвенцията, член 4, *in fine*, съгласно което, като прилагат тази норма, държавите, страни по Конвенцията, следва да вземат предвид „принципите, въплътени във Всеобщата декларация за правата на човека, и правата, изрично изложени в чл. 5 на тази Конвенция“. С други думи, изискването за съобразяване по член 4 препраща към правата, пропагандата за чието ограничаване член 4 забранява.

на Норвегия представлява нарушение на член 4 и съответно на член 6 от Конвенцията.⁴⁷

Друго ключово решение на КПРД е *Дауас и Шава срещу Дания* от 2012 г. Жалбоподателите са двама иракски бежанци в Дания. Те стават жертви на нападение в дома си от страна на голяма група младежи, които изпочупват прозорците на къщата и разбиват вратата. Един от нападателите успява да проникне в къщата и да атакува физически жалбоподателите. Докато атакуват къщата, няколко от нападателите викат: „Вървете си вкъщи!“, както и други лозунги с обидно съдържание. Нападателите са установени, а четирима от тях са осъдени за насилие, вандализъм и незаконно притежаване на оръжия. Получават леки присъди – условно лишаване от свобода. Възможните расистки мотиви изобщо не са обсъдени в хода на наказателното производство. След приключването му жалбоподателите завеждат граждански дела, но не успяват да получат никакви обезщетения. Комитетът установява нарушение на член 6 и член 2 § 1d от Конвенцията поради отказа на националните власти да разследват възможните расистки мотиви на нападението. Според Комитета:

„[...] при обстоятелства, които са толкова сериозни, колкото по това дело, при което жалбоподателите са били подложени в собственото им жилище на насилствена атака от 35 правонарушители, някои от които въоръжени, съществуват достатъчно признаци, които обосновават цялостно разследване от публичните власти на възможния расистки характер на нападението срещу семейството. Вместо това тази възможност е била отхвърлена на етапа на наказателното разследване, като по този начин е била пресечена възможността този въпрос да бъде разгледан по време на съдебния процес. Комитетът смята, че в тежест на гържавата членка е да започне ефективно наказателно разследване, вместо да прехвърля тежестта на доказване върху жалбоподателите в гражданско производство.“⁴⁸

47 CERD, *The Jewish Community of Oslo et al. v. Norway*, 30/2003, Opinion of 15 August 2005, § 10.5, достъпно в интернет на адрес: <https://undocs.org/CERD/C/67/D/30/2003>.

48 CERD, *Mahali Dawas and Yousef Shava v. Denmark*, 46/2009, Opinion of 2 April 2012,

Ранната практика на КПЧ по индивидуални жалби, свързани с реч на омраза, не само не дава възможност да се прецени какво този орган би приел за нарушение на член 20 § 2 от Пакта, но също така и дали според него индивидуална жалба по тази разпоредба изобщо е възможна. В този пункт подходът на КПЧ е най-ясно обозначен в решението му по делото *Мария Василари и др. срещу Гърция* от 2009 г. Жалбоподателите са роми и етнически гърци, които се оплакват от отказа на властите да предприемат наказателни мерки във връзка с публикувано във вестник писмо до ректора и Ректорския съвет на Университета в Патра, подписано от 1200 жители на този град. В него ромите, живеещи в обособен квартал, биват обвинени в конкретни престъпления, включително физически насилия, побои, палеж на кола. Авторите искат те да бъдат прогонени от квартала и заплашват, че ако това не стане, сами ще предприемат „активни действия“. По случая е образувано съдебно производство срещу авторите на писмото, подписалите го, собственика и главния редактор на вестника, което обаче приключва с тяхното оправдаване. КПЧ приема, че жалбоподателите не са обосновали достатъчно своята жалба по член 20 § 2 и в този пункт я отхвърля по допустимост. От формулировката става ясно, че Комитетът не е сигурен дали изобщо „[...] на член 20 може да има позоваване по Допълнителния протокол“⁴⁹. По-нататък КПЧ добавя, че „[...] Пактът не признава право на това някой да бъде обект на наказателно обвинение“⁵⁰. По същество жалбата е разгледана по член 26 и е отхвърлена като необоснована. След като разглежда възраженията на правителството и допълнителните обяснения на жалбоподателите, третиращи, наред с другото, и значението на отделни думи и фрази на гръцки език, Комитетът приема, че жалбоподателите не успяват да обосноват достатъчно дискриминационния характер на твърденията в писмото.

гостъпно в интернет на адрес: <https://undocs.org/CERD/C/80/D/46/2009>.

49 HRC, *Maria Vassilari et al. v. Greece*, 1570/2007, Views of 19 March 2009, § 6.5, гостъпно в интернет на адрес: <https://undocs.org/CCPR/C/95/D/1570/2007>. Вж. особеното мнение на члена на КПЧ Абделфатах Амор, в което той категорично отхвърля подобен подход, който според него е лишен от „логични и обективни основания“, още повече като се има предвид фактът, че правителството не възразява по допустимост по член 20.2.

50 Пак там, § 7.2.

В по-късната си практика обаче КПЧ загърбва тезата си за неясната възможност на член 20 да може да има позоваване по Допълнителния протокол. В решението си по делото *Рабе, А. В. С. и Н. А. срещу Нидерландия* от 2016 г. Комитетът приема, че „[...] член 20 § 2 предоставя защита на лицата като индивиди и като членове на групи срещу този тип дискриминация”⁵¹. Въпреки това, разглежда на по същество, жалбата на жалбоподателите е отхвърлена, тъй като речта на омраза, от която жалбоподателите са се засегнали (изказвания на политика Герт Вилдерс срещу мюсюлманите) не е била с такава степен на тежест и вирулентност, че да изисква наказателно преследване, за каквото жалбоподателите са настоявали. Според КПЧ член 20 § 2 изисква расистката и антирелигиозна реч на омраза да бъде забранена от закона, но това не означава непременно криминализиране на всички нейни форми⁵². В този смисъл член 20 § 2 от Пакта се различава от член 4 от Конвенцията против расовата дискриминация, който в буква а) изрично определя, че разпространението на идеи на основата на расово превъзходство, както и подбуждането към расова дискриминация следва да бъдат обявени за „нарушение, наказуемо от закона”⁵³.

КПЧ обозначава своя подход към речта на омраза и по няколко дела, свързани с член 19 от Пакта (свобода на изразяване). Всички те са заведени от лица, които са били обект на наказателно преследване или други ограничителни мерки в собствените си страни за расистко или друго враждебно слово. По едно от ранните дела, *Д. Р. Т. и Партия У. Д. срещу Канада* от 1983 г., Комитетът обявява за недопустима жалба на група лица, които използват телефонната система на Канада, за да разпространяват предварително записано антисемитско послание. По тази причина те са лишени от достъп до тази система. Оплакването им е по член 19 от Пакта за нарушаване на тяхното право на свобода на изразяване. Отхвърляйки жалбата по допустимост, КПЧ отбелязва:

51 HRC, *Mohamed Rabbae, A.B.S and N.A v. the Netherlands*, 2124/2011, Views of 14 July 2016, § 9.7, достъпно в интернет на адрес: <https://undocs.org/CCPR/C/117/D/2124/2011>.

52 Пак там, §§ 10.4, 10.7.

53 Thornberry (2018). *The International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination: A Commentary*, p. 291.

„[М]ненията, които г-н Т. прави опит да разпространи чрез телефонната система, очевидно представляват проповядване на расова или религиозна омраза, която Канада има задължение да забрани по силата на член 20.2 от Пакта. Следователно според Комитета жалбата е несъвместима с разпоредбите на Пакта по смисъла на член 3 от Факултативния протокол.“⁵⁴

В по-късната си практика КПЧ променя своя подход. Комитетът се отказва да отхвърля по допустимост жалби срещу ограничаване на речта на омраза. Вместо това жалбата се разглежда и отхвърля по същество след преценка на допустимите основания за ограничаване на правото на свобода на изразяване по член 19, т. 3 от Пакта. Такъв например е подходът в решението по делото *Малкълм Рос срещу Канада* от 2000 г. По това дело става дума за преместване на учител от учителска на друга длъжност заради антисемитски възгледи, които той изразява в няколко свои публикувани книги и памфлети. Макар да няма данни той да е използвал тези книги в своята преподавателска дейност, канадските образователни власти и Върховният съд на Канада преценяват, че антисемитските писания на автора създават „отровна училищна среда“ за еврейските ученици, което е несъвместимо със заемането от жалбоподателя на преподавателска позиция. КПЧ приема, че преместването на жалбоподателя на друга длъжност представлява ограничаване на неговото право на свобода на изразяване, което обаче преследва легитимна цел – защита на правата и репутацията на лицата от еврейски произход, включително на тяхното право на образование в образователна система, свободна от предръждения и нетолерантност. Комитетът също така приема, че ограничението е необходимо и пропорционално. Той припомня, че упражняването на правото на свобода на изразяване е свързано със специални задължения и отговорности:

54 HRC, *J. R. T. and the W. G. Party v. Canada*, 104/1981, Views of 6 April 1983, § 8b, достъпно в интернет на адрес: <http://web.archive.org/web/20180912223236/http://hrlibrary.umn.edu/undocs/html/104-1981.htm>. Член 3 от Факултативния протокол към МПГПП гласи: „Комитетът счита за недопустима всяка жалба, заведена в съответствие с този протокол, ако тя е анонимна, ако по негово мнение тя представлява злоупотреба с правото на жалба или е несъвместима с разпоредбите на Пакта“.

„Тези специални задължения и отговорности са от особено значение за образователната система и специално за образованието на младите ученици. Според Комитета влиянието, което упражняват учителите в училище, може да обоснове ограничения с цел да се гарантира, че образователната система не легитимира изразяване на мнения, които са дискриминационни.“⁵⁵

Решението по делото *Робер Форисън срещу Франция* от 1996 г. е може би най-коментираното решение за реч на омраза в практиката на КПЧ. Жалбоподателят е бивш професор по литература в Сорбоната и в Университета в Лион. Заедно с това той е изявен антисемитски публичен отрицател на Холокоста, заради което, по собствените му твърдения, е имал многобройни проблеми с образователните власти и с обществеността във Франция, включително заплахи и нападения. През юли 1990 г. френският парламент приема т. нар. „Закон Гейсо“ по силата на който на наказателно преследване подлежат лица, които оспорват извършването на престъпленията срещу човечеството, дефинирани от Лондонската харта за Международния наказателен трибунал срещу нацистките престъпници в Нюрнберг. Скоро след приемането на Закона Гейсо жалбоподателят е интервюиран за едно френско списание. В интервюто той отново отрича съществуването на газови камери за унищожаване на евреите в нацистките концлагери. След публикуването на интервюто няколко френски организации започват частно наказателно преследване срещу Форисон. Той е окончателно осъден за отричане на престъпления срещу човечеството да плати глоба от 374 045 френски франка като неимуществени вреди на организациите. КПЧ приема, че Законът Гейсо може да е формулиран твърде широко. Въпреки това:

„Макар да не оспорва, че прилагането на разпоредбите на Закона Гейсо, които приравняват към престъпление оспорването на изводите и присъдите на Международния военен трибунал в Нюрнберг, може да доведе при различни условия от тези в настоящия случай до решения или мерки,

55 HRC, *Malcolm Ross v. Canada*, 736/1997, Views of 26 October 2000, § 11.6, достъпно в интернет на адрес: <https://undocs.org/CCPR/C/70/D/736/1997>.

които са несъвместими с Пакта, Комитетът не е призван да критикува абстрактно законите, които държавите страни приемат. Задачата на Комитета по силата на Факултативния протокол е да установи дали условията за ограничаване на правото на свобода на изразяване са изпълнени по жалбите, които се представят на неговото внимание.”⁵⁶

По същество КПЧ намира, че ограниченията върху правото на свобода на изразяване на Форисон имат легитимна цел: да защитят еврейската общност от страха да живее в атмосфера на антисемитизъм. Той също така ги намира за необходими и пропорционални с оглед на целта, която Законът Гейсо преследва – защита от расизъм и антисемитизъм⁵⁷.

2.1.3. Джендърно базираното насилие в разпоредбите и практиката по Конвенцията за премахване на всички форми на дискриминация по отношение на жените

Органът на ООН, който към този момент е произвел най-изобилна и новаторска практика в сферата на престъпленията, мотивирани от предразсъдъци по отношение на жените, е Комитетът за премахване на дискриминацията по отношение на жените (КПДОЖ). Той е установен с *Конвенцията за премахване на всички форми на дискриминация по отношение на жените* (КПДЖ)⁵⁸. Конвенцията не третира специално насилието над жени. Дискусиите и препоръките в рамките на ООН на тази тема обаче имат дълга история. Първоначално те се обсъждат като проблеми на семейството, на борбата с престъпността, на традиционните общества. За пръв път насилието над жени се артикулира като структурен проблем на неравенството и дискриминацията спрямо жените в Обща препоръка № 19 на КПДОЖ от 1992 г. Насилието над жени в този смисъл е форма на социален контрол и доминация и като такова представлява дискриминация на основата на пол съгласно

56 HRC, *Robert Faurisson v. France*, 550/1993, Views of 8 November 1996, § 9.3, достъпно в интернет на адрес: <https://undocs.org/CCPR/C/58/D/550/1993>.

57 Пак там, §§ 9.6 и 9.7.

58 Ратифицирана с Указ № 1944 от 18 септември 1981 г. – ДВ, бр. 76 от 1981 г. В сила за България от 10 март 1982 г. Публикувана в ДВ, бр. 17 от 2 март 2010 г.

член 1 от Конвенцията⁵⁹. Година по-късно, на 20 декември 1993 г., Общото събрание на ООН приема *Декларация за премахване на насилието срещу жени*. В нейния преамбюл насилието срещу жени е определено като „[...] проява на исторически установените неравни отношения на власт между мъжете и жените, които са довели до господство и дискриминация спрямо жените от страна на мъжете и до препятстване на цялостния напредък на жените“ и „един от основните социални механизми, чрез които жените са принудени да заемат подчинено положение в сравнение с мъжете“⁶⁰.

В своята Обща препоръка № 35 от 2017 г.⁶¹, която обновява Обща препоръка № 19, КПДОЖ обобщава стандартите и практиката си относно джендърно базираното насилие по отношение на жени⁶². Комитетът утвърждава широко наложената се дефиниция на джендърно базираното насилие от Обща препоръка № 19 като „насилие, насочено срещу жена, поради това, че е жена, или насилие, което засяга несъразмерно жените“. Джендърно базираното насилие е свързано с необходимостта от утвърждаване на властта и контрола от страна на мъжете за налагане на определени социални роли, които жените трябва да изпълняват, и да бъдат наказвани, когато не го правят⁶³. По отношение на този тип насилие КПДОЖ установява два типа задължения: Възникващи в резултат от действия или бездействия на държавни органи и институции и такива, възникващи по отношение на недържавни субекти. Първото задължение изисква не само приемане на закони, стратегии и програми

59 Freeman, M., Chinkin, C. & Rudolf, B. (2013). *The UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women: A Commentary*. Oxford: Oxford University Press, p. 444 – 447.

60 Достъпна в интернет на адрес: <https://undocs.org/A/RES/48/104>.

61 Достъпна в интернет на адрес: <https://undocs.org/CEDAW/C/GC/35>.

62 В друга Обща препоръка № 28 от 2010 г. КПДОЖ дефинира „джендър“ както следва: „Терминът „джендър“ се отнася към социално конструирани идентичности, атрибути и роли на жените и мъжете, към социалното и културното значение, което обществото придава на тези биологични различия, което води до йерархични взаимоотношения между мъжете и жените и до разпределение на власт и права в полза на мъжете и в ущърб на жените. На такова социално позициониране на жените и мъжете влияят политически, икономически, културни, социални, религиозни, идеологически и екологични фактори, а възможностите за неговата промяна се намират също в културата, обществото и общността“ (§ 5). Достъпна в интернет на адрес: <https://undocs.org/CEDAW/C/GC/28>.

63 Freeman, Chinkin & Rudolf (2013). *The UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women: A Commentary*, p. 452.

за неопускане на джендърно базирано насилие, но също така ефективно разследване и наказване на извършителите. По отношение на второто задължение Комитетът очертава случаите, които могат да доведат до международна отговорност на държавата за действия на недържавни субекти. Те включват ситуациите, в които действията на недържавния субект могат да се припишат на държавата, и нарушенията на изискванията за дължима грижа по отношение на действия и бездействия на недържавни субекти на равнище законодателна, изпълнителна и съдебна власт. Въз основа на практиката си, свързана с общите препоръки, препоръките при разглеждането на периодичните доклади на държавите, страни по Конвенцията, и тези по индивидуални жалби, КПДОЖ формулира своите препоръки към тях в редица сфери:

1. Общи законодателни мерки: приемане на законодателство, което да криминализира всички форми на джендърно базирано насилие; усилване на наказателните санкции; отмяна на дискриминационни разпоредби; реформа на наказателното законодателство с цел защита на жените от всякакви форми на сексуално насилие.

2. Превенция: борба с неравенството и с патриархалните стереотипи по отношение на жените; включване на равенството между половете в учебните програми; разработка и осъществяване на информационно-просветителски и разяснителни кампании; мерки за гарантиране на безопасността на обществените места; поощряване на медиите да участват в изкореняването на дискриминацията и стереотипите по отношение на жените; организиране на задължителни обучения за правоохранителните и съдебните органи; поощряване на корпоративната социална отговорност в частния сектор с цел изкореняване на насилието спрямо жените и създаване на ефективни вътрешни механизми за разглеждане на жалби.

3. Защита: гарантиране на сигурността на жените жалбоподателки и свидетелки в национални съдебни производства; внедряване на ефективни механизми за защита на жертвите, безплатна правна помощ и рехабилитация; предоставяне на финансова и административна помощ на жените жертви, както и на

подходяща информация за правните и социалните средства за защита от насилие.

4. Наказателно преследване и наказване: гарантиране на ефективен достъп на жертвите до системата на наказателно правосъдие, включително чрез увеличаване на възможностите за наказателно преследване по общия ред на джендърно базираното насилие и освобождаване от такси; регулиране на процедурите за постигане на споразумения в рамките на наказателно производство с цел да се избегне безнаказаността и допълнителните тежести върху жертвите.

5. Обезщетение: предоставяне на ефективно обезщетение на жертвите на джендърно базирано насилие чрез различни средства; създаване на целеви фондове за обезщетяване.

6. Координация, мониторинг и събиране на данни: привличане на организациите на гражданското общество в разработването на законодателство, стратегии и програми за борба с джендърно базираното насилие; създаване на система за събиране, анализ и публикуване на данни за джендърно базираното насилие и за ефективността на механизмите за борба с него; организиране на изследвания по широк кръг въпроси, свързани с джендърно базираното насилие; създаване на система за наблюдение и оценка на законодателството и правоприлагането, свързано с джендърно базираното насилие.

7. Международно сътрудничество: активно сътрудничество с международните органи и неправителствените правозащитни организации; интегриране на дейността за борба с джендърно базираното насилие с целите на устойчивото развитие и по-специално с цел 5 – постигане на джендърно равенство и овластяване на всички жени и момичета.

КПДОЖ разглежда несъвместимостта на джендърно базираното насилие над жени през призмата на няколко разпоредби на Конвенцията. Член 2 от КПДЖ изисква от държавите, страни по Конвенцията, да осъдят и да провеждат политика на премахване на дискриминацията по отношение на жените, като за тази цел: а) включат принципа на равноправие на мъжете и жените в своето законодателство и осигурят неговото прилагане; б) предприемат

законодателни и други мерки, включително и санкции, за борба с дискриминацията по отношение на жените; в) установят ефективна правна защита на правата на жените срещу всеки акт на дискриминация; г) се въздържат от извършването на каквито и да било действия на дискриминация по отношение на жените; д) предприемат мерки за премахване на дискриминацията по отношение на жените от страна на което и да било лице; е) предприемат всички подходящи мерки за изменение или отмяна на закони, подзаконовни актове, обичаи и практики, които представляват дискриминация по отношение на жените; ж) отменят всички разпоредби на наказателното си законодателство, които представляват дискриминация по отношение на жените. Член 5, буква а) от КПДЖ изисква от държавите да предприемат мерки за промяна на социалните и културните модели на поведение на мъжете и жените с цел изкореняване на предразсъдъците и премахване на обичаите, основани на идеята за непълноценността или превъзходството на един от половете, както и на стереотипите за ролята на мъжете и жените. Член 15 § 1 изисква държавите да признаят принципа на равнопоставеност на жените и мъжете пред закона, а член 16 изисква те да вземат всички необходими мерки за премахване на дискриминацията по всички въпроси, засягащи брака и семейните отношения. Член 3 задължава държавите да предприемат във всички области мерки за осигуряване на пълното развитие и прогреса на жените, с цел да и бъде гарантирано осъществяване и упражняване на правата на човека на равна основа с мъжете.

В досегашната си практика по индивидуални жалби КПДОЖ е разгледал три жалби, свързани с джендърно базирано насилие срещу България и е установил нарушение на Конвенцията по всяка от тях. Първото от тези дела е *В. К. срещу България* от 2011 г. По него Комитетът установява нарушение на член 2, буква в) и член 2, буква е) от Конвенцията, както и на член 5, буква а) във връзка с член 16 (1). Жалбоподателката подава жалба относно домашно насилие, на което е подложена от своя съпруг – Ф. К., започнало с психологически, емоционални и икономически злоупотреби и продължило с физическо насилие. В. К. подава молба за защитни мерки и парична издръжка до съд във Варшава, където двамата са живели известно време, но производството не дава резултат. През това време насилието

продължава, като включва и опит за удушаване. Впоследствие съпругът подава молба за развод заедно с иск за попечителство на двете им деца. Полицията е викана многократно за злоупотреби на Ф. К. със съпругата му. Жалбоподателката успява да получи заповед за незабавна защита по силата на *Закона за защита от домашно насилие*, но въпреки това националните съдилища в България отказват да предоставят постоянна защита въз основа на факта, че няма непосредствена заплаха за живота или здравословното състояние на жената и децата ѝ, тъй като не са били подложени на домашно насилие през месеца преди да бъде подадена молба за заповедта. Отказът на българските съдилища да издадат постоянна заповед за защита на В. К. е централна точка в констатацията на Комитета, че държавата членка е нарушила член 2 от Конвенцията. Предвид фактите Комитетът установява също така, че отказът за предоставяне на постоянна заповед е бил основан на джендърни стереотипи, свързани с домашното насилие, както и на това, че процедурите по развода са били повлияни от същите тези стереотипи, свързани с ролите и поведението, които се очакват от мъжете и жените в рамките на семейните отношения⁶⁴.

По делото *Айшату Джалоу срещу България* от 2012 г. КПОЖ установява нарушение на член 2, букви б), в), г) и е), на член 5, буква а) и на член 16, букви в), г) и е) от Конвенцията във връзка с членове 1 и 3. Жалбоподателката е гражданка на Гамбия, която встъпва в брак с български гражданин. От брака се ражда дъщеря. След установяването си в България съпругът започва да проявява агресия, злоупотребява с алкохол и принуждава съпругата си да се снима в порнографски филми. Той прибира всички документи на жалбоподателката и я подлага на физическо и сексуално насилие. Постоянно ѝ говори, че пребиваването ѝ в България зависи от него, и я заплашва, че ако се съпротивява, ще я настани в затвор или в психиатрична болница или ще я върне в Гамбия без дъщеря ѝ. Той също така я обижда на основата на расата ѝ. Когато тези факти стават известни на неправителствена организация и на прокуратурата, съпругът, твърдейки, че е жертва на домашно насилие, подава искане по реда на *Закона за защита от домашно насилие* и успява да

64 CEDAW, *V.K. v. Bulgaria*, 20/2008, Views of 27 September 2011, гостъпно в интернет на адрес: <https://undocs.org/CEDAW/C/49/D/20/2008>.

получи от съда заповед за незабавна защита. Впоследствие обаче не успява да получи заповед за постоянна защита поради липса на доказателства, че е бил обект на насилие от страна на жалбоподателката. В края на краищата съпрузите се развеждат по взаимно съгласие, но жалбите на жалбоподателката за насилие остават без последствия. По съществуващото на делото Комитетът констатира бездействие на българската държава във връзка с жалбите за насилие от страна на жалбоподателката, както и пристрастност на българските съдилища при разглеждане на делото по реда на *Закона за защита от домашно насилие*. Комитетът също така отбелязва, че „[...] в своите действия властите са се ръководели от стереотипна представа за превъзходството на мъжа и за необходимостта да се вземе неговото мнение насериозно, игнорирайки факта, че домашното насилие засяга жените в значително по-висока степен, отколкото мъжете“⁶⁵.

По делото *С.В.П. срещу България* от 2012 г. КПДОЖ установява нарушения на член 2, букви а), б), в), г), е) и ж) във връзка с членове 1, 3 и 5, параграфи а) и б); член 12 и член 15, параграф 1 от Конвенцията. По това дело става дума за блудство на 46-годишен мъж с малолетно момиче с интелектуални затруднения през 2004 г. За това той е осъден на три години условно лишаване от свобода по чл. 149, ал. 1 от *Наказателния кодекс* въз основа на споразумение. По време на събитията основният състав за блудство с малолетно лице предвижда лишаване от свобода до пет години. След осъждането семейството на момичето завежда гражданско дело за непозволено увреждане срещу осъдения и съдът присъжда на детето 30 000 лева за неимуществени вреди. Семейството обаче не успява да изпълни съдебното решение, тъй като извършителят се оказва без имущество, срещу което може да се насочи изпълнение. КПДОЖ отбелязва с учудване, че българският *Наказателен кодекс* предвижда толкова ниско наказание за деяние срещу малолетно лице, което при това не квалифицира като изнасилване, а като блудство. Така Комитетът установява, че „[...] по настоящото дело държавата членка не е предприела позитивни мерки по член 2, буква б) от Конвенцията, състоящи се в приемане на адекватни наказателноправни

65 CEDAW, *Isatou Jallow v. Bulgaria*, 32/2011, Views of 28 August 2012, § 8.6, гостъпно в интернет на адрес: <https://undocs.org/CEDAW/C/52/D/32/2011>.

разпоредби за ефективно наказване на изнасилването и сексуалното насилие и в прилагането им на практика чрез ефективно разследване и наказателно преследване на извършителя. Тя също така не е предприела законодателни мерки, които могат да осигурят подкрепа и защита на жертвата на такова насилие в нарушение на член 2, букви а), е) и ж) от Конвенцията⁶⁶. Комитетът отбелязва последвалото изменение на разпоредбата на чл. 149, ал. 1 от НК, с което блудството в основния си състав става тежко престъпление. Въпреки това той констатира, че блудството се наказва по-леко от изнасилването. Освен това чл. 158 от НК в редакцията си към онзи момент предвижда, че извършителят не се наказва, ако след това се омъжи за жертвата. Подобно законодателство според КПДОЖ противоречи на член 2, буква ж) и на член 5 от Конвенцията⁶⁷. Освен това българското законодателство и практика по времето на събитията не предпазват жертвите от ревиктимизация и нарушават здравните им права, както и правото на обезщетение на жертвата по член 12 и член 15 от Конвенцията.

2.1.4. Престъпленията, побудени от предразсъдъци, в Конвенцията за правата на хората с увреждания

Конвенцията за правата на хората с увреждания на ООН⁶⁸ също съдържа недискриминационна разпоредба (член 5), с която държавите, страни по Конвенцията, се задължават да забранят всякаква дискриминация по признак на увреждане и да гарантират на лицата с увреждания равнопоставена и ефективна защита от закона срещу всякаква дискриминация на каквито и да било основания. В Общ коментар № 6 от 2018 г. Комитетът по правата на хората с увреждания (КПХУ) – органът, който упражнява надзор за прилагането на Конвенцията – определя поведението, свързано с физическа агресия и заплахи (bullying), както и неговите онлайн форми като „особено жестока и вредоносна форма на престъпления от омраза. Друг пример е (свързано с увреждането) насилие във всички му

66 CEDAW, *S.V.P. v. Bulgaria*, 31/2011, Views of 27 November 2012, § 9.5, достъпно в интернет на адрес: <https://undocs.org/CEDAW/C/53/D/31/2011>.

67 Пак там, § 9.6.

68 Ратифицирана от Народното събрание на 26 януари 2012 г. Обнародвана в ДВ, бр. 37 от 15 май 2012 г.

проявления, като изнасилване, злоупотреба и експлоатация, престъпления от омраза и побои⁶⁹.

2.2. Престъпленията, побудени от предразсъдъци, в системата на Съвета на Европа

Расизмът, расовата и религиозната дискриминация са припознати като сериозен проблем в системата за защита на правата на човека на Съвета на Европа още от самото ѝ създаване. Престъпленията, побудени от предразсъдъци обаче, застават във фокуса на тази система относително късно – едва през 90-те години на миналия век, със създаването на Европейската комисия срещу расизма и нетолерантността (ЕКРН). Малко по-късно Европейският съд по правата на човека (ЕСПЧ, Съдът), създаден още през 1959 г. с *Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи* (ЕКПЧ)⁷⁰, на свой ред започва да изгражда практика, свързана с тях. В рамките на Съвета на Европа съществуват още няколко механизма за борба с дискриминацията, включително с престъпленията, побудени от предразсъдъци, по-важните от които са механизмът на *Рамковата конвенция за защита на националните малцинства* (РКЗНМ) и този на *Конвенцията за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие* (Истанбулската конвенция).

2.2.1. Практиката на ЕСПЧ

За разлика от Конвенцията против расовата дискриминация и Пакта, в ЕКПЧ няма разпоредба, която да изисква забрана или криминализиране на определени деяния, извършени с дискриминационни побуди. Практиката на ЕСПЧ, свързана с престъпления, побудени от предразсъдъци, е основана на антидискриминационната разпоредба на член 14 от ЕКПЧ, съчетана с няколко други разпоредби – член

69 КПХУ, Общ коментар № 6, 26 април 2018 г., § 18d, достъпен в интернет на адрес: <https://undocs.org/CRPD/C/GC/6>. Към момента КПХУ не е развил практика по индивидуални жалби за престъпления, мотивирани от предразсъдъци.

70 Ратифицирана от Народното събрание на 31 юли 1992 г. Обнародвана в ДВ, бр. 66 от 1992 г. В сила за България от 7 септември 1992 г.

2 (право на живот), член 3 (забрана на изтезания, нечовешко и унижително отнасяне и наказание) и член 8 (защита на личния и семейния живот, на жилището и кореспонденцията). Според член 14 от Конвенцията „[у]пражняването на правата и свободите, изложени в тази Конвенция, следва да бъде осигурено без всякаква дискриминация, основана на пол, раса, цвят на кожата, език, религия, политически и други убеждения, национален или социален произход, принадлежност към национално малцинство, имуществено, рождение или друг някакъв признак“. Защитата, която осигурява член 14, е акцесорна. На него жалбоподателите могат да се позовават само във връзка с други разпоредби на Конвенцията, за които твърдят, че са нарушени на дискриминационна основа. Тази разпоредба включва изрично много на брой признаци, а в края ѝ става дума и за „друг някакъв признак“. На тази основа в практиката си ЕСПЧ е разширил допълнително защитените признаци. Нещо повече, той е придал на някои от допълнително въведените защитени признаци значение, което е подобно на това на най-тясно свързаните с личностната идентичност признаци, като раса и цвят на кожата. Така в решението си по делото *Вейделанд и други срещу Швеция* от 2012 г. ЕСПЧ обявява, че „[...] дискриминацията, основана на сексуална ориентация е също толкова сериозна, колкото и дискриминацията, основана на „раса, произход или цвят на кожата“⁷¹.

2.2.1.1. Позитивни задължения на държавите, свързани с разследването и превенцията на престъпления, побудени от предразсъдъци

В практиката си Европейският съд по правата на човека е установил три позитивни задължения за разследване на престъпленията, побудени от предразсъдъци. Тези задължения са относими към такива престъпления в тесния смисъл на думата, т.е. към ситуации, когато е налице „паралелно престъпление“, което е мотивирано от предразсъдък. Те не се отнасят към речта на омраза дори когато някои нейни форми са обявени за престъпления от националното законодателство, тъй като това не са квалифицирани състави на деяния, наказуеми и без квалифициращо обстоятелство.

71 ECHR, *Vejdeland and Others v. Sweden*, No. 1813/07, Judgment of 9 February 2012, § 55, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-109046>.

Преди всичко държавите са длъжни да разследват всякакви форми на физическо насилие над лица, които се намират под тяхната юрисдикция, дори когато насилията са извършени от частни лица и независимо от това дали извършителите са имали дискриминационни побуди, или не. Ако държавите се провалят в това свое задължение, би било налице нарушение на член 2 или на член 3 от ЕКПЧ. Още в решението си по допустимост по делото *Менсън и други срещу Обединеното кралство* от 2003 г. Съдът приема, че отговорността на държавата да разследва енергично и безпристрастно е още по-голяма, когато става дума за расистки мотивирани престъпления. Това е необходимо „[...] предвид нуждата да се утвърждава непрекъснато заклеияването от обществото на расизма и да се поддържа доверието на малцинствата в способността на властите да ги защитят от заплахата от расистко насилие“⁷². Не по-малко забележителна в това решение е и обосновката, която акцентира върху необходимостта държавата да защити малцинствата от расистко насилие и с това имплицира наличието на йерархия на господство спрямо подчинените „други“. Този принцип, според който престъплението от омраза налага допълнително задължение за енергичност и безпристрастност при разследването, Съдът утвърждава впоследствие по редица дела за расистки мотивирано насилие⁷³. Той се отнася и до дела, свързани с престъпления, мотивирани от предразсъдъци по други признаци, като например сексуална ориентация⁷⁴ и политически убеждения⁷⁵.

72 ECHR, *Menson and Others v. the United Kingdom*, No. 47916/99, Decision of 6 May 2003, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-69630>.

73 Вж. например: ECHR, *Nachova and Others v. Bulgaria*, Nos. 43577/98 and 43579/98, Grand Chamber judgment of 6 July 2005, § 161, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-69630>; ECHR, *Bekos and Koutropoulos v. Greece*, No. 15250/02, Judgment of 13 December 2005, § 70, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-71594>; ECHR, *Angelova and Iliev v. Bulgaria*, No. 55523/00, Judgment of 26 July 2007, § 98, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-81906>; ECHR, *B.S. v. Spain*, No. 47159/08, Judgment of 24 July 2012, § 59, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-112459>; CEDH, *Abdu c. Bulgarie*, no. 26827/08, Arrêt du 11 mars 2014, § 44, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-141565>; ECHR, *Balázs v. Hungary*, No. 15529/12, Judgment of 20 October 2015, § 54, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-158033>; CEDH, *Gjilkondi et autres c. Grèce*, no. 17249/10, Arrêt du 21 décembre 2017, § 44, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-179560>.

74 Вж. например ECHR, *Identoba and Others v. Georgia*, No. 73235/12, Judgment of 12 May 2015, § 63, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-154400>.

75 ECHR, *Virabyan v. Armenia*, No. 40094/05, Judgment of 2 October 2012, § 220, достъпно в

Второто позитивно задължение на държавите при разследването на престъпления, мотивирани от предразсъдъци, е демаскирането, осветляването на специфичния дискриминационен мотив. В решението си по делото *Начова и други срещу България* ЕСПЧ подчертава:

„Когато разследват случаи на насилие и по-специално смърт от ръцете на държавни служители, държавните органи имат допълнително задължение да предприемат всички обосновани действия, за да разкрият каквато и да било расистка подбуда и да установят дали е възможно етническа омраза или предразсъдък да са изиграли роля в събитията. Ако не направят това и приравнят насилие и бруталност по расистки подбуди на случаи, които не са свързани с расизъм, значи си затварят очите за специфичния характер на деяния, които са особено пагубни за основните права. Липсата на разграничение на начина, по който се третираат съвсем различни ситуации, представлява необосновано третиране, несъвместимо с член 14 от Конвенцията.“⁷⁶

В решението си по делото *Идентоба и други срещу Грузия*, в което става дума за неадекватно разследване от грузинските власти на насилие, основано на сексуалната ориентация на жертвите, Съдът обобщава:

„Третирането на насилието и бруталността по дискриминационни подбуди по същия начин като случаите, при които няма подобни индикации, би означавало затваряне на очите спрямо специфичната природа на деяния, които са особено пагубни за основните права. Липсата на разграничение в подхода спрямо съвсем различни ситуации може да представлява необосновано третиране, несъвместимо с член 14 от Конвенцията.“⁷⁷

интернет на агрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-113302>.

76 ECHR, *Nachova and Others v. Bulgaria*, § 160, гостъпно в интернет на агрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-69630>.

77 ECHR, *Identoba and Others v. Georgia*, § 67, гостъпно в интернет на агрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-154400>.

ЕСПЧ установява позитивно задължение за демаскиране на дискриминационния мотив не само в случаи, когато разглежда делото по членове 2 и 3 от Конвенцията, но също така и когато прави това по член 8. По делото *Р. Б. срещу Унгария* от 2016 г. Съдът приема, че ще разглежда оплакванията по член 8, а не по член 3 и намира нарушение на член 8. В него става дума за антиромска демонстрация в селото, в което живее жалбоподателката от ромски произход. По време на демонстрацията участниците скандират расистки лозунги и заплашват жалбоподателката с брадва. Тя подава жалба по наказателен ред, но прокуратурата отказва да поведе извършителите под отговорност. Съдът приема, че наказателно-правното средство, което жалбоподателката е използвала, е адекватно, включително за целите на изчерпване на вътрешноправните средства, и че правораздавателните органи на ответната държава не са изпълнили позитивното си задължение в хода на разследването да демаскират расисткия мотив на деянието, каквото те имат не само по член 3, но и по член 8 от Конвенцията⁷⁸. По делото Съдът обаче не обсъжда евентуално нарушение на член 14 във връзка с член 8. Такова твърдение в действителност жалбоподателката не изглежда да прави. Въпреки това е било редно Съдът, следвайки практиката си, да повдигне служебно този въпрос.

По подобен начин по делото *Кирай и Дьомьотьор срещу Унгария* от 2017 г. Съдът намира нарушение на член 8 при подобни обстоятелства – антиромска демонстрация на крайногясна партия, след която участниците навлизат в ромския квартал с виковете „Роми, ще умрете!“, „Ще запалим къщите ви и вие ще умрете вътре в тях!“, „Ще се върнем, когато полицаите си заминат!“. По време на шествието жалбоподателите са в домовете си и лично чуват заплахите. Те подават жалби в полицията, а след това и в съда, но те са отхвърлени. По това дело обаче ЕСПЧ, въпреки ясните индикации за наличие на „паралелно престъпление“ (закани за причиняване на смърт), извършено с дискриминационни расистки побуди, дори не поставя въпроса за тяхното демаскиране в хода на наказателното разследване. Нарушението на член 8 е обосновано с

78 ECHR, *R.B. v. Hungary*, No. 64602/12, Judgment of 12 April 2016, § 84, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-161983>.

общата неефективност на разследването и с неговата прекомерна продължителност⁷⁹.

Третото позитивно задължение на държавите, страни по Конвенцията, е за превенция. Те могат да носят отговорност за престъпление, побудено от предразсъдъци, дори когато са разкрили и наказали извършителя, но не са предприели подходящи мерки, за да предотвратят насилието. Така в решението си по делото *Опуз срещу Турция* от 2009 г. Съдът установява нарушение на член 14 във връзка с член 2 и член 3 от Конвенцията в случай на системно насилие от страна на съпруг спрямо своята съпруга, за което властите са знаели, но не са предприели своевременни ефективни мерки, за да го предотвратят. Насилието ескалира и се стига до убийството на майката на съпругата, след като тя предприема действия да изведе дъщеря си от града, в който живее семейството. Според Съда:

„Имайки предвид горната констатация, че общата и дискриминационна пасивност на съдебните власти в Турция, макар и неумишлена, засяга най-вече жените, Съдът смята, че насилието, претърпяно от жалбоподателката и майка ѝ, може да се смята за насилие, основано на пола, което е форма на дискриминация срещу жените. Въпреки реформите, провеждани от правителството през последните години, общата липса на реакция от страна на съдебната система и безнаказаността, с която се ползват насилниците, както беше установено в настоящия случай, доказва, че липсва достатъчно желание да бъдат предприети необходимите действия за справяне с домашното насилие.“⁸⁰

79 ECHR, *Király and Dömötör v. Hungary*, No. 10851/13, Judgment of 17 January 2017, § 76 – 82, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-170391>. Подобен недостатък могат да се открият и в решението на ЕСПЧ по делото *Караахмед срещу България* (жалба № 30587/13) от 2015 г., в което Съдът разглежда всички оплаквания на жалбоподателя по повод нападението с недовдумислени дискриминационни мотиви на активисти на партия „Атака“ срещу софийската гжамия на 20 май 2011 г. през призмата само на член 9 от Конвенцията. Това решение е достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-152382>.

80 ECHR, *Opuz v. Turkey*, No. 33401/02, Judgment of 9 June 2009, § 200, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-92945>.

В по-късната си практика Съдът утвърждава този подход по други дела. Така по делото *Талп срещу Италия* от 2017 г. Съдът установява нарушение на член 14 във връзка с членове 2 и 3 от Конвенцията заради мудността на италианските власти да предприемат необходимите мерки за защита на жалбоподателката от домашно насилие. По това дело тя е била жертва на насилие от страна на своя съпруг на няколко пъти, за което компетентните национални власти са били известени, но в продължение на седем месеца не са предприели разследване, нито мерки за защита на жалбоподателката. Съпругът ѝ е бил осъден за нанасяне на тежка телесна повреда едва три години по-късно. Съдът установява, че подценявайки сериозността на насилието, италианските власти на практика са го насърчили. Поради това жалбоподателката е била жертва на дискриминационно насилие в нарушение на член 14⁸¹.

В решението си по делото *Шкорянец срещу Хърватия* от 2017 г. ЕСПЧ установява нарушение на член 14 във връзка с член 3 в случай, при който приятелката на етнически ром, която не е ромка, е пострадала заедно с приятеля си от побой от страна на двама мъже, които са крещели расистки псувни по време на побоя. Властите в Хърватия установяват и осъждат извършителите, при това за престъпление от омраза, но извършено само по отношение на приятеля на жалбоподателката. Съдът в Хърватия изрично отказва да признае жената за жертва на такова престъпление, тъй като тя не е ромка. В мотивите си ЕСПЧ приема, че задължението за разследване и наказване на престъпление от омраза включва също така „[...] актове на насилие, основани на действителна или предполагаема връзка или съюз с друго лице, което действително или предполагаемо притежава определен статут или защитен признак. Тази свързаност може да приеме формата на членуване във връзка на жертвата с определена група [...] например чрез лична връзка, приятелство или брак“⁸².

Според ЕСПЧ, за да бъде едно престъпление квалифицирано като престъпление от омраза с произтичащите от това позитивни задължения, не е необходимо да е основано единствено на

81 CEDH, *Talpis c. Italie*, no. 41237/14, Arrêt du 2 mars 2017, § 145, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-171508>.

82 ECHR, *Škorjanec v. Croatia*, No. 25536/14, Judgment of 28 March 2017, § 66, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-172327>.

дискриминационни побуди. Деецът може да е имал и други, включително лични, мотиви. Достатъчно е един от тях да бъде дискриминационен, за да се задействат позитивните задължения, относими към този вид престъпления⁸³.

2.2.1.1. Речта на омраза

2.2.1.1.1. Общи принципи

В практиката си, свързана с речта на омраза, ЕСПЧ не се опира на позитивните задължения, които той установява за случаите, когато деянието е въздигнато в престъпление и без наличието на квалифициращо обстоятелство. Самата практика е слабо развита и пред Съда стои важната задача да установи правните принципи, относими към тези случаи. На този етап водещо е едно решение на Голямата камера, *Аксу срещу Турция* от 2012 г. По това дело жалбоподателят, който е ром, се е почувствал лично засегнат от две публикации – една на Министерството на културата и втора, на неправителствена организация, които според него съдържат обидни квалификации за ромите изобщо. Той завежда граждански дела в Турция, но и в двата случая националните съдилища приемат, че публикациите са резултат от научни изследвания и не са писани с умисъл да унижат определена етническа група. Голямата камера приема за пръв път в практиката на Съда, че обидни и унижителни квалификации, които не са насочени лично към определено лице, а към определена етническа група, могат да станат основание отделни членове на тази група да се конституират като жертви на нарушение на Конвенцията. Според Съда в случая жалбоподателят е легитимиран да претендира нарушение на член 8 от Конвенцията, но не и на член 14. Той би бил легитимиран да претендира нарушение на член 14 във връзка с член 8 само ако „[...] процесната публикация е имала дискриминационен умисъл или ефект“⁸⁴.

В крайна сметка по това дело Съдът не намира нарушения и на член 8. В случая с публикацията на Министерството на културата той приема, че националните съдилища са направили цялостна и

83 ECHR, *Balázs v. Hungary*, § 70, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-158033>; ECHR, *Škorjanec v. Croatia*, § 55, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-172327>.

84 ECHR, *Aksu v. Turkey*, No. 4149/04 and 41029/04, Grand Chamber judgment of 15 March 2012, § 45, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-109577>.

справедлива оценка въз основа на сериозна експертиза на съдържанието на процесните твърдения. Следвайки тази преценка, Съдът приема, че жалбоподателят не е имал основание да се засегне лично от публикацията. В случая с публикацията на неправителствената организация Съдът приема, отново следвайки националните съдилища, че публикацията е отразила това, което се свързва в турското общество с думата „цигани“, по един обективен начин, без умисъл за обидя и унижение. По тази причина, макар публикацията да не е подчертала – каквато би била добрата практика, че определени думи и изрази имат пейоративен смисъл, личният живот на жалбоподателя не е бил засегнат до степен да е налице нарушение на член 8 от Конвенцията. Решението по делото *Аксу* не предоставя цялостни и разгърнати критерии за преценка на това кога член 8 или член 14 във връзка с член 8 биха били нарушени в случай, когато отделно лице се оплаква от реч на омраза, насочена към групата, към която то принадлежи или с която се асоциира. Като първо по този ключов въпрос, това решение е важно с два свои аспекта: с обосноваването на възможността отделно лице да бъде жертва на реч на омраза и с указването на това кога в подобни случаи наред с нарушение на член 8 би могло да се твърди и нарушение на член 14.

В друго решение на Голямата камера, *Перинчек срещу Швейцария* от 2015 г., става дума за наказателно обвинение и осъждане на турски политик и интелектуалец за отричане на арменския геноцид по време на три публични събития, които са организирани с негово участие в различни градове в Швейцария. Той се оплаква за нарушение на член 10 от Конвенцията (право на свобода на изразяване). ЕСПЧ утвърждава както приложимостта на тази разпоредба, така и, следвайки *Аксу*, приложимостта на член 8 в случай на реч на омраза. Той приема, че по тази причина осъждането, което е сериозно ограничаване на правото на свобода на изразяване на жалбоподателя, е преследвало легитимната цел за защита на гостойнството и правата на съвременните арменци, както и на техните предци, станали жертва на масовите убийства през 1915-а и следващите години⁸⁵. Важният принос на Съда по това дело в този пункт е опитът му да формулира балансиращ тест между правото

85 ECHR, *Perinçek v. Switzerland*, No. 27510/08, Grand Chamber judgment of 15 October 2015, § 156, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-158235>.

на свобода на изразяване и правото на личен живот на лицата, които могат да бъдат засегнати от речта на омраза, по подобие на теста, свързан с намесата чрез слово в правото на личен живот, когато е визирано отделно лице, формулиран в решенията на Големата камера по делата *Фон Хановер срещу Германия* от 2012 г. и *Аксел Шпрингер АД срещу Германия* от 2012 г. В *Перинчек* Съдът се фокусира върху относителната важност на конкретните аспекти на двете права, необходимостта да се ограничи или да се защити всяко от тях и съразмерността между използваните средства и целта, която трябва да бъде постигната. За целите на балансирането в контекста на конкретното дело той изследва:

- естеството на изразените твърдения;
- контекста, в който са наложени ограниченията върху тях;
- степента, в която твърденията засягат правата на арменците;
- наличието или отсъствието на консенсус сред държавите членки относно необходимостта да се прибягва до наказателноправни санкции по отношение на такива твърдения;
- наличието на норми на международното право, относими към такива твърдения;
- начина, по който съдебните органи на ответната държава са обосנוвали осъдителната присъда;
- строгостта на наложеното ограничение.⁸⁶

В крайна сметка, след като осъществява балансирането, Съдът не намира нарушение на член 10 от Конвенцията. Той приема, че твърденията на жалбоподателя са засягали въпроси от обществен интерес и не са подбуждали към омраза и нетолерантност; че контекстът, в който са изказани, не се е характеризирал с повишено напрежение и специални исторически основания, относими към Швейцария; че твърденията не могат да се оценят като засягащи достойнството на членове на арменската общност до степен да е необходима наказателноправна санкция, каквато е била наложена; че няма международноправно задължение Швейцария да

⁸⁶ ECHR, *Perinçek v. Switzerland*, § 228 – 273.

криминализира подобни твърдения; че швейцарските съдилища на практика са наказали жалбоподателя за изразяване на мнения, които се различават от общоприетите в тази страна; че ограничаването на правото на свобода на изразяване на жалбоподателя е приело формата на наказателна присъда, което, предвид конкретните обстоятелства по делото, е прекомерно⁸⁷.

Решението на ЕСПЧ по делото Панайотова и други срещу България от май 2019 г. е ключово за разбирането на подхода на Съда към криминализирането на речта на омраза. По това дело жалбоподателите – трима ромски активисти, подават жалба в прокуратурата срещу брошура, изготвена и разпространена от крайната националистическа партия „Атака“ преди местните избори през 2011 г. Тя е озаглавена „Циганската престъпност: опасност за държавата“. В нея са събрани медийни публикации и собствени текстове на авторите на брошурата, както и на лидера на „Атака“ Волен Сидеров, обсъждащи това, което те обозначават като „циганска престъпност“. Материалите носят заглавия като „Хронология на циганския бандитизъм“, „12 цигани смляха от бой трима младежи“, „Цигани посичат с брагви полицаи и лесничеи край Ихтиман“, „Цигани държат проституцията у нас“, „Цигани пребиха с чук старец за 5 лева“, „Цигани разровиха гроб и го ограбиха“ и други подобни. Някои от включените в брошурата материали съдържат фрази, наричащи ромите, за които става дума, „изверги“, „озверели и безпощадни престъпници“, „цигански тумби“, „мангали“, „ромска измет“. Във включените статии и речи на Волен Сидеров правителството и медиите биват обвинени в широкомащабно прикриване на „циганската престъпност“ с политическа цел. В тях се изразява загриженост и за високата раждаемост сред ромите, която ще доведе до „циганизация“ на България по подобие на „албанизацията“ на Косово. Прокуратурата отказва да повдигне обвинение срещу авторите и разпространителите на брошурата с мотива, че нейното производство и разпространение не осъществява признаците на престъпление по чл. 162, ал. 1 от Наказателния кодекс. Според нея материалите не съдържат твърдения, които побуждат към расова омраза или расова дискриминация. Те по-скоро заострят вниманието на обществеността върху престъпленията, извършвани

87 Пак там, § 280.

от малцинствата и по-специално от ромите. Според Върховната касационна прокуратура правото на информация е особено важно в предизборния период. По делото ЕСПЧ приема, че съдържанието, подредбата и начинът на представяне на материалите в брошурата открито целят да представят ромите в България като изключително склонни към престъпления и извратеност и по този начин да ги стигматизират и очернят. Съдът признава, че „твърденията в брошурата са многократно по-силни от твърденията, обсъждани в Аксу“⁸⁸. Той също така приема, че в случаи на вербални заплахи и други сериозни посегателства срещу психическия интегритет на жертвата, по подобие на заплахите и личните обиди по делата *Р. Б. срещу Унгария и Кирай* и *Дьомьотьор срещу Унгария*, държавата има позитивно задължение за прилагане на наказателноправни санкции.

„Ситуацията по настоящото дело обаче е различна. Жалбоподателите не твърдят, че са били пряк обект на вербални злоупотреби или че самата брошура е създавала атмосфера на нетолерантност или расово противопоставяне, които пряко да са ги засегнали по някакъв начин.“⁸⁹

При липса на доказателства как точно брошурата е засегнала лично жалбоподателите Съдът по това дело отказва да приеме, че държавата е имала позитивно задължение да наложи наказателноправни санкции на лицата, които са я произвели и разпространили. Той посочва, че за подобни случаи България е създавала друг процесуален ред за търсене на отговорност – този по *Закона за защита от дискриминация*, който жалбоподателите не са използвали. По тези причини Съдът обявява жалбата за явно недопустима.

По делото *Панайотова* ЕСПЧ също така обръща внимание, че при индивидуални жалби е от съществено значение да се установи как точно твърдените действия са засегнали лично жалбоподателя, тъй като Конвенцията не допуска *actio popularis*, т.е. жалби в обществен интерес. На подобно основание Съдът обявява за недопустима жалбата по делото *Л. З. срещу Словакия* от 2011 г. По това дело жалбоподателят, който е от еврейски произход, се е оплакал

88 ECHR, *Panayotova and Others v. Bulgaria*, No. 12509/13, Decision of 7 May 2019, § 56, гостъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-193912>.

89 Пак там, § 60.

от решението на общинския съвет в едно словашко село, с което една от улиците е преименувана на името на Йозеф Тисо, словашки свещеник и политик, президент на Словакия в периода 1939 – 1945 г. Тисо е краен антисемит и съюзник на нацистка Германия, при чието управление са избити повече от две трети от евреите в страната. На национално ниво жалбоподателят е предприел действия както в рамките на наказателното, така и на гражданското производство, за да оспори действията на общинския съвет, но те са завършили с неуспех. Пред ЕСПЧ той претендира нарушение на член 8 от Конвенцията. Съдът обаче, за да обяви жалбата му за недопустима, приема, че той не е имал статут на жертва. По-специално той отбелязва, че:

„[...] доводите на жалбоподателя са ориентирани основно към общия проблем с насърчаването на фашизма и неговите потенциални последици за обществото. По този начин жалбоподателят основно е протестирал срещу социалните и политическите тенденции, които могат да бъдат задействани от публичния акт. Без да подценява сериозността на въпросите, повдигнати от жалбоподателя [...], Съдът е на мнение, че в същността си доводите на жалбоподателя са по характера си от обществен интерес, а неговата жалба следва да бъде квалифицирана като *actio popularis*“⁹⁰.

Нито по това, нито по което и да било друго дело ЕСПЧ формулира ясни критерии за разграничаване на жалба в личен от жалба в обществен интерес. Поради естеството на предмета на делата, свързани с речта на омраза, при тях Съдът поставя въпроса за това разграничение по-често, отколкото по други дела. По принцип обаче, така както е формулирана в Л. 3., възможността жалбоподателят да е мотивиран от обществен интерес, а не от това, че е лично засегнат, съществува и когато се твърдят други нарушения на Конвенцията. Поради това формулирането на такива критерии е от ключово значение за изясняване на подхода на Съда по този изключително важен въпрос, засягащ същността на системата на Конвенцията.

90 ECHR, *L.Z. v. Slovakia*, No. 27753/06, Decision of 27 September 2011, § 74 – 75, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-106999>.

2.2.1.1.1. Практика на Комисията и на Съда във връзка с речта на омраза по член 10 от ЕКПЧ

Значителна част от практиката на бившата Европейска комисия за правата на човека (Комисията)⁹¹ и на ЕСПЧ по дела, свързани с реч на омраза, е по жалби, в които жалбоподатели, които на национално ниво са осъдени за реч на омраза, твърдят нарушение на член 10 от Конвенцията. В практиката на Съда и на Комисията могат да се разграничат три групи случаи: дела, по които те са обявили жалбите за недопустими, без да ги изследват или след като са ги изследвали от гледна точка на допустимите ограничения по член 10 § 2 от ЕКПЧ във връзка с член 17 от Конвенцията⁹²; дела, по които те са изследвали ограниченията от гледна точка на стандартите по член 10 § 2 или по други разпоредби на Конвенцията без оглед на член 17, но не са установили нарушения; както и дела, по които Съдът е установил нарушения на правото на свобода на изразяване, след като на национално ниво жалбоподателите са били наказани или по друг начин ограничени заради реч на омраза. Тук ще разгледаме последователно всяка от тези три групи.

Жалби, недопустими във връзка с член 17 от конвенцията.

Подходът на страсбургските органи по първата група дела се основава на констатацията, която те правят още в най-ранната си практика, за несъвместимост на речта на омраза с член 17 от ЕКПЧ. Речта на омраза от тази гледна точка цели подгонване на права и свободи, гарантирани от други разпоредби на Конвенцията. Една от специфичните форми на речта на омраза, която заема важно място в практиката на ЕСПЧ, е отричането на „ясно установени исторически факти“, като Холокоста. В този пункт Съдът нееднократно установява, че не само отричането на Холокоста, но и омаловажаването на неговата степен и значение попадат извън защитата на член 10. По този тънък лед обаче ЕСПЧ се движи само

91 Европейската комисия по правата на човека е премахната след влизането в сила на Протокол № 11 на ЕКПЧ през 1998 г.

92 Член 17 на ЕКПЧ гласи: „Никоя от разпоредбите на тази Конвенция не може да се тълкува като предоставяща правото на някоя държава, група или лице да осъществява дейност или действия, имащи за цел разрушаването на което и да е от правата и свободите, предвидени в тази Конвенция, или ограничаването им в по-голяма степен от предвидената в Конвенцията“. Аналогична е разпоредбата на член 5, т. 1 от МПГПП.

В тесните рамки на престъпленията срещу човечеството по време на Втората световна война, при това главно свързани с Холокоста. Той избягва да установява общи принципи, свързани с полемики по други исторически факти.

Още в ранната си практика страсбургските органи използват член 17 за да обявят за недопустими жалби на лица, които проповядват или подбуждат към вражда, омраза или дискриминация спрямо хора от друга раса или етнос. Такъв например е случаят по делото *Глимервен и Хагенбек срещу Холандия* от 1979 г. Първият жалбоподател е осъден на две седмици затвор за подбуждане към расова дискриминация спрямо суринамци, турци и други имигранти чрез разпространяване на листовки. В тях той призовава за тяхното изгонване от Холандия. Освен това властите забраняват на двамата жалбоподатели да участват в изборите като членове на организацията „Холандски народен съюз“, която е забранена заради проповядване на расова дискриминация и нарушаване на обществения ред. Комисията приема, че изразяването на политическите идеи на жалбоподателите е дейност по смисъла на член 17 от Конвенцията, поради което жалбата е обявена за недопустима⁹³.

ЕСПЧ възприема този подход и в по-късната си практика. Така по делото *Норууд срещу Обединеното кралство* от 2004 г. той разглежда жалба на един регионален организатор на крайнодясната Британска национална партия, който твърди, че правото му на свобода на изразяване е нарушено в резултат от глобата от 300 английски лири, наложена му заради това, че поставил на прозореца на своя апартамент плакат с враждебни срещу исляма символи и думи. Плакатът изобразявал полумесец и звезда във формата на пътен знак за забрана на фона на горящите кули близнаци в Ню Йорк. Той съдържа надпис: „Ислямът във от Британия – Защитете британския народ“. Комисията отхвърля по допустимост неговата жалба за нарушаване на член 10 от ЕКПЧ:

„Такава обща, яростна атака срещу религиозна група, свързваща групата като цяло с ужасния акт на тероризъм, е несъвместима с ценностите, прокламирани и гарантирани

93 ECHR, *J. Glimmerveen and J. Hagenbeek v. the Netherlands*, Nos. 8348/78 and 8406/78, Decision of 11 October 1979, D. R. No. 18, p. 196, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-74187>.

от Конвенцията, по-специално с толерантността, социалния мир и недискриминацията. Поставянето от жалбоподателя на плаката на собствения му прозорец е действие по смисъла на член 17, което следователно не се ползва със защита по членове 10 и 14 [...]”⁹⁴

По редица жалби за нарушения на член 10 от отрицатели на Холокоста Комисията, а по-късно и Съдът също се позовават на член 17, за да ги отхвърлят още по допустимост. В повечето случаи при преценката за приложимостта на тази разпоредба по конкретното дело те правят и оценка на основанията за ограничаване на правото на свобода на изразяване по член 10 § 2. Комисията и Съдът поддържат тезата, че упражняването на правото на свобода на изразяване за отричане на Холокоста представлява обида, както и побуждане на омраза и дискриминация спрямо евреите⁹⁵.

Едно от най-известните решения, с което ЕСПЧ за пореден път утвърждава този свой подход към речта на омраза във връзка с член 10, е *Гароди срещу Франция* от 2003 г. Роже Гароди е известен френски философ и политик, в миналото – един от идеолозите на Френската комунистическа партия⁹⁶. Заради критиката си спрямо инвазията на войските на Варшавския договор в Чехословакия той е изключен от партията. Гароди първоначално е католик (включително като член на ФКП), а през 1982 г. приема исляма. През 1995 г. той написва книгата „Основополагащите митове на израелската политика“. В нея той оспорва легитимността на Нюрнбергския

94 ECHR, *Norwood v. the United Kingdom*, No. 23131/03, Decision of 16 November 2004, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-67632>.

95 Вж. например ECHR, *Walendy v. Germany*, No. 21128/93, Decision of 11 January 1995, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-124535>; ECHR, *Remer v. Germany*, No. 25096/94, Decision of 6 September 1995, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-2294>. Вж. също ECHR, *Marais v. France*, No. 31159/96, Decision of 24 June 1996, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-88275>; ECHR, *Honsik v. Austria*, No. 25062/94, Decision of 18 October 1995, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-3494>; ECHR, *Witzsch v. Germany*, No. 41448/98, Decision of 20 April 1999, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-4868>; CEDH, *M'Bala M'Bala c. France*, no. 25239/13, Arrêt du 20 octobre 2015, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-158752>.

96 В България и в бившия Съветски съюз той е известен с книгата си „Реализъм без брегове“, излязла от печат през 1963 г., която още тогава е оценена като ревизионистична и противоречаща на официалната доктрина на „социалистическия реализъм“.

трибунал, отрича Холокоста, включително унищожаването на евреите чрез газови камери в нацистките концлагери, смята броя на загиналите евреи по време на Втората световна война за силно завишен и интерпретира нацистката идея за „окончателно решение“ на еврейския въпрос не като унищожение, а като въпрос, който следва да се обсъди и реши след войната основно чрез депортиране в Мадагаскар или в Източна Европа. След издаването на книгата срещу него са започнати няколко наказателни и граждански дела за отричане на Холокоста, за тривиализиране на престъпленията срещу човечеството и за използване на обидни думи срещу евреите. Той е осъден на условно лишаване от свобода, както и да плати голяма глоба и обезщетения на гражданските ищци. Прег ЕСПЧ Гароди се оплаква от нарушаване на правото му на свобода на изразяване и посегателство срещу основни принципи на историческото изследване, както и от други нарушения. Съдът отхвърля претенцията по член 10:

„Няма никакво съмнение, че отричането на реалността на ясно установени исторически факти, като Холокоста, както авторът прави в своята книга, не представлява историческо изследване като изследване на истината. Целта и резултатът на този подход са напълно различни: реалната цел е реабилитация на националсоциалистическия режим и в резултат от това – обвиняване на самите жертви във фалшифициране на историята. Следователно отричането на престъпленията срещу човечеството е една от най-сериозните форми на расистко оклеветяване на евреите и подбуждане на омраза към тях.“⁹⁷

Според Съда по силата на член 17 подобно оправдаване на нацистката политика е лишено от защита по член 10. По тази причина Съдът обявява жалбата за недопустима по член 10, както и по останалите разпоредби на Конвенцията.

97 ECHR, *Garaudy v. France*, No. 65831/01, Decision of 24 June 2003, достъпно в интернет на адрес <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-44357>.

Жалби, които са допустими, но не са установени нарушения

Типично за Втората група дела е решението на Комисията по делото *Х. срещу Австрия* от 1963 г. Жалбоподателят по това дело е осъден на девет месеца затвор за неонацистка дейност. Тя включва участие в различно качество в няколко младежки неонацистки организации. Жалбоподателят се оплаква по няколко члена от Конвенцията, включително за нарушаване на правото му на свобода на съвестта по член 9 и на свободата му на изразяване по член 10. Комисията обявява жалбата за недопустима, след като изследва основанията за ограничаване, предвидени в тези две разпоредби, и приема, че ограничението на тези права е „необходимо в едно демократично общество в интерес на обществената и националната сигурност и за защита на правата и свободите на другите“⁹⁸. Комисията също така решава, че не е необходимо да се изследва дали жалбата срещу наказателните мерки не противоречи на член 17.

През 2010 г. ЕСПЧ се произнася по делото *Льо Пен срещу Франция*, в което жалбоподателят, известен крайногесен политик, се оплаква от ограничаване на правото му на свобода на изразяване заради няколко коментара за мюсюлманите във Франция, които той прави в интервюта за печатни медии. През 2005 г. той е глобен с 10 000 евро заради интервю в „Льо Монд“, в което казва, че „[в] деня, в който ние във Франция ще имаме вече не 5 милиона, а 25 милиона мюсюлмани, те ще бъдат тези, които ще командват“. Няколко години по-късно той е глобен отново с 10 000 евро заради интервю в друг вестник, в което казва: „Когато казвам, че при 25 милиона мюсюлмани сред нас французите трябва да внимават, хората ми казват: „Но господин Льо Пен, това вече се случва!““. И в двата случая наказателните глоби са наложени за подбуждане към дискриминация и омраза към хора заради произхода или принадлежността им към специфична етническа група, нация, раса или религия. ЕСПЧ отхвърля жалбата като явно недопустима, без да прави преценка по член 17. Съдът преценява, че ограничаването на правото на изразяване на жалбоподателя е било „необходимо в едно демократично общество“ за защита на репутацията и правата на

98 ECHR, *X. v. Austria*, No. 1747/62, Decision of 13 December 1963, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-2961>.

групите, поради това че с коментарите си Лео Пен е представил мюсюлманите в негативна светлина, която е възможно да породи отхвърляне и враждебност към тях⁹⁹.

Към тази група спадат и редица дела, свързани със словесна или друга критика, насочена към религиозни символи или вярвания, както и към религиозни институции, заведени от жалбоподатели, които са наказани или по друг начин ограничени в своето изразяване. По тези дела Комисията и/или Съдът прилагат теста по член 10 § 2 на ЕКПЧ, но не намират нарушения на правото на изразяване. Практиката на страсбургските органи в този пункт е противоречива. Тя е трудно съвместима със стандартите на групи органи на Съвета на Европа (като например *Препоръка 1805* на ПАСЕ за богохулството, обидите и речта на омраза на религиозна основа от юни 2007 г., която изисква от държавите членки да декриминализират богохулството) и е станала обект на остри критики заради неубедителното балансиране, което се стреми да прави между свободата на изразяване, особено когато тя се осъществява със средствата на художествено произведение, и правото на свобода на мисълта и религията¹⁰⁰.

През 1978 г. Комисията отхвърля по допустимост като явно необоснована жалбата на двама жалбоподатели, осъдени във Великобритания за богохулство на глоби и условно лишаване от свобода. Присъдата е резултат от частно наказателно преследване заради поема, публикувана в списание на хомосексуални, в която се описват хомосексуални действия с тялото на Исус Христос веднага след неговата смърт. Поемата също така му приписва хомосексуални практики с апостолите приживе. След като прилага теста по член 10 § 2, Комисията решава, че прилагането на законодателството срещу богохулство е необходимо и пропорционално предвид обстоятелствата по делото¹⁰¹.

99 CEDH, *Le Pen c. France*, no 18788/09, Décision sur la recevabilité du 7 mai 2010, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-98489>.

100 Вж. например Robertson, G. & Nicol, A. (2008). *Media law* (5th ed.). London: Penguin, p. 254 – 255.; Pech, L. (2003). *La liberté d'expression et sa limitation: les enseignements de l'expérience américaine au regard d'expériences européennes: Allemagne, France et Convention européenne des droits de l'homme*. Clermont-Ferrand Paris: Presses universitaires de la Faculté de droit de Clermont-Ferrand LGDJ, § 612.

101 ECHR, *X. Ltd and Y. v. the United Kingdom*, No. 8710/79, Decision of 7 May 1982, § 12, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-74315>.

Водещо в практиката на ЕСПЧ в този пункт е решението по делото *Институтът *Ото Премингер срещу Австрия** от 1994 г. По това дело става дума за забрана на прожекция в частен киносалон в Инсбрук на филма на Вернер Шрьотер „Съвещание в рая“. Филмът е създаден по пиеса на Оскар Паница от 1894 г., за която авторът тогава е осъден за богохулство. Той изобразява Бог Отец, наред с Дева Мария и Исус Христос, в серия от непристойни сцени, както и в приятелство и сервилност пред Дявола. Филмът представя в негативна светлина и някои от тайнствата на християнската религия, като например причастието. По жалба на Инсбружската католическа епархия срещу управителя на киносалона е възбудено наказателно производство и отделно дело за конфискуване на филма. Наказателното производство впоследствие е прекратено, но националните съдебни органи постановяват конфискуване на филма заради това, че е насочен към охулване на християнската религия и засяга религиозните чувства на вярващите християни. Жалбоподателят твърди нарушение на член 10 от ЕКПЧ. Съдът обаче не намира нарушение. Той обръща особено внимание на обидния за религиозните чувства на местните вярващи характер на филма, както и на необходимостта от запазване на религиозния мир¹⁰².

С решението си по делото *Уингроув срещу Обединеното кралство* от 1996 г. ЕСПЧ затвърждава своя подход към предпоставяне на широко усмотрение на националните власти да предприемат ограничителни мерки в случаи на богохулство. По делото става дума за отказ на лиценз за краткия видеофилм „Визии на екстаза“, който представя еротичните фантазии на монахиня, обозначена като „Света Тереза“. Тези фантазии са свързани с разпънатото на кръст тяло на Исус Христос. Жалбоподателят твърди нарушение на член 10 от ЕКПЧ заради отказа. Съдът обаче не намира такова нарушение, давайки широко право на преценка на националните власти да защитят религиозните чувства на вярващите¹⁰³.

В по-късната си практика Съдът продължава да допуска ограничаване на свободата на изразяване при богохулство със средствата на наказателната репресия. По делото *И. А. срещу Турция*

102 ECHR, *Otto-Preminger-Institut v. Austria*, No. 13470/87, Judgment of 20 September 1994, § 56, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57897>.

103 ECHR, *Wingrove v. the United Kingdom*, No. 17419/90, Judgment of 25 November 1996, § 63, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58080>.

от 2005 г. той отказва да намери нарушение на член 10 от Конвенцията в случай на осъждане на лишаване от свобода, по-късно заменено с глоба, на автор на роман заради обидна на „Бога, религията, Пророка и Свещената книга“ на мюсюлманите. Романът съдържа описание на непристойни сцени, но в по-голямата си част е израз на философските и мирогледни антирелигиозни убеждения на автора. Съдът преценява, че „[...] мерките, взети спрямо въпросните твърдения, са целели да осигурят защита от оскърбителни нападки срещу свети за мюсюлманите неща“¹⁰⁴.

В горните решения съществена роля в решението на страсбургските органи, или поне на ЕСПЧ, изглежда да играе обстоятелството, че процесните средства за изразяване са широкодостъпни, а засегнатата група – многобройна. В едно ранно решение, *Църквата на сциентологията и 128 нейни членове срещу Швеция* от 1980 г., Комисията обявява за недопустима жалбата по повод отказа на шведските власти да санкционират твърдения на професор по теология, които впоследствие са публикувани в местен вестник: „Сциентологията е най-неистинното учение. Тя е холерата на духовния живот. Толкова е опасна“. Комисията приема, че никое вероизповедание не може „[...] да извлича от правото на религиозна свобода право да бъде свободно от критика“. Макар да не изключва възможността държавата да налага санкции за „агитация“ срещу религиозни общности при определени условия, случаят по това дело според Комисията не е бил такъв, тъй като горните критици са публикувани във вестник, след като са били отправени по време на академична лекция, а не при обстоятелства, които биха ги направили подстрекателни¹⁰⁵.

Жалби, по които са установени нарушения

Третата група дела в практиката на ЕСПЧ, свързана с ограничаване на речта на омраза по член 10 от Конвенцията, е възбудила най-голям интерес и коментари поради това, че те са в най-голяма степен показателни за това как Съдът разграничава речта на омраза от подобни форми на изразяване и как балансира

¹⁰⁴ ECHR, *I. A. v. Turkey*, No. 42571/98, Judgment of 13 September 2005, § 30, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-70113>.

¹⁰⁵ ECHR, *Church of Scientology and 128 of its members v. Sweden*, No. 8282/78, Decision of 14 July 1980, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-74274>.

необходимостта от контрол над тази реч с правото на свобода на изразяване. Сред тях е делото *Йерсилд срещу Дания* от 1994 г., в което Съдът определя стандартите за журналистическа етика при отразяване на речта на омраза. Жалбоподателят е журналист в голяма радио-телевизионна компания. Той излъчва по радиото няколкоминутно интервю с членове на т. нар. „Зелени куртки“ – расистка организация, активна в район на Копенхаген. По време на интервюто представителите на тази група правят многобройни крайно расистки изказвания, включително че чернокожите и имигрантите са „горили“, „не са човешки същества, те са животни“, че злоупотребяват с датската система на жилищно осигуряване и социално подпомагане, че търгуват с наркотици и др. След оплакване от епископа на Олборг датските власти образуват наказателни производства по повод предаването както срещу представителите на „Зелените куртки“, така и срещу жалбоподателя и директора на секция „Новини“ на радиото. Всички те са осъдени да заплатят глоба или алтернативна санкция от пет дни лишаване от свобода. Тези присъди са потвърдени от по-горните инстанции. По това дело Съдът намира нарушение на член 10. Той приема, че възгледите, които „Зелените куртки“ изразяват в предаването, са наистина обидни и не се ползват със защита по член 10, но намира, че те са обект на обществен интерес, поради което медиите имат легитимен интерес да ги отразяват, а обществото – да научи за тях. Поради това според Съда само „особено сериозни причини“ могат да наложат медиите да бъдат наказателно преследвани за отразяване на такива възгледи. Такива причини не са налице в случая, тъй като журналистът се е разграничил в достатъчна степен от „Зелените куртки“:

„За Съда не е убедителен аргументът на националните съдилища [...], че в предаването за „Зелените куртки“ не е направен опит да се контрабалансира изразените от тях екстремистки възгледи. Както във въведението, което прави, така и по време на интервюто, жалбоподателят ясно се разграничава от интервюираните, например като ги представя като членове на „група екстремистки младежи“, които подкрепят „Ку Клукс Клан“ и като посочва кри-

миналната проявеност на някои от тях. Жалбоподателят също така възразява срещу някои от расистките изявления, като посочва например, че има хора с черен цвят на кожата, които заемат отговорни постове. На последно място, не бива да се забравя, че в целостта си предаването ясно разкрива, че расистките изявления са част от цялостното антисоциално отношение на „Зелените куртки“. Може да се приеме, че то не заявява открито, че пропагандирането на расова омраза и доктрините за превъзходството на една раса са безнравствени, опасни и противозаконни. Същевременно, като отчита горепосочените балансиращи фактори и естествените ограничения за представяне на подобни възгледи в кратко предаване в рамките на по-голяма емисия, както и собствената преценка на журналиста каква форма да използва, Съдът не счита за относима липсата на такива напомнящи забележки.“¹⁰⁶

Фокусът на решението по *Йерсилд* е дали и доколко журналистът се е разграничил от расистките изявления на интервюираните. Това, изглежда, е основният дискуссионен въпрос между 19-те съдии, решили делото. Седем от тях изразяват особено мнение и не намират нарушение на член 10, като считат, че журналистът не се е разграничил достатъчно от „Зелените куртки“.

Важно за разграничаването на речта на омраза от другите форми на идеологически мотивирано изразяване е решението на ЕСПЧ по делото *Фабер срещу Унгария* от 2012 г. По това дело става дума за налагане на административно наказание на лице, което е развявало флаг на бели и червени хоризонтални ивици (т. нар. „ивици на Арпаг“) като контрадемонстрация по време на митинг на Унгарската социалистическа партия. Този графичен мотив, който има история още от основаването на унгарската държава, е присъствал върху знамена и гербове на много, включително съвременни унгарски институции, партии и други организации. Той е бил официален символ на националсоциалистическата Партия на кръстосаните стрели на Ференц Салаш, отговорна по време на

¹⁰⁶ ECHR, *Jersild v. Denmark*, No. 15890/89, Judgment of 23 September 1994, § 34, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57891>.

краткото си управление за масовите убийства на десетки хиляди евреи и роми. Напоследък този символ е станал особено популярен сред крайнодесните опоненти на социалистическата партия в лицето на партия „Йобик“. В контекста на конкретната ситуация той е имал и провокативен смисъл, доколкото митингът на Социалистическата партия се е състоял на брега на река Дунав, близо до лобното място на голям брой евреи, и е бил насочен срещу нетолерантността на крайната десница. Съдът намира нарушение на член 10 от Конвенцията. Според Съда:

„[...] дори ако се предположи, че някои от демонстрантите може и да са намерили флага за оскърбителен, шокиращ или дори „фашистки“, за Съда простото му публично излагане не е било в състояние да наруши обществения ред или да попречи на упражняването на правото на демонстрантите на събрание, тъй като не е бил нито сплашващ, нито в състояние да подбуди към насилие чрез насаждане на дълбоко вкоренена и ирационална омраза към разпознаваеми лица [...]. Съдът подчертава, че лошите чувства или дори възмущението, при липса на заплахи, не могат да представяват належаща обществена потребност за целите на член 10 § 2, особено предвид факта, че въпросният флаг никога не е бил обявяван извън закона.“¹⁰⁷

Тези мотиви са твърде тясно формулирани. В тях е съвсем бегло и само декларативно споменато, за да бъде отхвърлено, възможното засягане на чувствата на наследниците на унищожените от режима на Салаши евреи – относим проблем, предвид специфичните обстоятелства по делото, от гледна точка на член 8 от Конвенцията, както Голямата камера установява две години по-рано по делото Аксу. Подобен анализ въпрочем липсва и в обосновката на наказанието от страна на унгарските национални органи.

Друго ключово решение на ЕСПЧ, свързано с дефинирането и разграничаването на речта на омраза от други форми на изразяване в контекста на публичен дебат, е *Гюндюз срещу Турция* от 2003 г. Жалбоподателят е ръководител на мюсюлманска религиозна

¹⁰⁷ ECHR, *Fáber v. Hungary*, No. 40721/08, Judgment of 24 July 2012, § 56, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-112446>.

общност (*Tarikat*), която се отличава с особено усърдие в изповяването на исляма и отхвърля демократичните принципи и институции на съвременното турско общество. През юни 1995 г. той участва в телевизионно предаване на живо, в което определя демокрацията в Турция като „деспотична, неблагоприятна и неблагочестива“. Той отхвърля господстващия секуларизъм, определяйки го като „лицемерен“. Защищава шариата и иска установяването на режим, основан върху него. Заявява, че „[...] ако човек се венчае една нощ, след като сключи брак пред чиновник, упълномощен от Република Турция, детето, родено от този съюз, ще бъде копеле (*piç*)“. След предаването срещу Гюндюз е образувано наказателно производство за подбуждане към омраза и враждебност на религиозна основа. Той е осъден на две години лишаване от свобода и глоба. В оплакването си пред ЕСПЧ жалбоподателят твърди, че присъдата ограничава неговото право на свобода на изразяване, гарантирано от член 10 на ЕКПЧ. Съдът се съгласява и установява такова нарушение. Решението подчертава, че изразите, които пропагандират, подбуждат към или оправдават омраза, основана на нетолерантност, не се ползват със защита по член 10. То приема, че вижданията, споделени от жалбоподателя по време на телевизионното интервю, изразяват дълбоко неприемане на съвременните институции в Турция. Но според Съда те не могат да се смятат за подбуждащи към насилие или за реч на омраза, основани на религиозна нетолерантност:

„[...] Съдът намира, че простото защитаване на шариата, без да се призовава към насилие за неговото установяване, не може да се смята за „реч на омраза“. Нещо повече – случаят на жалбоподателя следва да се разглежда в много специфичен контекст. Първо, както вече бе отбелязано [...], целта на въпросното предаване е била да представи сектата, на която жалбоподателят е ръководител; второ, крайните възгледи на жалбоподателя са били вече известни и са били обсъждани публично и по-специално, били са контрабалансираны с включванията на другите участници в предаването; и накрая – те са били изказани в хода на плуралистичен дебат, в който жалбоподателят е вземал активно участие. Следователно Съдът смята, че в дадения

случай нуждата от въпросното ограничение не е установена по убедителен начин.”¹⁰⁸

По това дело Съдът, изглежда, повишава търпимостта към речта на омраза на фона на предходната си практика. Не е ясно обаче какви са причините за това – дали е характерът на самото слово (израз на дълбоки религиозни убеждения на жалбоподателя), специфичните обстоятелства около неговото изговаряне, или оценката на потенциалните му ефекти.

В този план следва да се отбележи решението на Голямата камера на Съда по делото *Перинчек срещу Швейцария* от 2015 г. ЕСПЧ също намира нарушение на член 10 поради строгата наказателна санкция на жалбоподателя за отричане на геноцида над арменците в Османската империя¹⁰⁹.

2.2.2. Престъпленията, побудени от предрасъдъци, в други договори на Съвета на Европа

2.2.2.1. Конвенцията за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие (Истанбулска конвенция)

Конвенцията за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие на Съвета на Европа (Истанбулска конвенция) е най-цялостният и най-модерният международен договор за борба с насилието, побудено от предрасъдъци срещу жените¹¹⁰. Тя е третият регионален договор за борба с насилието над жени и домашното насилие след *Междоамериканската конвенция за превенция,*

108 ECHR, *Gündüz v. Turkey*, No. 35071/97, Judgment of 4 December 2003, § 51, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61522>. По това дело Съдът формулира свое определение за реч на омраза като „[...] форми на изразяване, които разпространяват, побуждат, насърчават или оправдават омраза, основана на нетолерантност (включително религиозна нетолерантност)”, § 40.

109 Вж. по-горе.

110 България не е страна по тази Конвенция, макар да я е подписала. След голяма медийна кампания със свое крайно неинформирано, предубедено и необосновано решение от 27 юли 2018 г. Конституционният съд на Република България прие, че тя противоречи на Българската конституция, при това на неин основен принцип, какъвто е принципът за върховенството на правото. Така бе направена почти невъзможна нейната бъдеща ратификация. Доводите, на които се опря решението на Конституционния съд, през 2019 г. бяха разгледани и опровергани от Европейската комисия за демокрация чрез право (Венецианската комисия) в становище, изготвено по запитване на Арменския конституционен съд, достъпно в интернет на адрес: <https://www.venice.coe.int/web-forms/documents/?pdf=CDL-AD%282019%29018-e>.

наказване и изкореняване на насилието срещу жени (Конвенция от Белен до Пара) от 1994 г. и Протокола от Мануто към Африканската харта за правата на човека и народите за правата на жените в Африка от 2003 г. Нито Междумериканската конвенция, нито Протоколът от Мануто обаче поставят насилието над жените като структурен проблем с дискриминацията и доминиращите предразсъдъци спрямо тях. В по-голяма степен това прави Препоръка Rec (2002) 5 на Комитета на министрите на Съвета на Европа за защита на жените срещу насилие¹¹¹. Истанбулската конвенция възпроизвежда голяма част от разпоредбите на тази препоръка, включително определението за насилие над жени.

Истанбулската конвенция е първият международен договор, който съдържа разгърната дефиниция на „гъндър“ като „социално изградени роли, поведения, дейности и характеристики, които определено общество смята за подходящи за жените и за мъжете“ (член 3, буква в)¹¹². И макар целите на Конвенцията в член 1 да обхващат защитата на жените от всички форми на насилие, нейният фокус е върху гъндърно базираното насилие, т.е. върху насилието, подбудено от дискриминационни представи за подходящи (или неподходящи) роли и характеристики на жените, както и от желание те да бъдат контролирани в съответствие с установените в дадено общество разбирания. В член 3, буква г) гъндърно базираното насилие, е определено като „насилие, което е насочено срещу жена, защото тя е жена, или което засяга предимно жените“.

По силата на Истанбулската конвенция държавите – страни по Конвенцията, са задължени да се въздържат от всякакви

111 Достъпна в интернет на адрес: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?Objec-tID=09000016805e2612.

112 Терминът „гъндър“ (погрешно преведен на български като „пол“) фигурира в член 7 § 3 от Статута на Международния наказателен съд, който го дефинира като „двата пола – мъжки и женски, в контекста на обществото“. Макар исторически тълкуването на този термин да е било противоречиво, днес разбирането за „гъндър“ от органите на Международния наказателен съд е сходно с това от определението в член 3, б. в) от Конвенцията. Според един от официалните документи на прокуратурата към Международния наказателен съд, определението на „гъндър“ в чл. 7 § 3 „признава социалното конструиране на гъндъра и съпътстващите го роли, поведения, дейности и атрибути, приписвани на жените и мъжете, както и на момичетата и момчетата“. Вж. ICC/Office of the Prosecutor, *Policy Paper on Sexual and Gender-Based Crimes*, June 2014, р. 3, достъпен в интернет на адрес: <https://www.icc-cpi.int/iccdocs/otp/OTP-Policy-Paper-on-Sexual-and-Gender-Based-Crimes--June-2014.pdf>.

насилствени действия над жени, както и да проявяват дължима грижа за предотвратяване, разследване, санкциониране и обезщетяване на жертви на такива деяния, извършени от трети лица. Конвенцията задължава държавите членки да предприемат разнообразни мерки за превенция, защита и подкрепа на жертвите в сферата на материалното право – както наказателното, така и гражданското, да създадат услуги и институции, да събират данни, да формулират национални политики и да насърчават международното сътрудничество. Тя също така изисква създаване на един или повече координиращи органи на държавно ниво, както и насърчаване, подкрепа и сътрудничество с организациите на гражданското общество, които са активни в борбата с насилието над жени.

По-специално в сферата на превенцията Конвенцията изисква от държавите членки да предприемат мерки за насърчаване на промените в социалните и културните модели на поведение, които имат за цел или резултат дискриминация на жените, както и тяхното активно ангажиране в информационни кампании, свързани с превенцията на насилието срещу жени. Тя също така изисква включване на проблемите на неравнопоставеността и нестереотипните роли на пола в учебните програми; обучение на специалисти, които да работят с жертвите и с извършителите на джендърно базирано насилие; въвеждане на програми за работа с насилниците и привличане на медиите в разработването и изпълнението на политиките.

В сферата на защитата и подкрепата Конвенцията изисква от държавите – страни по Конвенцията, да гарантират в своите законодателства и на практика осигуряването на широк спектър от услуги на жертвите на насилие, включително такива, подпомагащи тяхното възстановяване след насилието; специализирани услуги за незабавна подкрепа; телефонни линии за помощ; подходящи леснодостъпни подслони за безопасно настаняване; кризисни центрове за жертви на сексуално насилие. Специални услуги следва да се осигурят за децата, които стават свидетели на насилие. Държавите – страни по Конвенцията, също така следва да предоставят на жертвите подходяща и навременна информация за наличните услуги и правни средства за защита на национално и на международно ниво. Те трябва да насърчават жертвите на насилие да съобщават

за него на компетентните органи, а специалистите следва да имат възможност при определени условия да уведомяват тези органи за своите подозрения за такива актове.

Истанбулската конвенция е най-новаторска откъм изисквания за законодателни изменения в сферата на материалното наказателно и гражданско право. В тази сфера тя изисква криминализиране на редица деяния, свързани с гендърно базираното насилие, като тежките форми на психическо насилие, преследване, всякакъв вид физическо и сексуално насилие, принуждаване и подмамване към сключване на брак, осакатяване на женските гениталии, насилствени аборти и стерилизация, сексуален тормоз. Насилия, свързани с „честта“, произтичащи от репресивни културни стереотипи, не следва да бъдат основания за отказ от наказателно преследване на извършителите. Конвенцията има и специфични изисквания към това кои обстоятелства, при които престъпните деяния, така както са определени в нея, следва да се приемат за отегчаващи вината на дееца: когато деянието е извършено срещу бивши и настоящи съпрузи или партньори, от лица, които са членове на семейството или живеят заедно с жертвата; когато деянието е извършено повторно; когато е извършено срещу лице, принадлежащо към уязвима група; когато е извършено срещу дете или в присъствието на дете; когато е извършено от две или повече лица; когато е предхождано или съпровождано от изключително насилие или е извършено с използване или със заплахата за използване на оръжие; когато е довело до тежки физически и психологически увреждания у жертвата. Конвенцията не допуска каквито и да било процедури за задължително извънсъдебно разрешаване на споровете или споразумения за осъждане под формата на медиация или помирение за престъпленията, които са обхванати от нея. В сферата на гражданското право тя изисква от държавите членки да осигурят гражданскоправни средства за защита на жертвата както срещу извършителя, така и срещу държавни органи, които не са изпълнили задължението си за дължимата грижа; обезщетяване на жертвите; вземане предвид на фактите на насилие при определяне на родителските права и правата на контакт с детето, както и на възможност за признаване за недействителни, анулиране или разтрогване на сключени насилствено бракове.

В сферата на процесуалното право Истанбулската конвенция установява редица задължения към държавите членки, свързани с експедитивността на производството, с превенцията и с участието на жертвите и, в по-малка степен, с демаскиране на дискриминационния мотив на деянието. Тя изисква правоприлагащите органи да реагират експедитивно на всички форми на насилие, обхванати от Конвенцията, и да предложат незабавна защита на жертвите. Тази реакция включва, наред с другото, също така и оценка и управление на риска от насилие на всички етапи от разследването и прилагането на защитни мерки. Специален фокус на защитата е изискването за незабавна забранителна заповед, както и на ограничителни заповеди или заповеди за осигуряване на защита. Конвенцията изисква всички форми на физическо насилие, сексуално насилие, насилствен брак, осакатяване на женските гениталии, както и насилственият аборт и стерилизация да се преследват *ex parte* и *ex officio*. Единствената разпоредба, която насочва към демаскиране на дискриминационните побуди, е тази на член 49, пар. 2, според която държавите – страни по Конвенцията, следва да осигурят в законодателството си и на практика разследване, проникнато от „разбирането на джендърните аспекти на насилието“.

Конвенцията също така предвижда предприемането на редица мерки в сферата на миграцията, убежището и международното сътрудничество в подкрепа на жертвите на джендърно базираното насилие. Тя установява специален механизъм за мониторинг, който включва предоставяне на първоначален доклад от държавите членки и последваща информация на специална експертна група (GREVIO), избрана от Комитета на страните, която може да получава допълнителна информация и от международни институции, от национални институции за защита на правата на човека, както и от представители на гражданското общество. GREVIO може да посещава държавите – страни по Конвенцията. Въз основа на събраната информация тази експертна група изготвя доклад със заключения, който се изпраща на Комитета на страните. Последният може на свой ред да отправи препоръки към съответната държава членка относно мерките, които тя трябва да предприеме, и за насърчаване на сътрудничеството с нея за изпълнение на Конвенцията. Документът предвижда и процедура за реагиране в

спешни ситуации, когато е получена достоверна информация за обстоятелства, изискващи незабавна намеса.

Истанбулската конвенция предлага цялостна рамка за борба с джендърното насилие чрез широк спектър от законодателни и практически мерки в различни сфери. Тя е най-обхватният международен договор за борба с този тип насилие, който заслужено получи признание чрез бърза ратификация от голям брой държави – членки на Съвета на Европа, още в първите години от своето съществуване.

2.2.2.2. Рамковата конвенция за защита на националните малцинства

Рамковата конвенция за защита на националните малцинства (Рамковата конвенция) е най-цялостният документ за защита на правата на лицата, принадлежащи към такива малцинства в Европа¹¹³. Тя урежда широк кръг въпроси, като равенството и недискриминацията; насърчаването на културната, езиковата и религиозната самобитност на националните малцинства; свободата на мирно събрание, сдружаване и изразяване; гостъпът до медиите; използването на езика на малцинството публично и пред административните власти; публикуването на информация и обозначаването на топографски наименования на езика на малцинството; изучаването на езика на малцинството в образователната система и свободата да се създават образователни институции на този език; участието на лицата, принадлежащи към национални малцинства, в обществения живот; трансграничните контакти и сътрудничество. Член 6 § 2 от Конвенцията изисква от страните „[...] да приемат подходящи мерки за защита на лицата, които могат да бъдат подложени на заплахи или дискриминационни, враждебни или насилствени действия, поради тяхната етническа, културна, езикова или религиозна идентичност“.

Механизмът за преглед на задълженията по Рамковата конвенция се осъществява чрез представяне на доклади от държавите – страни по Конвенцията, пред Консултативен комитет – група от независими експерти, които подпомагат страните в нейното

113 Ратифицирана от Народното събрание на 7.05.1999 г. Публикувана в ДВ, бр. 78 от 3 септември 1999 г.

прилагане. В тези периодични доклади се обобщават мерките, които държавите са предприели за прилагането ѝ в своите законодателства и на практика. Консултативният комитет прави оценка на докладите като, при необходимост, посещава страните и провежда срещи с властите, както и с неправителствени организации. В резултат той публикува, със съгласието на държавата – страна по Конвенцията, свое становище, което впоследствие става основа за препоръките на Комитета на министрите на Съвета на Европа.

Препоръките на Консултативния комитет във връзка с престъпленията от омраза и речта на омраза са основно по член 6, § 2 от Рамковата конвенция. В по-голямата си част тези препоръки се основават на установени факти по време на „мониторинговия цикъл“ и целят да подпомогнат държавата – страна по Конвенцията, да се справи с конкретния проблем¹¹⁴. Консултативният комитет не е публикувал препоръки със стандарти за общо приложение в държавите, страни по договора.

2.2.2.3. Протоколът към Конвенцията за престъпления в кибернетичното пространство относно криминализиране на актове от расистко и ксенофобско естество, извършени чрез компютърни системи

Протоколът към Конвенцията за престъпления в кибернетичното пространство от 2003 г. е важно допълнение към тази Конвенция, което засяга борбата с разпространението на материали, пропагандиращи или подбуждащи към омраза, дискриминация и насилие на расова, национална, етническа или религиозна основа¹¹⁵. Той изисква от държавите, страни по протокола, да обявят за престъпление умишленото разпространение или правенето достъпни по друг начин на подобни материали на широката публика чрез компютърни системи. Допуска се въздържане от криминализи-

114 Вж. по-долу 4.1 за констатациите и препоръките на Консултативния комитет за България от третия мониторингов цикъл. Вж. също така компилациите на становищата на Консултативния комитет член по член от Рамковата конвенция след всеки мониторингов цикъл в интернет на адрес: <https://www.coe.int/en/web/minorities/compilation-of-opinions>.

115 България е ратифицирала Конвенцията за престъпления в кибернетичното пространство, но не и този допълнителен протокол. Към 1.09.2019 г. протоколът е влязъл в сила за 29 държави – членки на Съвета на Европа.

ране на разпространяването на материали, които пропагандират и подбуждат към дискриминация, която не е свързана с насилие и враждебност, ако на национално ниво са налице други ефективни средства за борба с подобна дискриминация. Протоколът също така изрично изисква криминализиране на расистките и ксенофобските заплахы и на публичните обиды, когато са извършени умишлено, както и на отричането, омаловажаването, одобряването и оправдаването чрез материали, разпространявани чрез компютърни системи, на геноцид и престъпления срещу човечеството.

2.2.3. Престъпленията, подбудени от предразсъдъци, в работата на Европейската комисия срещу расизма и нетолерантността

Европейската комисия срещу расизма и нетолерантността (ЕКРН) не е договорен орган на Съвета на Европа. Тя е създадена на първата среща на държавните и правителствени ръководители през 1993 г., а нейният настоящ статут е приет от Комитета на министрите на Съвета на Европа на 13 юни 2002 г. Комисията се състои от 47 членове (по един от всяка държава членка), които са назначени като независими експерти в сферите, които представляват нейния предмет на дейност – расизъм, расова дискриминация, ксенофобия, антисемитизъм и нетолерантност. ЕКРН прави преглед на положението в държавите членки на базата на мониторингови цикли, в рамките на които посещава държавите членки, подготвя доклади, в които анализира ситуацията в тях и ги приканва да представят своя отговор на доклада¹¹⁶. ЕКРН също така разработва и публикува общи политически препоръки, които са едни от първите общи стандарти за борба с расизма и ксенофобията в Европа, включително престъпленията от омраза. Мандатът на ЕКРН е по-широк от този на органите по Рамковата конвенция: включва борба общо с „нетолерантността“ и поради това излиза извън рамките на расистките, ксенофобските и антирелигиозните престъпления от омраза. ЕКРН например вече рутинно включва във фокуса на своята дейност нетолерантността,

116 Вж. по-долу т. 4.2 за констатациите и препоръките за България на Европейската комисия срещу расизма и нетолерантността от петия мониторингов цикъл.

Включително престъпленията от омраза, към хората с нехетеросексуална ориентация.

ЕКРН е една от първите международни организации, които се фокусират върху расизма в интернет. В своята *Обща политическа препоръка № 6* от 2000 г. Комисията изисква предприемане на законодателни и практически мерки срещу разпространението на расистки, ксенофобски и антисемитски материали в интернет, укрепване на международното сътрудничество в борбата срещу него, както и, от друга страна, поддържане на антирасистките инициативи в глобалната мрежа¹¹⁷.

Обща политическа препоръка № 7 на ЕКРН от 13 декември 2002 г. (изменена на 7 декември 2017 г.) очертава подхода на Комисията към националното законодателство за борба с расовата дискриминация¹¹⁸. Тя изисква въвеждане в конституционното, гражданското, административното и наказателното право на държавите членки на редица стандарти за дефиниране, забрана и подпомагане на жертвите на всички форми на расова дискриминация. В сферата на наказателното право тя изисква криминализирането на расистката реч на омраза под формата на:

- публично подбуждане към насилие, омраза или дискриминация;
- публични обиди и клевети, насочени към лица или групи, въз основа на тяхната раса, цвят, език, религия, националност или национален или етнически произход;
- заплахи към такива лица;
- публично изразяване с расистки цели на идеология, която отстоява превъзходството на една национална, етническа, расова, религиозна или езикова група над друга;
- публично отричане на геноцида, военните престъпления и престъпленията срещу човечеството с расистка цел;
- публично разпространение на расистки материали;

117 Достъпна в интернет на адрес: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-6-on-combating-the-dissemination/16808b5a8d>.

118 Достъпна в интернет на адрес: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-7-revised-on-national-legislation/16808b5aa9>.

- създаване, ръководене или подкрепа на група, подкрепяща расизма, както и участие в такава група с цел допринасяне за нейни престъпления;
- расовата дискриминация при упражняване на публична служба или професия.

Наред с изискванията за криминализиране на речта на омраза, Препоръката изисква законодателството да предвижда, че расистките подбуди ще се признават за отегчаващо вината обстоятелство за всички останали престъпления. Тя също така изисква криминализирането на действия на юридически лица за расистки престъпления.

Обща политическа препоръка № 15 на ЕКРН от 8 декември 2015 г. за борбата с речта на омраза е друг висок общоприложим европейски стандарт, включващ препоръки в сферата на наказателното право¹¹⁹. Този документ съдържа общо 10 препоръки за всеобхватна борба с речта на омраза, които засягат:

- ратифициране на договори на Съвета на Европа;
- оттегляне на резервите по член 4 от Конвенцията против расовата дискриминация и член 20 от Пакта и присъединяване към механизма за индивидуални жалби на Конвенцията;
- изследване на условията за поява и употреба на речта на омраза, както и на нейните ефекти с цел превенция и подпомагане на нейните жертви;
- предприемане на активни действия за повишаване на осведомеността в обществото за важността на уважението към плурализма и опасностите от речта на омраза;
- оказване на подкрепа на жертвите на речта на омраза;
- оказване на помощ в саморегулирането на частните политически, образователни, културни и спортни организации като средство за борба с речта на омраза;

¹¹⁹ Достъпна в интернет на агрес: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-15-on-combating-hate-speech/16808b5b01>.

- използване на регулативните правомощия на държавата спрямо медиите с цел борба с речта на омраза;
- изясняване на обхвата и приложимостта на гражданскоправните и административноправните мерки срещу използването на речта на омраза, която е насочена или може разумно да се предположи, че е насочена към подбуждане на насилие, заплахи, враждебност или дискриминация;
- спиране на финансирането и другите форми на подкрепа на политически партии и други организации, които използват реч на омраза или не санкционират нейното използване от своите членове, и разглеждане на възможността за тяхната забрана или разпускане, когато използват на реч на омраза, която е насочена или може разумно да се предположи, че е насочена към подбуждане на насилие, заплахи, враждебност или дискриминация;
- използване на наказателноправни санкции срещу публичното използване на реч на омраза, която е насочена или може разумно да се предположи, че е насочена към подбуждане на насилие, заплахи, враждебност или дискриминация, когато другите, по-малко рестриктивни мерки, не са демонстрирали ефективност.

В последния пункт препоръката на ЕКРН възпроизвежда стандарта на *Протокола към Конвенцията за престъпления в кибернетичното пространство* за използване на наказателноправни санкции срещу речта на омраза като крайна мярка, когато другите мерки не са демонстрирали ефективност. Това, разбира се, не означава, че определени, тежки форми на речта на омраза, като например подбуждането към геноцид или дори към расистко насилие, не могат да бъдат обект на наказателноправни санкции изначално, без да е необходимо да се използват други, по-малко рестриктивни мерки, за да се проследи дали те са били ефективни. Пунктът, в който Препоръката се различава от разпоредбата на член 4 от Протокола, както и от други подобни стандарти, е изискването расистките заплахи към групи също да са отправени публично, за да

ангажират наказателна отговорност. Обяснителният меморандум към Препоръката в т. 173 отбелязва това, но не предоставя никакво адекватно обяснение. Подобно изискване не звучи оправдано на фона на постигнатия както на ниво международни стандарти, така и на ниво национално законодателство стандарт, според който публичният контекст не е необходим за ангажиране на наказателноправни мерки срещу отправящите подобни заплахи.

ГЛАВА 3

Законодателство и практика в България за борба с престъпленията, подбудени от предразсъдъци

3.1. Законодателна рамка

Разпоредби, криминализиращи престъпни посегателства срещу вероизповеданията и побуждането към вражда и омраза против „вероизповедни общества (братства) народности или отделни разреди от населението“, са въведени още с първия български Наказателен закон от 1896 г. През следващите десетилетия, с развитието на международното право и правните възгледи, наказателноправната защита на обществените отношения, свързани с равенството и търпимостта, постепенно се разширява. В първоначалната си редакция Наказателният кодекс от 1968 г. съдържа престъпления против расовото и националното равенство, престъпления против изповеданията и геноцид. По-късно, през 1975 г., е криминализиран и апартейдът. Последно, през 2011 г., след ратификацията на *Рамково решение 2008/913/ПВР на Съвета от 28 ноември 2008 г. относно борбата с определени форми и прояви на расизъм и ксенофобия посредством наказателното право*, са въведени и квалифицирани състави на умишленото убийство и умишлените телесни повреди, причинени по „расистки или ксенофобски побуди“. С измененията от 2011 г. се криминализира и оправдаването, отричането и грубото омаловажаване на престъпленията срещу мира и човечеството.

Сега действащият Наказателен кодекс (НК) криминализира престъпленията, побудени от предразсъдъци, по два различни начина:

1. Чрез отделни състави, предвиждащи наказания за деяния, които не са престъпления, ако не са извършени с дискриминационни побуди. Такива са разпоредбите на чл. 162, ал. 1 и 3; чл. 163; чл. 164, ал. 1 и 2; чл. 172, ал. 1; чл. 419а.
2. Чрез състави, които предвиждат по-тежки наказания за вече въздигнати в престъпления деяния, които са извършени с дискриминационни побуди. Такива са разпоредбите на чл. 116, ал. 1, т. 11; чл. 131, ал. 1, т. 12; чл. 162, ал. 2; чл. 416; чл. 417; чл. 418.

Наказателните състави от първия вид включват:

1. Проповядване или подбуждане към дискриминация, насилие или омраза, основани на раса, народност или етническа принадлежност чрез слово, печат или други средства за масова информация, чрез електронни информационни системи или по друг начин (чл. 162, ал. 1);
2. Образуване или ръководене на организация или група, която си поставя за цел подбуждане към дискриминация, насилие или омраза, основани на раса, народност или етническа принадлежност, употреба на насилие срещу другиго или повреда на имота му поради неговата раса, народност, етническа принадлежност, религия или политически убеждения, както и системно допускане на такива деяния (чл. 162, ал. 3);
3. Участие в тълпа, събрана за нападение на групи от населението, отделни граждани или техни имоти във връзка с националната, етническата или расовата им принадлежност (чл. 163);
4. Проповядване или подбуждане към дискриминация, насилие или омраза на религиозна основа чрез слово, печат или други средства за масова информация, чрез електронни информационни системи или по друг начин (чл. 164, ал. 1);
5. Оскверняване, унищожаване или повреждане на религиозен храм, молитвен дом, светилище или прилежаща към тях сграда, техни символи или надгробни паметници (чл. 164, ал. 2);
6. Съзнателно създаване на пречки на някого да постъпи на работа или принуждаването му да напусне работа поради неговата народност, раса, религия, социален произход, членуване или нечленуване в синдикална или друга организация, политическа партия, организация, движение или коалиция с политическа цел или поради неговите или на ближните му политически или други убеждения (чл. 172, ал. 1);
7. Оправдаване, отричане или грубо омаловажаване на извършено престъпление против мира и човечеството, с което се създава опасност да се упражни насилие или да се създаде

омраза срещу отделни лица или групи от хора, обединени по раса, цвят на кожата, религия, произход, национална или етническа принадлежност, както и подбуждане към оправдаване, отричане или омаловажаване (чл. 419а).

Наказателните състави от втория вид включват:

1. Умишлено убийство, извършено по хулигански, расистки или ксенофобски подбуди (чл. 116, ал. 1, т. 11);
2. Причиняване на телесна повреда по хулигански, расистки или ксенофобски подбуди (чл. 131, ал. 1, т. 12);
3. Употреба на насилие срещу другиго или повреждане на имота му поради неговата раса, народност, етническа принадлежност, религия или политически убеждения (чл. 162, ал. 2);
4. Геноцид, тоест с цел унищожаване изцяло или отчасти на национална, етническа, расова или религиозна група: а) причиняване на смърт, тежка телесна повреда или постоянно разстройство на съзнанието на лице, принадлежащо към такава група; б) поставяне на групата в такива условия на живот, които водят към нейното пълно или частично физическо унищожение; в) предприемане на мерки, насочени към възпрепятстване раждаемостта сред такава група; г) насилствено предаване на деца от една група в друга с цел, както и приготвяне и подбуждане към геноцид (чл. 416);
5. Апартейд, тоест с цел установяване или поддържане на господство или систематическо подтисничество на една расова група хора над друга расова група хора: а) причиняване на смърт или тежка телесна повреда на едно или повече лица от втората група хора; б) налагане на условия на живот от естество да причинят пълно или частично физическо унищожаване на расова група хора; незаконно лишаване от свобода на членове на расова група хора или подлагане на принудителен труд; в) предприемане на мерки за възпрепятстване участието на расова група хора в политическия, социалния, икономическия и културния живот на страната и за предпа-

мерено създаване на условия, които пречат пълното развитие на такава група хора, в частност, чрез лишаване на нейните членове от основни граждански права и свободи; з) предприемане на мерки за разделяне на населението по расов признак чрез създаване на резервати и гета, чрез забрана на смесени бракове между членове на различни расови групи или чрез експроприация на принадлежаща им поземлена собственост; д) отнемане на основни права и свободи на организации или лица, поради това, че се противопоставят на апартейда (чл. 417 и чл. 418).

Въпреки претърпяното развитие, уредбата на дискриминационните престъпления в българския Наказателен кодекс в по-голямата си част е стара и съдържа сериозни недостатъци. Тя предвижда по-тежки наказания за някои престъпления, побудени от предразсъдъци, но се ограничава неоправдано само до убийства и телесни повреди. Така например тя не предвижда по-тежки наказания за палеж или друго повреждане на имущество на обществена организация или за изнасилване, когато са побудени от предразсъдъци. Извън случаите на убийство и причиняване на телесни повреди по расистки и ксенофобски побуди, наказателните състави предвиждат пострадалите лица да принадлежат към групата, определена със защитен признак, но не и да бъдат обективно свързани или асоциирани в съзнанието на извършителя с такава. Нещо повече, практиката по правоприлагането не допуска конституирането в наказателното производство на пострадало лице в случаи на побуждане към омраза, дискриминация и насилие на расова, етническа и религиозна основа, тъй като това деяние е формално престъпление. Освен това защитените признаци, които са включени във формулираните наказателни състави за престъпления, побудени от предразсъдъци, са ограничени. Те се свеждат най-често до раса, етническа принадлежност и религия. Само в чл. 162, ал. 2 и 3 сред защитените признаци, освен горните, са включени също така политически убеждения, а в чл. 172, ал. 1 са включени и социален произход, членуване в синдикална или друга организация и убеждения. Сред защитените признаци в нито един от наказателните състави не фигурират например пол, увреждане или сексуална

ориентация. Уредбата също така не предвижда изрично задължение за вземане предвид на дискриминационните подбуди при извършването на каквито и да било престъпления като отегчаващи вината обстоятелства.

3.2. Преглед на съдебната практика

През 1991 г. Пленумът на Върховния съд оставя без разглеждане искането на главния прокурор за издаване на тълкувателно постановление по въпроса за обективната съставомерност на чл. 162, ал. 1 НК относно проповядване или подбуждане към национална вражда или омраза¹²⁰. Причината е цялостната липса на практика по приложението на тази разпоредба, още по-малко, противоречива. Към днешна дата практиката на съдилищата по наказателните текстове, свързани с осигуряването на равенство и търпимост, продължава да бъде оскъдна и недоразвита, което може да бъде обяснено с редица фактори, предхождащи съдебната фаза. Съгласно констатациите на международните организации за борба с престъпленията, подбудени от предразсъдъци, в България са налице ниски нива на докладване на посегателствата от страна на жертвите, пропуски в нормативната уредба и обучението на магистратите, проблеми с правилната квалификация, ефективно разследване и доказването на дискриминационните подбуди и др.¹²¹

За целите на настоящата разработка са проучени малко повече от 60 съдебни акта, постановени в периода 2008 – 2019 г. от всички съдебни инстанции по дела за престъпленията, подбудени от предразсъдъци. В основната си част прегледът обхваща съдебна практика по **наказателни дела за престъпления, при които дискриминационната подбуда е съставомерен елемент на престъплението**. Според непосредствения обект на посегателство тези престъпления се групират по следния начин:

120 Върховен съд, Постановление № 1 от 22.03.1991 г. по Н. Д. № 1/1991 г.

121 Вж. Глава 4 от настоящата разработка – Препоръки към България на международни организации за борба с престъпленията, подбудени от предразсъдъци.

- Престъпления против личността – чл. 116, ал. 1, т. 11, пр. Второ и трето НК и чл. 131, ал. 1, т. 12, пр. Второ и трето НК;
- Престъпления против равенството на гражданите – чл. 162 и чл. 163 НК;
- Престъпления против изповеданията – от чл. 164 НК;
- Престъпления против трудовите права на гражданите – чл. 172, ал. 1 НК;
- Престъпления против мира и човечеството – чл. 416, чл. 416 и чл. 418 НК.

На второ място, направен е опит да бъдат идентифицирани и **наказателни дела за престъпления, извършени по дискриминационни побуди по признак, който не е предвиден в Наказателния кодекс, но който попада сред защитените от Закона за защита от дискриминация признаци**, по които дискриминационните побуди са били отчетени от съда под някаква форма.

На следващо място, в рамките на прегледа на съдебната практика беше установено, че редица **дискриминационни престъпления, извършени по расисти или ксенофобски побуди, се квалифицират като извършени по хулигански побуди или по общия състав на съответното престъпление, без особенят мотив да бъде взет предвид**. Този проблем е констатиран и от Консултативния комитет по Рамковата конвенция за защита на националните малцинства, и от Европейската комисия срещу расизма и нетолерантността. Настоящото изследване включва примери и за такива дела.

Също така в обхвата на изследването попада и **съдебна практика по чл. 108, ал. 1 НК, постановена във връзка с престъпления, осъществяващи едната от двете форми на изпълнителното деяние, а именно проповядване на фашистка или друга антидемократична идеология**, поради сходствата с една от двете форми на изпълнителното деяние на престъплението по чл. 162, ал. 1 НК – проповядване на дискриминация, насилие или омраза, основани на раса, народност или етническа принадлежност.

На последно място, отчетена е и **съдебната практика по Указ № 904 от 28.12.1963 г. за борба с гребното хулиганство (УБДХ), постановена във връзка с деяния, извършени по дискриминационни подбуди.**

Въз основа на анализа на българската съдебна практика по-году са представени някои правни и криминологични аспекти на престъпленията, подбудени от предразсъдъци. Поради липсата на съдебна практика по чл. 163 НК и престъпленията срещу мира и човечеството тези престъпления не са засегнати в настоящото изложение.

В доклада по изпълнението на решението на ЕСПЧ по делото *Начова и други срещу България* българското правителство изнася подробна информация, представена по-году, за броя на досъдебните производства и подведените под отговорност лица за умишлени убийства и умишлени телесни повреди, причинени по расистки или ксенофобски подбуди за периода от 2011 г. до третото тримесечие на 2016 г.¹²² Източникът на тази информация е Върховната касационна прокуратура. Представена по този начин, информацията не може да бъде открита нито в годишните отчети за дейността на прокуратурата и разследващите органи, нито фигурира като част от статистиката на Националния статистически институт. Интересен е фактът, че посоченият брой на внесени обвинителни актове по дела за умишлени телесни повреди, извършени по расистки и ксенофобски подбуди, е в пъти по-голям от идентифицираните съдебни актове по такива дела в правно-информационната система *Сиела* и в Централния уеб базиран интерфейс за съдебна практика. Данните са представени в Таблица 1.

122 Достъпен в интернет на адрес: [http://hudoc.exec.coe.int/eng?i=DH-DD\(2017\)201E](http://hudoc.exec.coe.int/eng?i=DH-DD(2017)201E).

Таблица 1.

Наказателни производства за умишлени телесни повреди, извършени по расистки и ксенофобски побуди, 2011 г. – септември 2016 г.

	Образуван досъдебни производства (ДП)	Спрени или прекратени ДП	Обвинителни актове, внесени в съда	Лица, предадени на съд	Осъдени лица	Оправдани лица	Незавършени производства към 2016 г.
Умишлени телесни повреди, извършени по расистки побуди	32	11	20	27	23	2	5
Умишлени телесни повреди, извършени по ксенофобски побуди	103	67	45	56	45	–	14

3.2.1. Престъпления против личността, побудени от предрасъдци

Чл. 116. (1) За убийство:

[...] т. 11 извършено по хулигански, расистки или ксенофобски побуди

[...] наказанието е лишаване от свобода от петнадесет до двадесет години, доживотен затвор или доживотен затвор без замяна.

Чл. 131. (1) За причиняване телесна повреда:

[...] т. 12 по хулигански, расистки или ксенофобски побуди наказанието е лишаване от свобода от три до петнадесет години при тежка телесна повреда; от две до десет години при средна телесна повреда; до три години при лека телесна повреда по чл. 130, ал. 1 и до една година или пробация по чл. 130, ал. 2 [изразяваща се в причиняване на болка или страдание без разстройство на здравето].

3.2.1.1. Расистки и ксенофобски погубу

С измененията в Наказателния кодекс, в сила от 27 май 2011 г., в българското законодателство е транспонирано *Рамково решение 2008/913/ПВР на Съвета от 28 ноември 2008 г. относно борбата с определени форми и прояви на расизъм и ксенофобия посредством наказателното право*. В резултат за пръв път са въведени квалифицирани състави на умишлено убийство (чл. 116, ал. 1, т. 11 НК) и умишлени телесни повреди (чл. 131, ал. 1, т. 12 НК), причинени по „расистки или ксенофобски погубу“. Квалифицираните състави водят до утежнено наказание поради по-високата обществена опасност на престъпленията, извършени с дискриминационен мотив.

Непосредствените обекти на тези престъпления са комплексни: от една страна, те засягат расовото и националното равенство на гражданите, от друга – човешкия живот, здраве или физическа цялост. Дискриминационният мотив и при убийството, и при телесните повреди по расистки или ксенофобски погубу се отнася към субективната страна на престъплението и деянието се приема за съставомерно, независимо дали пострадалите фактически притежават съответния защитен признак, или не. Пример в тази насока е Присъда № 26 от 19.06.2013 г. на ОС – Хасково, по силата на която подсъдимият е признат за виновен за извършването на убийство по хулигански и расистки погубу на мъж от български етнически произход¹²³. Извършителят, чиято цел била да „заколи с нож на безлюдно място случайно срещнато, скитащо лице от циганския етнос“, отнел живота на пострадалия, тъй като, съдейки по неговите „външност и облекло на скитник-клошар“, го оприличил на ром. Съдът по делото намира, че квалифициращият признак „расистки погубу“ е доказан, като подчертава, че фактът, че пострадалият всъщност не е бил от ромски произход, е без значение за правната квалификация на деянието по чл. 116, ал. 1, т. 11.

Понятията „расизъм“ и „ксенофобия“ нямат определения в националното законодателство, но изясняването на тяхното значение е важно с цел установяване на кръга от случаи, спрямо които съответните правни норми се прилагат. В съдебната практика съдържанието на понятието „расизъм“ се определя като „политика

123 ОС – Хасково, Присъда № 26 от 19.06.2013 г. по НОХД № 759/12 г.

на преследване, унижаване, насилие, подстрекаване към вражда и омраза спрямо личности, обществени групи, части от населението или групи хора, според цвета на кожата, етническата, религиозната или националната принадлежност¹²⁴. Безспорно е, че расовата дискриминация поглъща етническата. Преобладаващият брой от разгледаната съдебна практика, свързана с престъпленията срещу личността, извършени по дискриминационни побуди, са квалифицирани именно като извършени по расистки побуди, като посегателствата са мотивирани от предразсъдъци или омраза спрямо ромския етнос. „Ксенофобията“ традиционно се дефинира от съда като омраза и ненавист към чужденците¹²⁵. В тази връзка се цитират определения за ксенофобия на Българската академия на науките – „страх от всичко чуждо и омраза към чужденците“, и Оксфордския речник на английския език – „неприяен или предразсъдък спрямо хора от чужди държави“¹²⁶. Съдът приема, че е налице ксенофобски мотив и когато „деянието е насочено към нормите в обществото, които налагат свобода на вероизповеданията и търпимост между различните граждани“¹²⁷. По-широко тълкуване на понятието „ксенофобия“ е възприето в Решение № 145 от 08.07.2019 на ВКС, а именно: „ненавист към различие, относимо към разни признаци – национални, културни, социални, религиозни и т.н. Общото между тях, което ги прави подчиними на термина „ксенофобски побуди“, е, че те носят конотация на неравно третиране“¹²⁸. Нееднозначното тълкуване на понятието „ксенофобия“ в съдебната практика води до противоречиво прилагане на закона. Така например с Присъда № 34 от 26.05.2017 г. на ОС – Враца подсъдимият е признат за невиновен по повдигнато обвинение за причиняване на лека телесна повреда по ксенофобски побуди на момче от ромски етнически произход¹²⁹. Аргументът на съда е, че престъплението е извършено с оглед на етническата принадлежност на пострадалия, „а етническата принадлежност е признак на расизъм,

124 ОС – Враца, Решение № 75 от 11.10.2017 г. по ВНОХД № 493/2017 г.

125 Вж. напр. ОС – Враца, Решение № 75 от 11.10.2017 г. по н. г. № 493/2017 г.; РС – Шумен, Присъда № 3 от 16.01.2018 г. по н. г. № 1355/2017 г.

126 ОС – Враца, Решение № 75 от 11.10.2017 г. по н. г. № 493/2017 г.

127 ОС – Шумен, Решение № 51 от 23.05.2018 г. по ВНОХД № 107/2018 г.

128 ВКС, Решение № 145 от 08.07.2019 г. по н. г. № 534/2019 г.

129 ОС – Враца, Решение № 75 от 11.10.2017 г. по н. г. № 493/2017 г.

на расова дискриминация, а не на ксенофобия“. В сходен случай, при който е повдигнато обвинение за причинена лека телесна повреда на лице от ромски произход по „хулигански и ксенофобски побуди“, РС – Пазарджик не установява проблем с правната квалификация на деянието и постановява осъдителна присъда по отношение на подсъдимия¹³⁰.

Наред с това прокуратурата често – случайно или целенасочено – не придава правно значение на ксенофобските и расистките побуди за извършване на престъплението, независимо от събраните по делото доказателства за наличието на такива. Ето два примера в тази насока. В първия случай прокуратурата повдига обвинение на трима мъже за опит за убийство на лице, което е признато от подсъдимите като мигрант и мюсюлманин. По твърдения на подсъдимите посегателството е извършено с цел да бъдат „[прочистени] улиците на града и страната от чужденци, които не принадлежат към тяхната култура и религия“¹³¹. Независимо от очевидния ксенофобски мотив, прокуратурата квалифицира деянието като умишлено убийство, причинено единствено по хулигански побуди. При индивидуализацията на наказанията на подсъдимите съдят обаче зачита ксенофобските побуди като отегчаващо вината обстоятелство.

Във втория случай прокуратурата повдига обвинение на мъж за причиняването на средна телесна повреда по общия състав на престъплението – чл. 129, ал. 1 НК, за това, че е нападал семейство роми, които са негови съседи, но които той не харесва, защото „дватама роми цапали и вдигали шум“¹³². Съгласно фактичката обстановка, отразена в присъдата, нанасянето на удари „с крака и ръце в областта на главата“ на пострадалия мъж, били придружени и с „псувни и расистки обиди“. Въпреки че расистките побуди са отразени в присъдата, повдигнатото обвинение не е по квалификацията на престъплението. По това дело и съдят пропуска да отчете дискриминационния мотив като отегчаващо вината обстоятелство.

130 РС – Пазарджик, Споразумение № 199 от 11.07.2016 г. по НОХД № 1088/2016 г.

131 ВКС, Решение № 145 от 08.07.2019 г. по н. г. № 534/2019 г.

132 ОС – Варна, Решение №168 от 24.06.2013 г. по ВНОХД № 627/2013 г.

3.2.1.2. Други дискриминационни побуди

Изцяло извън обхвата на наказателноправната закрила остават признаци като сексуална ориентация, пол, увреждане и други, които иначе са защитени признаци съгласно антидискриминационното ни законодателство¹³³. По силата на чл. 52, ал. 1 НК съдът има задължение да отчете побудите за извършване на деянието при индивидуализиране на наказанието. Това общо правило обаче се оказва не достатъчно ефективно, за да гарантира, че извършването на престъпление с оглед на някой от защитените признаци ще бъде възприето като отегчаващо вината обстоятелство. Показателно в това отношение е Решение № 39 от 21.06.2018 г. по н. д. № 1258/2017 г. на ВКС, постановено във връзка с убийството през 2008 г. на млад мъж в Борисовата градина. Въпреки че по делото е безспорно установено, че подсъдимите са нападнали и умъртвили жертвата, мотивирани от неговата предполагаемата хомосексуална ориентация, и въпреки че първоинстанционният и въззивният съд вземат предвид хомофобските побуди като отегчаващи вината обстоятелства, ВКС определя размера и вида на наказанията при наличие на многобройни смекчаващи вината обстоятелства и при отсъствие на отегчаващи такива, като не отчита хомофобските побуди. По това дело заслужава да се отбележи още, че при непризнаването на сексуалната ориентация като квалифициращ признак в НК, прокуратурата е направила опит все пак тези побуди да бъдат взети предвид, като е квалифицирала деянието като такова по хулигански побуди и е мотивирала това с хомофобските побуди на извършителите. Първоинстанционният и въззивният съд обаче изрично приемат, че хомофобските побуди са различни от хулиганските, поради което оправдават извършителите по по-тежко наказуемите квалификации.

3.2.1.3. Дискриминационни, хулигански и лични побуди

Съгласно съдебната практика наличието на дискриминационен мотив за извършване на престъплението не изключва наличието и на хулигански такъв. В този смисъл е и скорошното произнасяне на ВКС с Решение № 145 от 08.07.2019 г. по н. д. № 534/2019 г., касаещо опит за убийство на мъж поради неговия предполагаем мигрантски

¹³³ Закон за защита от дискриминация, чл. 4, ал. 2.

и мюсюлмански произход. Макар по делото да е налице единствено обвинение по хулигански побуди, а ксенофобските побуди да са оценени само като отегчаващо вината обстоятелство, съдът дава подробно разяснение на въпроса защо е възможно третираните два квалифициращи елемента да съществуват едновременно.

„[Хулиганските и ксенофобските побуди] са налице едновременно, когато съответното инкриминирано поведение не само се явява проява на незачитане на правото на обществото да налага ограничения за определени действия и срещу тях се демонстрира брутално; но наред с него или като продължение на цялостното държане, се отхвърля пренебрежително режимът на равенство между индивидите като защитен признак. Точно такъв е процесният казус. От една страна поведението на подсъдимите бе разисквано като хулиганско такова поради квалификацията елемент, във връзка с чието инкриминиране те са осъдени. От друга страна, пострадалият, действията спрямо когото са кулминирали като израз на хулиганските побуди, е бил припознат като мигрант и мюсюлманин и върху му е посегнато и поради предполагаемата за дейците негова идентичност. В този смисъл не само че не може да се сподели тезата на защитата за алтернативност на двата обсъждани признака, но и се подкрепя позицията на решаващите инстанции да зачетат ксенофобските побуди като отегчаващо обстоятелство при индивидуализацията на наказанията на подсъдимите.“¹³⁴

Възможността за съвместимост на дискриминационния и хулиганския мотив е отчетена и в Методическите насоки за работата по преписки и досъдебни производства, образувани по сигнали за извършени престъпления с дискриминационен елемент на Върховната касационна прокуратура¹³⁵.

134 ВКС, Решение № 145 от 08.07.2019 г. по н. д. № 534/2019 г.

135 Върховна касационна прокуратура (2011). Методически насоки за работата по преписки и досъдебни производства, образувани по сигнали за извършени престъпления с дискриминационен елемент. Изх. № 10892/2011 г.

„Двата мотива са съвместими, когато чрез деянието си извършителят не само е отхвърлил ценностите на равенството, но е проявил принципно незачитане на правото на обществото да му налага забрани от какъвто и да е вид. Това са хипотези, в които деянието се отличава с дързост, буйство, невъзпитаност и други типично хулигански характеристики, сред които отчетливо личи нетърпимост към определен защитен признак – например, пострадалият е явно избран поради такъв признак или деянието е съпроводено с изобилно отрицателно характеризирание на пострадалия според такъв признак. В случаите на едновременно ръководене на деянието от дискриминационен мотив и хулиганска побуда, деянието разкрива признаци на незачитане, значително надхвърлящи по количество обикновените случаи на дискриминационно мотивирано посегателство от съответния вид, като насочват към извод за особено упорита нагласа за несъобразяване с външни забрани и ограничения.“

От друга страна, съдебната практика не дава категоричен отговор на въпроса за съвместимостта между дискриминационния и личния мотив за извършване на престъпното деяние. В част от случаите съдът изследва наличието на личен мотив в контекста на повдигнато обвинение по смесен мотив – расистки/ксенофобски и хулигански. При тях не става ясно дали оценката за наличието или липсата на лични мотиви се извършва единствено с оглед на установяването или отхвърлянето на хулиганските побуди, или и на дискриминационните такива.

„[Д]еянието е извършено по хулигански и расистки побуди – извършено е на обществено място, без да е бил провокиран или предизвикан от В. Б., без лични мотиви, при демонстрация на безнаказаност и пренебрежение на установените от закона правила, които закрилят добрите нрави, без да зачита личната неприкосновеност и достойнство, [подсъдимият] казал на свидетеля Б., че го бият защото е „черен“ – престъпление по чл. 131, ал. 1, т. 12 [...].“¹³⁶

¹³⁶ СРС, Присъда № 354196 от 20.02.2018 г. по НОХД № 11161/2016 г.

В друг случай съдът отчита липсата на лични мотиви у де-еца като отегчаващо вината обстоятелство, от което може да се заключи, че съдът принципно допуска двата мотива – личния и дискриминационния, да съществуват едновременно.

„Отегчаващо обстоятелство е най-вече липсата, извън расистките подбуди, на каквито и да било други мотиви, които, когато се отнася за извършено убийство никога не биха могли да бъдат общественоприемливи и оправдани, но биха били поне чисто житейски разбираеми – стара вражда, продължителен, остър личен конфликт, понесена обига, повод за отмъщение и пр. Неразбираемо, а и особено обществено укоримо е лишаването от живот на човек, който не ти е давал никакъв повод, когато никога не си виждал, за когото нищо не знаеш, а просто го срещаш някъде из полето.“¹³⁷

В българската академична литература е застъпено становището за съвместимост между двете групи мотиви¹³⁸, което следва да бъде подкрепено като отговарящо на международните стандарти, развити в практиката на Съда в Страсбург. Според ЕСПЧ „не само деяния, основаващи се единствено на характеристиките на жертвата, могат да бъдат класифицирани като престъпления от омраза. За Съда извършителите могат да имат смесени мотиви, повлияни от ситуационни фактори еднакво или по-силно, отколкото от предразсъдъците им по отношение на групата, към която жертвата принадлежи“¹³⁹.

137 ОС – Хасково, Присъда № 26 от 19.06.2013 г. по НОХД № 759/12 г.

138 Пушкарлова и Попова (2011). *Идентифициране на престъпления с дискриминационен елемент*, с. 46.

139 ECHR, *Balázs v. Hungary*, No. 15529/12, Judgment of 20 October 2015, § 70, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-158033>.

3.2.2. Престъпления против равенството на гражданите

162. (1) Който чрез слово, печат или други средства за масова информация, чрез електронни информационни системи или по друг начин проповядва или подбужда към дискриминация, насилие или омраза, основани на раса, народност или етническа принадлежност, се наказва с лишаване от свобода от една до четири години и с глоба от пет хиляди до десет хиляди лева, както и с обществено порицание.

(2) Който употреби насилие срещу другиго или повреди имота му поради неговата раса, народност, етническа принадлежност, религия или политически убеждения, се наказва с лишаване от свобода от една до четири години и с глоба от пет хиляди до десет хиляди лева, както и с обществено порицание.

3.2.2.1. Реч на омраза

Първата алинея на чл. 162 криминализира речта на омраза по признаците раса, народност и етнос. Възможни са две форми на изпълнителното деяние – проповядване и подбуждане. В практиката си Варненският районен съд обсъжда състава на това деяние:

„От обективна страна, изпълнителното деяние проповядване на расова или национална вражда или омраза, или на расова дискриминация се изразява в огласяване на възгледи, годни да разпалят чувства на неприязън към лица от определена етническа или расова принадлежност, а подбуждането е подтикване, създаване на желание у някого да извърши нещо, като деецът се опитва да внуши на неограничен кръг лица да възприемат чувствата на омраза и да ги мотивира към действия на вражда срещу отделни граждани или групи от населението въз основа на тяхната расова или етническа принадлежност. За да бъде осъществено деянието, е достатъчно призивът или проповедта да достигнат поне до едно лице, като не е нужно това лице да е предприело действия в изпълнение на отправения призив.“¹⁴⁰

140 РС – Варна, Присъда № 430 от 13.10.2011 г. по НОХД № 5980/2011 г.

Въпреки че през последните години речта на омраза в публичното пространство в България, включително и на най-високите политически нива, ескалира, наказателното преследване на пропагандването и подбуждането към дискриминация, насилие и омраза, основани на раса и етнос, е по-скоро изключение. Като следствие от това съдебната практика по чл. 162, ал. 1 НК е оскъдна, а в отделни части и крайно смущаваща.

3.2.2.2. Тест за пропорционалност между правото на свобода на изразяване и правото на защитата от реч на омраза

Специално внимание следва да бъде обърнато на Присъда № 328501 от 01.02.2018 г. на Софийски районен съд¹⁴¹, потвърдена от горната инстанция¹⁴². Като се позовава на практиката на ЕСПЧ по член 8 (право на зачитане на личния и семеен живот) и член 10 (свобода на изразяването на мнение) от ЕКПЧ, националният съд предлага изключително задълбочен анализ и разяснение на правилата за преценка за наличието на основание за реализиране на наказателната отговорност по чл. 162, ал. 1 НК. Това е и единственият идентифициран съдебен акт от практиката по чл. 162, ал. 1, при който българският съд формулира и прилага балансиращ тест между правото на свобода на изразяване и правото на защита от реч на омраза. По конкретното дело съдът намира подсъдимия за виновен за подбуждане чрез слово към омраза и насилие, основани на раса, затова че е огласявал с мегафон призива: „Така не могат да продължават тези неща, време е да се събудим! Ето ги черните, които виждате! През нощта е било извършено тежко криминално престъпление срещу младо момиче от български произход, което е намушкано от лице от такъв произход. Ето тия черните, които виждате! Това нещо не може да продължава така! Време е да вземем мерки и да се разправяме с тези черните! Трябва да се разправяме с тия черните!“ По-долу ще бъдат цитирани отчетените като приноси моменти на съдебния акт:

„В решенията си, тълкувайки Конвенцията, Европейският съд по правата на човека посочва, че член 8 [ЕКПЧ]

141 СРС, Присъда № 328501 от 01.02.2018 г. по НОХД № 422/2014 г.

142 СГС, Решение № 1215 от 29.11.2018 г. по ВНОХД № 1857/ 2018 г.

Въввежда два вида задължения на държавата – задължение държавата да се въздържа от произволна намеса в личния и семейния живот, жилището и кореспонденцията и задължение държавата да предприеме съответни мерки – законодателни и административни, предназначени да осигурят зачитане на интересите по член 8 от Конвенцията, също и действия, които да осигурят спазването на посочените мерки и защитят правата на гражданите по член 8 от нарушения на частни лица. При изпълнение на задължението да се въздържа от намеса държавата определя намесата си в интересите по член 8, т. 1 [ЕКПЧ], отчитайки ограниченията по т. 2 на член 8, а при изпълнение на задължението да предприема защитно поведение държавата прилага съответни за зачитане на интересите по член 8 мерки, при което може да засегне и други защитени от Конвенцията права. При намеса в друг защитен от Конвенцията интерес държавата следва да прилага справедлив баланс между конкуриращите се защитени интереси, изхождайки от значимостта на застрашения интерес.

В практиката си Европейският съд по правата на човека тълкува правото на личен живот в широк смисъл – като възможност да се живее без произволна намеса в живота на отделната личност. В понятието личен живот според практиката на Съда се включват и физическият, и психическият интегритет на личността, също и личните данни и репутацията като част от идентичността и психологическия интегритет на личността. Право на неприкосновеност на личния живот има всеки, като обхватът на правото и степента на дължима за него защита са различни в зависимост от специфичните обстоятелства на отделните случаи.

В обхвата на посоченото задължение на държавата да зачита неприкосновеността на личния живот, като защитава този интерес на гражданите от неоснователни действия на трети лица, попада и защитата от неоснователно накарняване на правото на личен живот при

упражняване на свободата на изразяване на мнение по член 10 [ЕКПЧ]. И в този случай се дължи постигането на справедлив баланс между двата защитени интереса, който да отчита конкретната значимост на конкуриращите се интереси. Като критерии при оценка на баланса в практиката на Съда са възприети обсъждането на приноса на изразеното мнение и разпространената информация за дебат от общ интерес и засилената защита на правото по член 10 [ЕКПЧ] при наличие на сериозен обществен интерес от изразеното мнение и разпространената информация; функцията на лицата с конкуриращи се интереси на публични фигури или частни лица; засилената защита на правата по член 8 на частните лица и по-високата степен на приемлива критика спрямо политиците и публичните фигури; целите, съдържанието, формата и последиците на разпространяването на информация и изразяването на мнение, обстоятелствата при които са направени те, поведението на лицата с конкуриращи се интереси и др.

В решенията си по член 10 [ЕКПЧ] – Т. срещу Л., Нилсен и Йонсен срещу Норвегия¹⁴³, Петерсен и Баадсгаард срещу Дания¹⁴⁴, Хендсайд срещу Обединеното кралство¹⁴⁵ и др., тълкувайки Конвенцията, Европейският съд по правата на човека посочва, че свободата на изразяване на мнение има фундаментално значение в демократичното общество, но тя е подчинена и на редица изключения, които обаче следва да се тълкуват ограничително, а нуждата от ограничението на свободата трябва да бъде убедително установена.

Според решенията на Съда предвидената в т. 2 на член 10 [ЕКПЧ] намеса в упражняване на правото на свобода на изразяване на мнение следва да е предвидена в закона,

143 ECHR, *Nilsen and Johnsen v. Norway*, No. 23118/93, Judgment of 25 November 1999, гостъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58364>.

144 ECHR, *Pedersen and Baadsgaard v. Denmark*, No. 49017/99, Judgment of 17 December 2004, гостъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-67818>.

145 ECHR, *Handyside v. the United Kingdom*, No. 5493/72, Judgment of 7 December 1976, гостъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57499>.

да преследва легитимна цел по т. 2 на член 10 [ЕКПЧ] и да е необходима в едно демократично общество.

Проверката относно необходимостта в едно демократично общество от ограничаване на свободата по член 10 на Конвенцията изисква съдът да установи дали намесата в свободата на изразяване на мнение съответства на „належаща обществена потребност“, а именно дали основанията, изтъкнати, за да оправдаят необходимостта от ограничаване на свободата по член 10, са на първо място – релевантни и на следващо място – и достатъчни и дали намесата е пропорционална на преследваната със закона легитимна цел.

По отношение на правото на изразяване на мнение, свързано с обсъждането на въпроси от сериозен обществен интерес – „легитимни въпроси от обществен интерес“ в решенията на Съда е призната засилена защита на свободата по член 10 Конвенцията, като Съдът посочва /„Нилсен и Йонсен срещу Норвегия“/, че въпреки тази засилена защита, тук също съществуват прегели на свободата на изразяване на мнение и граници на допустима критика, установени в интерес на легитимна цел – защита правата и репутацията на другите, при преценката за превишаването на които, при съпоставянето на интереса от свободно слово и интереса от защита правата и репутацията на другите, съдът следва да обърне специално внимание както на характера на речта и думите, които са използвани, така и на контекста, в който те са направени обществено достояние, като има предвид случая като цяло.

От изложеното е видно, че предвидената в разпоредбите на НК, защитаващи правата на гражданите, наказателна отговорност по чл. 162, ал. 1 НК представлява изпълнение на описаното задължение на държавата да осигури зачитане на интересите по член 8 от Конвенцията и да защити правата по член 8 от нарушения на частни лица, а също и предвидена за защита репутацията и правата на

другите санкция по т. 2 на член 10 [ЕКПЧ] за неизпълнение на задължение, ограничаващо правото на свобода на изразяване.

Наказателна отговорност по чл. 162, ал. 1 НК е санкция в защита и на член 6 от Конституцията, според който всички хора се раждат свободни и равни по достойнство и права, всички граждани са равни пред закона и не се допускат никакви ограничения на правата, вкл. по член 8 [ЕКПЧ], също и привилегии, основани на раса, народност, етническа принадлежност, пол, произход, религия, образование, убеждения, политическа принадлежност, лично и обществено положение или имуществено състояние.

Поради това изложените принципни положения и утвърдени правила за тълкуването на член 8 и член 10 [ЕКПЧ] и за допустимото ограничаване на правото на свобода на изразяване следва да са определящи и при преценката за наличието на основание за реализиране на наказателната отговорност обвинението по чл. 162, ал. 1 НК.

Според изложените принципни положения по тълкуването на член 10 [ЕКПЧ] – в конкретния по делото случай при преценката за характера на речта, предмет на оценка по делото, следва да се приеме, че съдържанието на процесния призив представлява политическо изказване, засягащо въпрос от обществен интерес. Основание за този извод е установеното по делото, че подс. Б. бил член на политическа партия и поводът за отправяне от него на призива, установен по делото, бил организиран от политическа партия митинг като реакция на извършено тежко престъпление, който въпрос безспорно представлява легитимна, общественозначима тема.

В този случай в съответствие с приетия в практика на Съда по член 10 [ЕКПЧ] стандарт при съпоставяне на интереса от свободното слово и интереса от защита правата на другите следва да се приеме, че, доколкото представлява част от политически дебат по въпрос от общ интерес, процесното изказване като израз на правото по член

10 Конвенцията поначало се ползва със засилена защита, независимо че то, както се посочва в решенията на Съда по член 10 от Конвенцията, може да засяга, смущава и дори шокира.

В съответствие с посоченото в решенията по член 10 [ЕКПЧ] при преценката по делото за спазването на допустимите предели на свободата на изразяване на мнение, освен в контекста на засилената защита на тази свобода, обусловена от характера на речта и посочения вече обществен интерес от откритото обсъждане на общественозначима тема, речта следва да се прецени с оглед конкретното ѝ съдържание и в контекста на обстоятелствата, при които е направена обществено достояние, като се прецени допринася ли тя действително за обществения дебат.

В съответствие с приетото относно приложението на член 8 и член 10 от Конвенцията от съществено значение по делото при съпоставяне на интереса от свободното слово и интереса от защита на личния живот на гражданите и за преценката за спазването на границите на допустима критика е установено по делото, че, макар поводът за речта да е бил общественото значим, призивът на подсъдимия не е допринесъл в никаква степен за постигането на полезен за обществото резултат. Напротив, представлява целенасочено послание за нарушение на права по член 8 от Конвенцията и член 6 Конституцията, провокиращо към действия срещу неприкосновеността на личния живот на хора от цветнокожата раса, за които не е установена никаква обществена необходимост, която да ги оправдае.

Поради изложеното следва да се приеме, че призивът на подсъдимия изцяло е лишен от основание, което да го определя като легитимно обсъждане на общественозначима тема, поради което и не може да се ползва със засилената защита, призната поначало на обсъждането на въпроси от общ за обществото интерес.

Поради това представлява неправомерно превишаване пределите на допустима критика при упражняването на правото на изразяване на мнение и са налице релевантни и достатъчни основания, както се изисква с практиката на Съда по член 10 [ЕКПЧ], които обосновават необходимост от ограничаването на правото по член 10 от Конвенцията чрез налагането на наказателна санкция в защита на посочената в закона легитимна цел – правата по член 8 [ЕКПЧ], член 32 и член 6 Конституцията на РБ¹⁴⁶.

3.2.2.3. Реч на омраза в интернет

В рамките на настоящото проучване са установени два случая на наказателно преследване на реч на омразата в интернет. В единия случай става дума за организиране на събитие чрез интернет социалната мрежа „Фейсбук“ със заглавие „Клане на цигани“ с описание „Всички на оръжие“¹⁴⁷. Събитието е организирано във връзка с антиромските вълнения от септември 2011 г. в Катунца. Страницата е прегледана от стотици потребители, а някои пишат коментари, в които проявяват омраза към ромското население и изразяват желание за насилие над лица от тази етническа група. Съдът по делото не кредитира обясненията на подсъдимия, с които твърди, че не е съзнавал обществената опасност на деянието и не го е извършил умишлено. Той приема, че всички факти сочат, че подсъдимият е създал страницата в момент на силно обществено напрежение с прояви на етническа нетърпимост към ромското население и че е съзнавал, че със създаването на събитие с тема „Клане на цигани“ и отправянето на покана „Всички на оръжие“ към неограничен кръг лица за осъществяване на събитието, проповядва и подбужда към насилие и омраза, основани на етническа принадлежност.

Вторият случай се отнася за проповядване на национална вражда, омраза и расова дискриминация, основани на етническа принадлежност, от страна на подсъдимия, който публикува снимки, върху които са изписани текстовете: „Ромите ще наследяват България и ще се радват на плодовете си вовеки...“; „България е

146 СРС, Присъда № 328501 от 01.02.2018 г. по НОХД № 422/2014 г.

147 РС – Варна, Присъда № 430 от 13.10.2011 г. по НОХД № 5980/2011 г.

потъпкана от българите и обгрижвана от ромите... БГ е за ромите запомнете го БГ Лайна“ и „Браво момчета. Браво. Българинът заслужава жестока смърт, защото е едно изсрано лакомо, лайно. Ние ромите ще наследим България защото тя не заслужава онзи миризлив, грозен и потен българин. Защото да те е срам да си българин. Българинът е убиец, изнасилвач, както и уникален крадец. Смърт и подигравка, чуми мръсни български а ромите които се подиграхте евала евала. Тези бойци, който са в самите портрети са умрели за тази бг гад ъххххххх Вашата мама бг измрете вовеку веков амин за да се сбъдне“ в създадени и поддържани от него интернет профил Artacedone Penkov (А. П.) и интернет страница Life.for.Roma/Лайф фор рома/ в социалната мрежа „Фейсбук“. Делото е приключено със споразумение¹⁴⁸.

3.2.2.4. Превратно прилагане на защитата от реч на омраза

При прегледа на съдебната практика са идентифицирани флагрантни примери за превратно прилагане на наказателноправната закрила срещу речта на омраза с цел ограничаване на правото на свобода на изразяване на представители на малцинствени групи или в защита на малцинствени групи, както и правото на свобода на съвестта и религията. Едно от възможните обяснения за това са личните предразсъдъци и дискриминационни нагласи на представителите на държавните органи спрямо представителите на етническите и религиозните малцинства, както и желанието за съобразяване с доминиращите политически и обществени настроения.

В първия пример, с присъда от 2008 г. на Берковския районен съд, подсъдимият е намерен за виновен за подбуждане към расова омраза по чл. 162, ал. 1 НК, затова че разпространил агитационни материали със съдържание да не се гласува за определен кандидат за кмет, защото бил в коалиция с лидера на ПП „Атака“, който искал да изсели циганите и да ги направи на сапун, което създавало етническо напрежение в квартала¹⁴⁹. Като оставя без уважение искането на осъдения за отмяна на присъдата по реда на възобновяването, ВКС посочва: „[п]ри възприетите от въззивната инстанция фактически констатации, че подсъдимият разпространил агитационни

148 РС – Бургас, Споразумение № 37 от 29.01.2013 г. по н. г. № 359/2013 г.

149 РС – Берковица; Присъда от 30.05.2008 г. по НОХД № 113/2008 г.

материали със съдържание да не се гласува за определен кандидат за кмет, защото бил в коалиция с лидера на ПП „Атака“, който искал да изсели циганите и да ги направи на сапун и това създадо етническо напрежение в квартала, материалният закон е приложен точно с осъждането му”¹⁵⁰.

Във втория пример, с присъда от 2018 г., Шуменският районен съд осъжда двама мъже, учредители на нова партия, за извършване на престъпления по чл. 162, ал. 1 и чл. 164, ал. 1 НК¹⁵¹. На първо място, подсъдимите са намерени за виновни за проповядване на национална и етническа омраза към българската нация и българския етнос, затова че:

- използвали думата „ОТОМАН“ – самостоятелно и като абривиатура на учредяваната политическа партия „Обединение за толерантност, отговорност, морал и алтернативен напредък“;
- един от тях заявил: „...ако успеем да направим някаква промяна, бих искал моят роден град Търговище да се казва Ески Джумая“ и задал публично въпроса „Кой Ви е казал, че е български град? Търговище повече от 500 години е бил турски град“;
- един от тях носел шапка „фес“;
- използвал турския военен марш „Чегдин геде, неслин баба“ и песента „Джелем, джелем“ като химн на учредяващата се политическа партия „Обединение за толерантност, отговорност, морал и алтернативен напредък“ – ОТОМАН.

На второ място, подсъдимите са намерени за виновни за проповядване на религиозна омраза, затова че:

- използвали думата „ОТОМАН“ – самостоятелно и като абривиатура на учредяваната политическа партия „Обединение за толерантност, отговорност, морал и алтернативен напредък“;

150 ВКС, Решение № 570 от 7.01.2009 г. на ВКС по НД № 581/2008 г.

151 РС – Шумен, Присъда № 30 от 26.04.2018 г. по НОХД № 398/2017 г.

- един от тях носил шапка „фес“¹⁵²;
- използвали символа полумесец в знамето на учредяващата се партия;
- насрочили и организирали на 2 април 2010 г. на учредителното събрание на партията, в който ден се падал Разпети петък по християнската религия (източно православно вероизповедание);
- използвали символно цветовете комбинация „зелено-жълто“ в знамето на учредяващата се партия;
- изпълнявали мюсюлманската молитва „намаз“ при полагането на венец на паметника в гр. Шумен на герой от Балканската и Междусъюзническата война.

3.2.2.5. Проповядване на нацистка и антисемитска идеология

Обзорът на съдебната практика сочи, че за проповядване на нацистка и антисемитска идеология може да бъде потърсена наказателна отговорност както самостоятелно по чл. 108, ал. 1 – проповядване на антидемократична идеология, така и в съвкупност с престъплението по чл. 162, ал. 1. Според ВКС „[о]бщото между изпълнителните деяния по двата престъпни състава е, че се разпространява една оценъчна информация, чрез която геецът развива, аргументира и огласява възгледи, които по естеството си са антидемократични или са годни да разпалят расова вражда или омраза, или да прераснат в расова дискриминация“¹⁵³.

Така например двама мъже от Пазарджик са осъдени за проповядване на фашистка идеология и за проповядване на расова и етническа омраза и на расова дискриминация, затова че са ушили червено знаме с бял кръг в средата, в който е изрисувана фашистка свастика – пречупен кръст, което е националното знаме на нацистка Германия през периода от 14 март 1933 г. до 8 май 1945 г., и са окачили знамето на комина на бивша фабрика в нощта на 19 срещу 20 април 2009 г. Делото е интересно с това, че съдът назначава

¹⁵² Фесът не е религиозен символ. Той е традиционна шапка в някои мюсюлмански държави. Едва през последния век на съществуването на Османската империя той е бил задължителна част от облеклото на имперските чиновници и Военни наемници.

¹⁵³ ВКС, Решение № 80 от 24.02.2009 г. по Н.Д. № 34/2009 г.

няколко вида експертизи, сред които хералдическа, Вексилоложка и историко-лексикологическа. По първата експертиза на вещото лице са поставени следните две задачи:

1. Да идентифицира червеното знаме с бял кръг в средата и начертана фашистка свастика в него, като се даде и заключение относно това откога е познато таква знаме на човешката цивилизация.
2. Да анализира символиката на процесното знаме и символиката на неговото ушиване и окачване, като се вземе предвид датата на окачването му – 20 април 2009 г., рождения ден на фашисткия лидер Адолф Хитлер.

Отговорите на експерта правят впечатление със своята изчерпателност и обоснованост, което кара авторите на настоящата разработка да ги цитират в цялост:

„От заключението по тази експертиза е установено, че червеното знаме, с бял кръг в средата, с изрисуван пречупен кръст на него, е известно в историята от 1920 год., като символ и идентификационен знак на Германската национал-социалистическа работническа партия, а в последствие и на третия райх /Германия/ и национал-социалистическата идеология, като цяло. Независимо, че червеният и белият цвят са най-често използваните във Вексилологията (наука за знамената) цветове, а свастиката е знак, известен в човешката цивилизация от дълбока древност, точно комбинирането им като червено знаме с бял диск и черна свастика върху диска по посока на часовниковата стрелка, като е завъртяна на 45 градуса от линията на основата (известна като пречупен кръст) позволяват недвусмислена идентификация на знамето. Това знаме е било прието през 1920 г. за знаме на Германската работническа партия (тогава преименувана на Германска национал-социалистическа работническа партия или известна като Нацистка партия).

За създатели на знамето се смятат г-р [Фридрих Крон] и самият лидер на нацистката партия – Адолф Хитлер.

След като Хитлер става канцлер на Германия, а в последствие и еднoличен вoдaч на гържавата, символката на нацистката партия се налага и като германска национална символка. От 14.03.1933 гoд. до 15.09.1935 гoд. флагът със свастиката се обявява за второ национално знаме на Германия, заедно с националния флаг от преди Първата световна война. От 15.09.1935 гoд. знамето със свастиката официално е единствено национално германско знаме. Такова то е до 08.05.1945 гoд., когато Германия капитулира и знамето и всички форми на свастиката са забранени от Съюзническите окупационни власти.

Хитлер придава на комбинацията на цветовете на знамето и свастиката значение на победа на ариецa, на арийския производителен труд, който винаги е бил антисемитски. След дискредитирането на нацистката идеология и обявяването ѝ за престъпна, основното значение на нацисткото знаме е, че представя национал-социалистическата идеология и е символ на престъпленията против чoвечествoтo, извършени от нацистите.

Историческите събития по време на Втората световна война придават значение на това знаме, като символ на чoвеконенавистна идеология и престъпления против чoвечествoтo. Окачването на такова знаме на 20.04.2009 гoд. на комина на бившата фабрика „Сила“ в гр. Пазарджик от Вексилоложка гледна точка се тълкува, като демонстриране на култ към личността на Адолф Хитлер, съпричастност към идеологията на нацизма. Едновременно с това е запазена анонимността на извършителите на акта. Окачването на знамето е предизвикало голям визуален ефект сред жителите на гр. Пазарджик.“

По Втората експертиза, историко-лексикологическата, Вещото лице изяснява, че расистката теория за съвършенството на

арийските народи предполага, че „другите раси могат оправдано да бъдат потискани и дори напълно унищожени“, както и че „национализмът е реакционна идеология и политика за признаване и проповядване превъзходството на една нация над друга“.

По друго дело съдът намира подсъдимия за виновен за проповядване на националсоциалистическа и расистка идеология – престъпление по чл. 108, ал. 1 НК, като престъплението е извършено чрез изрисуване върху джамия на фашистка свастика – пречупен кръст, символ на националсоциалистическата идеология и комбинация от числото 14, което символизира „четиринайсетте гуми“ на американския неонацист Дейвид Лейн¹⁵⁴, и числото 88, означаващо поздравя „Хайл Хитлер“, тъй като „h“ е осмата буква от немската азбука¹⁵⁵. Въз основа на заключенията от изготвената по делото хералдическа експертиза съдът приема, че чрез изобразяването на пречупените кръстове – графично, чрез езика на символите – се обозначава националсоциалистическата идеология и се осъществява скрито послание на неонацизма за господство на бялата раса. Второинстанционният съд също така аргументира, че „графичното изобразяване на знаковия и числов код върху останки от илямски религиозен обект, върху външната страна на стените, на публично място, в централната градска част, в близост до учебно заведение, с голям визуален ефект, с цвят, размер и разположение, видимо за всеки гражданин, проповядваните от обвиняемия идеи на възхвала на неонацистката и расистка идеология и възгледи, са достигнали до неограничен кръг адресати, с което дейността по престъпно проповядване е довършена“. Въпреки че извършеното деяние

154 Четиринайсетте гуми са фетишизиран цитат, приписван на Дейвид Лейн (1938 – 2007), американски краен националист, идеолог на „белия сепаратизъм“ – идеята за разделение на белите хора от тези с друг цвят на кожата, включително чрез изграждане и поддържане на „бели държави“. Две са фразите, приписвани на Лейн, които обикновено се сочат за представляващи „четиринайсетте гуми“. И двете фрази в превод на български се състоят от по-малко на брой гуми. Едната е „We must secure the existence of our people and a future for white children“ („Трябва да осигурим съществуването на нашия народ и бъдеще за белите деца“), а другата – „Because the beauty of the White Aryan women must not perish from the earth“ („Защото красотата на белите арийски жени не трябва да изчезне от Земята“). Комбинацията на числото 14 с числото 88 обичайно се изписва като 14/88 и е символ на изповядваните неонацистка/неофашистка идеология – Бел. рег.

155 Апелативен наказателен съд, Решение № 23 от 11.07.2016 г. по н.г. № 126/2016 г.

би могло да бъде квалифицирано и като проповядване, в този случай няма повдигнато обвинение по чл. 162, ал. 1 НК.

3.2.2.6. От слово на омраза към престъпления от омраза

Безнаказаното проповядване на и подбуждане към расистка и ксенофобска омраза и насилуе води до ескалация на престъпленията, извършени по дискриминационни подбуди. Недвусмислен пример в тази насока е отключването на вълна от ксенофобско и расистко насилуе след случай на нападение с нож над продавачка в магазин по време на въоръжен грабеж на 3 ноември 2013 г. в София. Извършителят на нападението е мъж от алжирски произход. След инцидента антиимигрантската реторика се засилва и се увеличава политическата подкрепа за действия срещу бежанците и имигрантите в страната. На 4 ноември 2013 г. се провежда „шествие срещу имигрантското нахлуване“, в което вземат участие представители на крайно националистически формации – ПП „Атака“, ПП „ВМРО“, движение „Национална съпротива“, Български национален съюз, Сдружение на българските футболни привърженици. По време на събитието са отправени недвусмислени призови към прогонване на имигрантите от България, към въоръжаване и самоорганизация на населението в доброволни граждански патрули с цел защита и прочистване на града от имигрантите¹⁵⁶. Във връзка с шествието, по сигнал на БХК, прокуратурата образува досъдебно производство по чл. 162, ал. 1 НК, което обаче по-късно е прекратено.

На 4 ноември 2013 г., в деня на шествието, с нож е нападат 17-годишен сириец¹⁵⁷; на 7 ноември 2013 г. на автобусна спирка е нападната жена от Камерун; на 8 ноември 2013 г. 18-годишно момче, български гражданин от ганайски произход, е пребито от трима нападатели в центъра на София¹⁵⁸; на 9 ноември 2013 г. е извършен опит за убийство на мъж поради неговата предполагаема имигрантска и мюсюлманска принадлежност. Извършителите

¹⁵⁶ БХК, Открит сигнал до главния прокурор относно престъпления на представители на „ВМРО – БНД“ и други формации, 05.11.2013 г., достъпен в интернет на: адрес: <http://www.bghelsinki.org/bg/novini/press/single/otkrit-signal-do-glavniya-prokuror-otnosno-prest-pleniya-na-predstaviteli-na-vmro-bnd-i-drugi-formacii/>.

¹⁵⁷ Български хелзински комитет (2014), *Правата на човека в България през 2013 г.*, с. 51.

¹⁵⁸ Пак там.

са изправени пред съд¹⁵⁹. Според показанията им посегателството е извършено с цел да бъдат „[прочистени] улиците на града и страната от чужденци, които не принадлежат към тяхната култура и религия“. Нещо повече, от решението на ВКС по делото става ясно, че в своята защитна версия гвама от подсъдимите са се опитвали да легитимират действията си чрез необходимостта да поемат в свои ръце „наказването на чужденци-мюсюлмани, извършващи [...] престъпления спрямо български граждани“. На 11 ноември 2013 г. е нападат 18-годишен гражданин на Мали¹⁶⁰; на 12 ноември 2013 г. е нападат иракчанин¹⁶¹; на 2 декември 2013 г. трима сирийци са пребити от група от над десетима мъже с палки и ножове¹⁶². От всички така изброени случаи на насилие при прегледа на съдебната практика се установява внесен обвинителен акт единствено за престъплението по чл. 116, ал. 1, т. 12 – опита за убийство по ксенофобски подбуди. Съществува голяма вероятност в останалите случаи извършителите на расистки нападения да са избегнали наказателна отговорност поради неустановяването им или по други причини.

3.2.2.7. Насилствени действия по дискриминационни подбуди

Престъпният състав на чл. 162, ал. 2 НК изисква да е употребено насилие спрямо друго или да е повреден имот на друго поради неговата/нейната раса, народност, етнос, религиозна принадлежност или политически убеждения. В първата хипотеза на изпълнителното деяние престъплението е формално, на просто извършване – достатъчно е да бъде налице употребата на насилие, като реалното увреждане на здравето или живота на пострадалия не е съставомерен елемент от престъплението:

„За доказаността на упражненото физическо насилие не е необходимо съществуването на нарочни медицински документи, установяващи нанасянето на конкретни телесни увреждания, тъй като, за да е довършено престъплението

159 ВКС, Решение № 145 от 08.07.2019 г. по Н. Д. № 534/2019 г.

160 Български хелзинкски комитет (2014), *Правата на човека в България през 2013 г.*, с. 51.

161 Пак там.

162 Вж. публикация в онлайн версията на вестник „24 часа“, *Наказателна бригада преби сирийци с боксове и палки (Обзор)*, 02.12.2013 г., достъпна в интернет на адрес: <https://www.24chasa.bg/Article/2513912>.

то в инкриминираната форма на изпълнителното деяние / употреба на насилие/ е достатъчен фактът на употребеното физическо въздействие. При тази форма на изпълнителното деяние се касае за формално престъпление, защото непосредственият обект на защита е увреден от самата употреба на насилие, без да е необходимо настъпването на конкретен съставомерен резултат.“¹⁶³

При втората хипотеза на изпълнителното деяние престъплението е резултатно – изисква се настъпването на повреда на имота на пострадалия. Тук следва да се отбележи, че при прегледа на съдебната практика не беше установен нито един случай на повдигнато обвинение по втората хипотеза на изпълнителното деяние на престъплението по чл. 162, ал. 2 НК.

В правната теория се споделя мнението, че расата, народността, етноса, религиозната принадлежност и политическите убеждения по чл. 162, ал. 2 НК са част от обективната страна на престъплението, от което следва, че за да бъде съставомерно престъплението, пострадалите трябва реално да са носители на съответните защитени признаци¹⁶⁴. Този възглед е необоснован, тъй като основна характеристика на престъпленията, подбудени от предразсъдъци, е, че дискриминационните подбуди са част от субективната, психическата страна на престъплението¹⁶⁵.

Обективизирането на дискриминационните подбуди с изричането на конкретни слова – псувни, обиди или други, не е елемент от престъпния състав¹⁶⁶. Така по дело за нападение и побой над роми от група лица съдът посочва, че фактът, че един от подсъдимите не е изрекъл конкретни думи, обективиращи проява на етническа нетърпимост спрямо пострадалите, е ирелевантен. Вместо това

163 Апелативен съд – София, Решение № 221 от 01.06.2018 г. по ВНОХД № 528/2018 г.

164 Стойнов, А. (2013). *Наказателно право. Особена част: Престъпления против правата на човека* (2. изд.). София: Сиела Норма, с. 247.

165 По този въпрос, Вж. Пушкарова, И. (2011). Законодателство за борба с престъпленията с дискриминационен елемент. В: КЗД, *Учебен модул II: Антидискриминационно право – наказателноправни аспекти (за магистрати)* (с. 81 – 90). София: Комисия за защита от дискриминация. Вж. също цитираното по-горе решение на ЕСПЧ по делото *Шкорянец срещу Хърватия*.

166 Апелативен съд – София, Решение № 221...; ОС – Стара Загора, Присъда № 57 от 07.04.2010 г. по ВНОХД № 1012/2010 г.

съгът отчита, че „като се е присъединил към призива на някои от съучастниците и като обективно се е солидаризирал и е подкрепил това предложение (за нанасянето на побой над ромите), предприемайки конкретни фактически действия за реализацията на това предложение, осъденият К. на практика е подчинил поведението си на водещия мотив да бъде осъществено насилствено физическо въздействие над пострадалите с цел да бъдат те увредени физически единствено поради факта на етническата им принадлежност към ромския етнос, като по този начин е показал и е демонстрирал своята етническа нетърпимост към представителите на този етнос“¹⁶⁷.

Използването на обидни дими и изрази от нападателите може да служи за доказателство на съставомерните побуди. На практика по всички прегледани дела наличието на дискриминационния мотив е доказвано изцяло или отчасти именно чрез употребата от страна на извършителите на такива изрази: „мангал“, „циганин“, „Маймуно, върви си в Африка“, „Да ти еба черната майка. Негър. Циганин“.

След въвеждането през 2011 г. на квалифицираните състави за причиняване на умишлено убийство и телесни повреди по расистки или ксенофобски побуди възниква въпросът дали е налице идеална съвкупност, специалност или поглъщане между тези престъпления и престъплението по чл. 162, ал. 2, прегл. 1. Докато в съдебната практика се установяват примери за дела, по които съгът намира, че с едно деяние са били осъществени едновременно престъпните състави и по чл. 131, ал. 1, т. 12, прегл. 2 или 3, и по чл. 162, ал. 2, прегл. 1¹⁶⁸, в правната литература по този въпрос са застъпени противоположни виждания¹⁶⁹. В тази връзка съотношението между въпросните състави следва да бъде изяснено по-категорично.

167 Апелативен съд – София, Решение № 221...

168 РС – Пловдив, Споразумение № 230 от 20.03.2012 г. по НОХД № 569/2012 г.; РС – Пазарджик, Споразумение № 199 от 11.07.2016 г. по НОХД № 1088/2016 г.

169 Стойнов (2013). *Наказателно право. Особена част: Престъпления против правата на човека*,

с. 249 – 250, с. 249 – 250; Вж. също Авдева, Е. (2011). Ролята на съда в наказателните производства за престъпления с дискриминационен мотив. В: КЗД, *Учебен модул II: Антидискриминационно право – наказателноправни аспекти (за магистрати)* (с. 136 – 145). София: Комисия за защита от дискриминация; Гочева, Я. (2011).

Ролята на прокурора в наказателните производства с предмет престъпления с дискриминационен елемент. В: КЗД, *Учебен модул II: Антидискриминационно право –*

3.2.3. Престъпления против изповеданията

Чл. 164. Който проповядва или подбужда към дискриминация, насилие или омраза на религиозна основа чрез слово, печат или други средства за масова информация, чрез електронни информационни системи или по друг начин, се наказва с лишаване от свобода до четири години или с пробация, както и с глоба от пет хиляди до десет хиляди лева.

(2) Който оскверни, унищожи или повреди религиозен храм, молитвен дом, светилище или прилежаща към тях сграда, техни символи или надгробни паметници, се наказва с лишаване от свобода до три години или с пробация, както и с глоба от три хиляди до десет хиляди лева.

3.2.3.1. Реч на религиозна омраза

Първата алинея на чл. 164 НК криминализира проповядването и подбуждането към дискриминация, насилие или омраза на религиозна основа. ВКС извежда съдържанието на понятието „религия“ посредством дефиницията, дадена от българския тълковен речник: „...организирана система от вярвания, културни системи, мирогледи, които свързват човечеството с даден порядък на съществуване“.¹⁷⁰ Макар да не е изрично посочено и в съдебната практика да не се срещат примери в тази насока, в правната доктрина е възприето, че обект на наказателноправна защита са и атеистичните възгледи на гражданите¹⁷¹. Изпълнителните деяния по този престъпен състав са идентични с тези на проповядването и подбуждането към расистка и ксенофобска омраза по чл. 162, ал. 1 НК. В практиката си по чл. 164, ал. 1 ВКС изяснява съдържанието на изпълнителната форма „проповядване“ по следния начин:

„[П]роповядването е разпространяване на оценъчна информация, чрез която геецът развива, аргументи-

наказателноправни аспекти (за магистрати) (с. 120 – 135). София: Комисия за защита от дискриминация.

¹⁷⁰ ВКС, Решение № 38 от 25.04.2019 г. по н. г. № 66/2019 г.

¹⁷¹ Стойнов (2013), *Наказателно право. Особена част: Престъпления против правата на човека*, с. 257.

ра и огласява възгледи, които по естеството си са годни да разпалят вражда или омраза /Р № 80/2009 г. по н.г. № 34/2009 г. – I НО на ВКС/. Проповядването, когато е чрез устна реч, представлява целенасочена информационна дейност, която въздейства върху съзнанието на адресатите, мотивирайки ги към възприемането на определен възглед, който съдържа негативна оценка за различните по убеждения и вяра. За неговата съставомерност е без значение отношението на третите лица, към които то е отправено, дали те го отхвърлят или го приемат, защото престъплението е на формално извършване и е довършено с първия акт, с който се изразява противоправната дейност.¹⁷²

Съдебната практика по чл. 164, ал. 1 НК е оскъдна. Вероятно първата осъдителна присъда по тази разпоредба е произнесена през 2011 г. от Софийски градски съд, затова че подсъдимият „чрез книгата си „Основи на националсоциализма“ е проповядвал омраза на религиозна основа, като в текстовете на книгата е отправил твърдения за еврейския етнос и религията му, застрашаващи етническият мир и разбирателство между вероизповеданията“¹⁷³. Сигналят за извършеното престъпление е подаден от представители на Българския хелзинкски комитет. По делото съдът отбелязва, че в „основата на процесната книга стои разбирането на автора за евреите, изповядващи своя религия, като заплаха за т. нар. от него избрани „арийски“ народи, които имат расово превъзходство. Последователно е развита тезата, че, водени от своя религиозен мироглед и използващи други „служещи“ им етноси (роми и негри), евреите желаят да завладеят света, като за тази цел извършват престъпления – ритуални убийства, ограбват всички останали, извършват геноцид срещу славянските народи. Твърди се, че те отхвърлят бога и приемат единствено вярата в националсоциализма, както и, че всяка синагога ги държи в абсолютно подчинение. Излага се и идеята, че холокоста е най-грандиозната измама на 20 в.“. Наред с това евреите са определени от подсъдимия като „скитници, лихвари, мошеници и родени престъпници, чужд, подъл и

172 ВКС, Решение № 38...

173 СГС, Присъда № 227 от 04.07.2011 г. по НОХД № 5259/ 2010 г.

Вреден народ, юдоуигиоти, отренки, полуграмотни“, които обидни квалификации и епитети „засягат честта и достойнството на евреите, и внушават враждебност“. Съдът изрично подчертава, че публикацията не се ползва от защитата на правото на свобода на изразяване, гарантирана от Конституцията и ЕКПЧ, тъй като тя не съдържа идеи и информация, било то и такива, които обиждат и шокират, а единствено обидни квалификации и призови за противопоставяне на евреите. Наред с престъплението по чл. 164 авторът на книгата е осъден и за проповядване на фашистка идеология по чл. 108, ал. 1 НК.

При прегледа на съдебната практика по чл. 164, ал. 1 се установява, че най-многобройни са съдебните актове, постановени по обвинение на пазарджикшия имам Ахмед Муса за проповядване на религиозна омраза чрез слово в периода 2008 – 2011 г. Осъдителната присъда по това обвинение, наложена от Окръжен съд – Пазарджик през 2014 г.¹⁷⁴ и изменена от Въззивната инстанция в посока на завишаване на наказанието¹⁷⁵, е отменена с решение на ВКС през 2016 г. поради липса на мотиви¹⁷⁶. Впечатление прави, че в решението си ВКС указва, че е „достатъчно изпълнителното деяние проповядване на омраза да се корени в религиозни вярвания, да се опира на религиозни догми и постулати, за да е осъществен престъпния състав“. Такова изискване – за наличие на противопоставяне на едни религиозни възгледи спрямо други обаче, чл. 164, ал. 1 НК не поставя. Окончателното осъждане на подсъдимия по повдигнатото обвинение е факт едва през 2019 г.¹⁷⁷ През призмата на член 9 от ЕКПЧ и практиката на ЕСПЧ по неговото прилагане върховните съдии правят задълбочен анализ на въпроса защо инкриминираните призови, направени от подсъдимия, не се ползват със закрилата на правото на свобода на мисълта, съвестта и религията:

„За да обоснове становището, че подс. А. не е упражнявал правомерно гарантираното му право на свободно изповядване на религия ВКС следва да се спре на това какво включва то, според практиката на Европейския съд по

174 ОС – Пазарджик, Присъда № 15 от 19.03.2014 г. по н. г. № 330/2012 г.

175 Апелативен съд – Пловдив, Присъда № 9 от 01.07.2015 г. по ВНОХД № 294/2014 г.

176 ВКС, Решение № 71 от 28.07.2016 г. по н. г. № 123/2016 г.

177 ВКС, Решение № 38 от 25.04.2019 г. по н.г. № 66/2019 г.

правата на човека /ЕСПЧ/. Според Съда в Страсбург, правото на свобода на „религия“ има два аспекта – правото на всеки да има убеждение, което е „абсолютно“ право, и правото да демонстрира това убеждение, което „не е абсолютно“, тъй като може да засегне правата на други лица. Затова неслучайно в чл. 9, ал. 2 от ЕКПЧ е предвидено, че „свободата да се изповядва избраната религия или убеждение подлежи на ограничения, които са предвидени в закона и са необходими в едно демократично общество, в интерес на обществената сигурност, за защитата на обществения ред, здраве, морал или за защита на правата и свободите на другите“. /решение Кокинакис срещу Гърция¹⁷⁸ [...], *Eweida and others v. UK*¹⁷⁹, *Иванова срещу България*¹⁸⁰ и др./.

Инкриминираните в обвинението факти срещу [подсъдимия] А. не засягат „вътрешното му право на религиозни убеждения“, което се ползва с абсолютна защитата от държавата и е ненакърнимо според нормите на ЕКПЧ и КРБ. Фокусът в тях е за избрания от подсъдимия начин на демонстриране на религиозните му убеждения и на съдържанието на отправените към привържениците му послания. В словото си подсъдимият приканвал към „свещена борба“ срещу християните и други религии, като настроивал срещу тях, наричайки ги „неверници“, „гяури“ и „грешници“, квалификации, които сами по себе си са достатъчни да разпалят омраза между хора от различни етноси на религиозна основа.

На следващо място Европейският съд по правата на човека приема, че свободата да се демонстрира собствена религия, включва правото на опит да се убедят и „обърнат“ в собствената религия и други хора, чрез обучение и проповеди. Според практиката по приложението на чл. 9,

178 ECHR, *Kokkinakis v. Greece*, No. 14307/88, Judgment of 25 May 1993, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57827>.

179 ECHR, *Eweida and Others v. the United Kingdom*, Nos. 48420/10, 59842/10, 51671/10 and 36516/10, Judgment of 15 January 2013, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115881>.

180 ECHR, *Ivanova v. Bulgaria*, No. 52435/99, Judgment of 12 April 2007, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-80075>.

ал. 1, обратното – да се откаже това право – би означавало нормата да остане „мъртва буква“. /Решение Кокинакис срещу Гърция/. Това право /да се привлекат съмишленици/ обаче е отхвърлено, когато привличането става чрез натиск, заплахи или облаги /Лорисис и др. срещу Гърция¹⁸¹ и др./. В речите си пред последователи и слушатели, [подсъдимият] А. е използвал заплахи, твърдейки, че който не приеме неговите убеждения ще гори в ада /както християните/, че вярата следва да се наложи със сила и меч, че тези, които умират, „слагайки бомби“ в името на Вярата, отиват в рая и др. За това касационната инстанция не намери основание да приеме, че действията на подсъдимия по привличане на привърженици чрез проповедите му са действия, защитени от закона, защото те не са израз на правото на свободно изповядване на религия. Ето защо, независимо от това дали те са били вдъхновени или мотивирани от религиозни побуди, те не могат да бъдат защитени от чл. 9, ал. 1 на ЕКПЧ. /В този смисъл Решение Калач срещу Турция¹⁸², Решение Маносакис срещу Гърция¹⁸³, S.A.S vs. France¹⁸⁴ и др./.

Поради изложеното до тук, признавайки правото на автономно съществуване на религиозните общности, като задължително за плурализма в едно демократично общество /Решение Хасан и Чауш срещу България/, Съдът по приложението на ЕКПЧ предостава "правото на намеса на държавата", предвидена в закона, тогава когато чрез езика на омразата се засягат изконни демократични ценности, правата и свободите на другите граждани. /Кокинакис срещу Гърция,

181 ECHR, *Larissis and Others v. Greece*, No. 23372/94, Judgment of 24 February 1998, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58139>.

182 ECHR, *Kalaç v. Turkey*, no. 20704/92, Judgment of 1 July 1997, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58042>.

183 Има се предвид делото *Manoussakis and Others v. Greece*, No. 18748/91, Judgment of 26 September 1996, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58071>.

184 ECHR, *S.A.S. v. France*, No. 43835/11, Judgment of 1 July 2014, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-145466>.

Ларис срещу Гърция и др./ Такъв според ВКС е настоящият случай.

По своето съдържание отправените послания от [подсъдимия] А. са в крещящо противоречие с охранявания обект в чл. 9, ал. 1 от ЕКПЧ и с обществения интерес за гарантиране на правото на религиозна свобода, тъй като с действията си той е засегнал правото на групите граждани да изповядват необезпокоявано своята религия. На следващо място, словото му застрашава обществената сигурност, тъй като в него се отправят призови за свещена битка / джихат¹⁸⁵/ с „неверниците“, за налагане на вярата със сила и меч. В конкретните случаи [подсъдимият] А. не е осъществявал свободно изповядване на религията в някои от предвидените форми – индивидуално или колективно, публично или частно, чрез богослужение, обучение, религиозни обреди и ритуали, които са защитени от нормите на Конвенцията, а е внушавал ненавист и омраза към хората от други религии, които не изповядват неговите религиозни възгледи. Инкриминираните призови съдържат отношение на ненавист към различните религиозни общности и хора от една страна и от друга – съдържат положителни оценки /„поклон“/ за тези, „които режат глави, слагат бомби и умират за вярата“ и на техните възгледи за налагане на убежденията им чрез сила и меч. Именно те са в разрез с фундаменталните ценности, заложили в демократичното общество, приемащо многообразието на религиите и гарантиращо тяхното свободно изповядване и за това не могат да се ползват със защитата от чл. 9, ал. 1 от Конвенцията.“

185 Има се предвид ислямското понятие „джихад“, чието точно значение зависи от контекста, в който е употребено. То неправилно е разбирано като всякога означаващо „насилствена война против другояверците, неизповядващи исляма“. Вж. по-подробно Еспозито, Дж. (Ред.) (2007). *Оксфордски речник на Исляма*. София: Изд. „Рива“, с. 100, и Евстатиев, С. (Ред.) (2007). *Ислямът: Кратък справочник*. София: Изд. „Изток-Запад“, с. 55.

3.2.3.2. Посегателства над религиозни символи и храмове

Втората алинея на чл. 164 криминализира посегателствата над религиозни храмове, молитвени домове, религиозни символи, надгробни паметници. Възможните изпълнителни форми на престъплението са три: оскверняване, повреждане и унищожаване. Съгласно формулировката на разпоредбата извън случаите на „оскверняване“ на религиозни символи и храмове не се изисква извършителите да имат особен, дискриминационен мотив.

Съдебната практика по чл. 164, ал. 2 НК, макар и оскъдна, разкрива някои проблемни моменти. Така например по едно от делата мъж от ромски произход, който откраднал с цел отопление дървени кръстове от гробищен парк на обща стойност 102 лв., е намерен за виновен за извършването на три престъпления в условията на идеална съвкупност – кражба, хулиганство и оскверняване и унищожаване на надгробни паметници¹⁸⁶. Наложеното наказание е една година ефективно лишаване от свобода и глоба в размер на 3 000 лв. В случая съдът не се изследва наличието на антирелигиозен или друг дискриминационен мотив за извършване на престъплението. Това е едно от най-тежките наказания за престъпление, попадащо в обхвата на настоящото проучване, с изключение на тези, наложени за убийство и опит за убийство по дискриминационни подбуди.

3.2.4. Престъпления против трудовете права на гражданите

Чл. 172. (1) Който съзнателно попречи на някого да постъпи на работа или го принуди да напусне работа поради неговата на-родност, раса, религия, социален произход, членуване или нечленуване в синдикална или друга организация, политическа партия, организация, движение или коалиция с политическа цел или поради неговите или на ближните му политически или други убеждения, се наказва с лишаване от свобода до три години или глоба до пет хиляди лева.

186 ОС – Пловдив, Решение № 178 от 21.06.2016 г. по ВНОХД №1257/2016 г.

Наказателноправната защита на трудовете права на гражданите е уредена в чл. 172 НК, като първата алинея на разпоредбата криминализира противозаконното възпрепятстване на упражняването на правото на труд поради дискриминационни побуди. В правната теория се приема, че визираните в разпоредбата защитени признаци са елемент от обективната страна на престъпния състав и независимо от наличието на дискриминационни побуди, фактическата липса на такъв признак у лицето, което не е допуснато да постъпи на работа или е принудено да напусне работа, би довела до несъставомерност на деянието. При прегледа на съдебната практика беше установен единствен случай на осъждане по чл. 172, ал. 1 НК¹⁸⁷, като дискриминационните побуди по него са свързани с политическата принадлежност на пострадалия. Тази разпоредба във висока степен се припокрива със забраната за дискриминация в чл. 4 от Закона за защита от дискриминация, предоставящ защита по гражданскоправен и административноправен ред.

3.2.5. Други съществени въпроси

3.2.5.1. Продължителност на наказателното производство

При прегледа на съдебната практика бяха констатирани няколко случая на прекомерна продължителност на наказателното производство по дела за престъпления с дискриминационен мотив. Ето няколко примера в тази насока:

- Наказателното производство за убийството на младия мъж в Борисовата градина по хомофобски побуди продължава **10 години** – от 2008 г. до 2018 г., като извършителите не са задържани непосредствено след извършване на престъплението.
- Наказателното производство за убийството на мъж поради неговия предполагаем имигрантски и мюсюлмански произход продължава **6 години** – от 2013 г. до 2019 г., въпреки че извършителите са задържани непосредствено след извършване на престъплението.

187 РС – Петрич, Присъда № 471 от 05.10.2018 г. по НОХД № 871/2018 г.

- Наказателното производство срещу Бисер Манолов – Петното за престъпление по чл. 162, ал. 1 – подбуждане към расова омраза и насилие, продължава **5 години** – от 2013 г. до 2018 г., Въпреки че извършителят е задържан непосредствено след извършване на престъплението.

3.2.5.2. Пострагалите

Едно от наблюденията от прегледа на съдебната практика по дела, подбудени от предразсъдъци, е, че само в единични случаи пострадалите от тези престъпления се конституират като граждански ищци и частни обвинители в наказателното производство. От една страна, този феномен може да се отглед на широко възприетото разбиране сред органите по разследването и прокуратурата, че, като формални престъпления, престъпленията против равенството на гражданите и против изповеданията не допускат конституирането на пострадали в производството¹⁸⁸. От друга страна, жертвите на този вид престъпни посегателства често са представители на социално и финансово крайно уязвими групи от населението – най-вече роми и мигранти, които принципно имат ограничен достъп до институциите, а и често се сблъскват с институционални предразсъдъци. Не на последно място, пострадалите изпитват страх от повторни посегателства и често изобщо избягват да докладват на правоохранителните органи случаите на дискриминационни престъпления.

3.2.5.3. Дребно хулиганство

Насилието, подбудено от предразсъдъци, невинаги се преследва като престъпление, предвидено в Наказателния кодекс. В някои случаи то се квалифицира като дребно хулиганство по реда на чл. 1, ал. 2 от Указ № 904 от 28.12.1963 г. за борба с дребното хулиганство: „непристойна проява, изразена в употреба на ругатни, псувни или други неприлични изрази на публично място пред повече хора, в оскърбително отношение и държане към гражданите, към органите на властта или на обществеността или в скарване, сбиване или други подобни действия, с които се нарушава общественият ред и спокойствие, но поради своята по-ниска степен на

¹⁸⁸ Вж. по този въпрос ECHR, *Karaahmed v. Bulgaria*, No. 30587/13, Judgement of 24 February 2015, достъпно в интернет на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-152382>.

обществена опасност не представлява престъпление по чл. 325 от Наказателния кодекс“. Дребното хулиганство обаче не включва мотивация, основана на предразсъдъци, а от установените в съдебната практика примери става ясно, че дискриминационните побуди се пренебрегват от съда и не се отчитат като отегчаващи вината обстоятелство при индивидуализацията на наказанието, въпреки че относимите норми изискват това (чл. 27, ал. 2 от Закона за административните нарушения и наказания във Вр. с чл. 9, ал. 2 от Указа). По дефиниция дребното хулиганство е деяние с ниска обществена опасност, като и предвидените санкции за извършването му са ниски – задържане до 15 денонощия в структурно звено на Министерство на вътрешните работи или глоба от 100 до 500 лв. Въпреки това не можем да се съгласим, че употребата на насилие или закана за убийство по расистки или ксенофобски побуди, каквито са примерите в съдебната практиката, следва да се определят като деяния с ниска обществена опасност. В единия случай нарушителката, без да е провокирана с нищо, се приближава към потърпевшия и започва да го обижда с думите „мангал“, „мръсен циганин“, „клошар“, рита неговите вещи и му нанася удар с крак в слабините. Наложено му е наказание в глоба в размер 200 лв. Употребата на насилие в този пример не може да бъде квалифицирана като „сбиване“, каквато изпълнителна форма на дребното хулиганство предвижда Указът, поради цялостното отсъствие на насрещно проявена агресия от пострадалия.

За дребно хулиганство е осъден и нарушител, който се заканва с кухненски нож на група от четирима в парка, като им казва: „До три секунди да ви няма, защото ще ви избия всички“ и „всички черни ще ви избия“ и след като пострадалите бягат уплашени от пейката, на която седят, нарушителят започва да блъска с ножа по нея. Той е осъден да плати глоба от 200 лв. В този случай могат да бъдат изложени доводи за съставомерност на деянието по-скоро по чл. 144, ал. 3 НК – закана за убийство.

По друг начин обаче са подходили правораздавателните органи в случай, който може да бъде определен като сходен на така описаните или дори по-лек от гледна точка на интензитета на употребеното насилие. При него пострадалият е дете от български етнически произход, което подсъдимият е ударил по лицето,

като му е казал: „Българин, нямаш работа тук, повече да не съм те видял!“. Извършителят е привлечен към наказателна отговорност по реда на Наказателно-процесуалния кодекс и е намерен за виновен за причиняването на лека телесна повреда по хулигански и ксенофобски побуди – чл. 131, ал. 1, т. 12, предл. 1. и 2., за което е осъден на лишаване от свобода за срок от дванайсет месеца. Присъдата по това дело остава сянка на съмнение, че органите на съдебната власт са по-склонни да ангажират отговорността на извършителите в такива случаи, когато са представители на етническо малцинство, а не етнически българи. Още един пример от съдебната практика, който засилва това усещане, е решение на Добричкия районен съд от 2013 г.¹⁸⁹ В хода на делото, образувано по реда на УБДХ, съдът констатира, че употребата на насилие срещу друго лице, изразено в удряне по главата и ритници по тялото, придружени с гумите: „Майка ти да еба, българин“, навежда за съставомерност на деянието по чл. 162, ал. 2 НК. В тази връзка той прекратява делото по УБДХ и препраща делото към съответната прокуратура.

3.2.5.4. Типология на извършителите

В рамките на проучената съдебна практика, с изключение на една нарушителка по УБДХ, всички осъдени извършители на дискриминационни престъпления са мъже. Друга характерна особеност е, че в преобладаващия брой случаи извършителите са млади мъже или непълнолетни момчета. В криминологията младата възраст на извършителите се свързва с желанието за себеутвърждаване и търсене на одобрение сред връстниците и непосредствената им среда, често използвайки стереотипно свързаните с мъжествеността агресия, доминация и сила. Това заключение се потвърждава и от находките в настоящото изследване, в рамките на което, с едно изключение, всички идентифицирани дела за престъпления, извършени от непълнолетни, са извършени от повече от един непълнолетен или в присъствието на други младежи.

На следващо място, извършителите на престъпления, побудени от предразсъдъци, често демонстрират и принадлежност към формални или неформални ултранационалистически, неонацистски и

¹⁸⁹ РС – Добрич, Решение от 23.05.2013 по АНД № 837/2013 г.

други организации и движения, чиято принципна идеология е свързана с проповядване на омраза и насилие към етническите и религиозните малцинства, към мигрантите и ЛГБТИ общността. Съдебната практика дава множество ярки примери в тази насока:

- 21-годишният извършител на убийство по расистки побуди на мъж, който припознава като ром, се движел „в среда на лица със скинарски и неонацистки убеждения и възгледи и постепенно формирал омраза на расова основа към циганите, които възприемал като непълноценни и недостойни. Така постепенно у него се зародило желание да лиши от живот представител на циганското малцинство“¹⁹⁰.
- Младеж, който е осъден за опит за убийство на мъж от ромски произход, е посещавал клуба на „неформална националистическа младежка организация „Н. с. Б.“ [Национална съпротива – България], чиято цел била респектиране на чужденци, основно бежанци и емигранти и цигани чрез нанасяне на побой и психически тормоз“¹⁹¹.
- Един от двамата мъже, осъдени за проповядване на фашистка идеология и на расова и етническа омраза чрез ушиване и окачване на нацисткото знаме върху комин на бивша фабрика в Пазарджик, е бил лидер на местната структура на „Български национален съюз“ – ултранационалистическа формация¹⁹².
- Извършителите на убийство на мъж поради неговата предположаема хомосексуална ориентация са били членовете на неформална групата, която се е занимавала с търсене в парка на „мъже, които им изглеждат като хомосексуалисти и при среща на такива, са им нанасяли побои, като наричали тази дейност „ритане“ или „чистка“¹⁹³.
- Преди да нападне и да наръга с нож сирийски гражданин, извършителят на престъплението се уговаря със свидетел по

190 ОС – Хасково, Присъда № 26 от 19.06.2013 г. по НОХД № 759/2012 г.

191 СГС, Присъда № 79 от 16.03.2016 г. по НОХД № 3294/2015 г.

192 Апелативен съд – Пловдив, Решение № 25 от 12.03.2012 г. по ВНОХД № 14/2012 г.

193 Апелативен съд – София, Решение № 330 от 12.07.2017 г.

делото да се събират с възможно най-много хора, за да могат „безпричинно да нанесат побой върху случайно преминаващи роми или лица с етнос, различен от българския. Поради тази причина всички били облечени с тъмни грехи – суитчъри с качулки, така че да не могат да бъдат разпознати и идентифицирани“. В крайна сметка числеността на групата за нападения достигнала около 20 души¹⁹⁴.

Принадлежността към организирана форма на омраза и неприязън не е задължителна характеристика на извършителите на дискриминационни престъпления. Дори когато не принадлежат към такива организирани групи обаче, осъдените за тежки престъпления против личността, подбудени от расистки или ксенофобски подбуди, както и за проповядване на националистическа и антисемитска идеология, демонстрират трайно установени предразсъдъци и омраза към носителите на съответните защитени признаци – раса, етнос, националност и религия:

- Извършителят на умишлено убийство на семейство възрастни роми от Пазарджик „нееднократно декларираше омразата си към хората от ромската етническа общност, считал, че те са причината България да не е достатъчно добро място за живеене, тъй като крадат, създават много деца и смятат да ислямизират населението на страната“¹⁹⁵.
- Извършителят на нападение над представител на религиозната група „Свидетелите на Йехова“ „не познавал пострадалия, не бил запознат с религиозното учение, но го възприемал като нещо лошо, различно и опасно за останалите хора. Неговата враждебност е провокирана от обстоятелството, че тези хора се отличават от останалите и без да си дава сметка с какво точно, без да се опита да ги разбере той реагира демонстрирайки превъзходството си и омразата към тях“¹⁹⁶.

194 СГС, Решение № 210 от 16.02.2016 г. по ВАНД № 4501/2015 г.

195 ОС – Пазарджик, Присъда № 39 от 30.06.2017 г. по НОХД № 424/2017 г.

196 ОС – Шумен, Решение № 51 от 3.05.2018 г. по ВНОХД №107/2018 г.

- Четиримата осъдени за опит за убийство на мъж, когото са припознали за мигрант и мюсюлманин, били мотивирани от „желание за наказване на незаконно навлезли в страната чужденци, защото те извършвали противоправни действия срещу личността на български граждани“¹⁹⁷.
- Извършителят на престъпление по чл. 108, ал. 1 НК бил привърженик и „съпричастен към идеологията на национал-социализма (нацизма). Проявявал интерес към личността на Адолф Хитлер, когото възприемал като човек, направил огромни промени в целия свят и достигнал до ниво да го управлява; гледал филми, посветени на Хитлер, прочел части от книгата му „Моята борба“. Добре познавал и нацистките символи, създадени под ръководството на партийния водач Адолф Хитлер, не само като графично изображение, но и по съдържание, а именно – нацисткия пречупен кръст, завъртян на 45 градуса от линията на основата, и комбинацията от числата 14 (фраза от четиринайсет гуми на английски език, свързани с превъзходството и господството на бялата раса) и 88 (свързано с нацисткия поздрав „Хайл Хитлер“)¹⁹⁸.

197 СГС, Присъда № 152 от 14.06.2018 г. по НОХД № 3455/2014 г.

198 Специализиран наказателен съд, Решение № 23 от 11.07.2016 г. по ВАНХД № 126/2016 г.

ГЛАВА 4

Препоръки към България на международни организации за борба с престъпленията, подбудени от предразсъдъци

4.1. Становище на Консултативния комитет по Рамковата конвенция за защита на националните малцинства

Консултативният комитет по Рамковата конвенция за защита на националните малцинства е група от независими експерти, които подпомагат държавите – страни по Конвенцията, в нейното прилагане. Неговата роля като консултативен орган е предвидена в член 26 от Рамковата конвенция. Република България е подписала Рамковата конвенция на 9 октомври 1997 г. и я е ратифицирала на 7 май 1999 г. Конвенцията е влязла в сила за България на 1 септември 1999 г.

Механизмът за преглед на задълженията по Рамковата конвенция се осъществява чрез т. нар. „мониторингови цикли“. За всеки от тях държавите – страни по Конвенцията, представят доклади, в които обобщават мерките, които са предприели за прилагането ѝ в своите законодателства и на практика. Консултативният комитет прави оценка на докладите, като, при необходимост, посещава страните и провежда срещи с властите, както и с неправителствени организации. В резултат той публикува, със съгласието на държавата – страна по Конвенцията, свое становище, което впоследствие става основа за препоръките на Комитета на министрите на Съвета на Европа.

По-году следват констатациите и препоръките на Консултативния комитет за България от третия мониторингов цикъл, който е последният изцяло приключил мониторингов цикъл. Те са приети на 11 февруари 2014 г.

ТОЛЕРАНТНОСТ И МЕЖДУКУЛТУРЕН ДИАЛОГ

Препоръки от предишните два мониторингови цикъла

62. В предишните си мониторингови цикли Консултативният комитет призова властите да предприемат допълнителни законодателни и политически мерки за борба с проявите на расизъм в медиите и да предприемат необходимите стъпки за преследване

на подбуждането към етническа или религиозна омраза в медиите. Той призова властите да се борят с нетолерантността и речта на омраза в политиката и да насърчават зачитането на етническото разнообразие. Освен това той препоръча на властите да приемат конкретни мерки за насърчаване на социален климат, който да е по-възприемчив към многообразието и межкултурния диалог, включително чрез преразглеждане на задължителната учебна програма и съществуващите учебници за училищата, с цел да се осигури по-добро отразяване на историята, културата и традициите на националното малцинства.

Настоящата ситуация

63. Въпреки че много от събеседниците му посочиха дългогодишни традиции на междуетническа толерантност в България, Консултативният комитет отбелязва със съжаление, че цялостният климат, изглежда, е по-малко възприемчив към многообразието от времето на Второто становище. Налице е увеличаване на расистката реч и атаки (вж. по-долу), които отразяват и подхранват тази негативна тенденция. Расизмът става все по-разпространен в политическия дискурс и в медиите. Консултативният комитет изразява своята загриженост относно разпространението на екстремистки политически партии, някои от които имат тесни връзки с частни телевизионни станции; още една такава партия беше формирана през ноември 2013 г. и кандидатства за регистрация през януари 2014 г. Някои крайнодесни политически партии активно инструментализират антиимигрантските и антиромски настроения сред населението и неспособността на основните партии ефективно да противодействат на техните послания рискуват да нормализират климата на нетърпимост към тези групи.

64. Антиромската и антиимигрантската реторика се превърнаха във все по-редовна част от политическата сцена. В последния случай политическите реакции на правителството на притока на приблизително 12 000 търсещи убежище през 2013 г., включително предложението за изграждане на ограда по протежение на част от границата с Турция, по-скоро влошиха, отколкото да отслабят тези

послания. Малцинствата също така обърнаха внимание на Наредба № 2/2009 на Министерството на образованието, която забранява на учителите да говорят с учениците на езиците на малцинствата извън часовете по майчин език, като стигматизират и създават чувство за вина по отношение на изразяването на себе си на майчиния си език, без да създават положителни чувства за говорене на български език. Помаците също така съобщиха, че много политици са склонни да ги използват заедно с турците и ромите като изкупителни жертви, за да бъдат обвинявани за социално-икономическата ситуация в страната, вместо за предприемане на мерки за справяне с истинските причини за социално-икономическите трудности. Консултативният комитет се опасява, че цялостният ефект е да се създаде атмосфера на враждебност към и понякога страх сред лицата, принадлежащи към горепосочените групи.

65. Въпреки че в случаите на реч на омраза съществуват правни средства за защита, изглежда, че те не са много ефективни на практика. Консултативният комитет отбелязва със загриженост, че съдебната практика на Върховния административен съд в тази област, изглежда, противоречива¹⁹⁹, което прави трудно разбирането на параметрите на забраната за речта на омраза и отслабва цялостното въздействие на съответните разпоредби на наказателното право. Консултативният комитет изразява съжаление например, че не изглежда да са предприети действия срещу лидера на една крайнодясна партия, която между другото е разпространявала антиромски брошури по време на събитията в Катунца през 2011 г. (Вж. по-долу) – въпреки че след инцидент, в който се твърди, че е нападнал чуждестранен дипломат, главният прокурор поиска отмяна на неговия парламентарен имунитет .

66. Както е споменато на друго място в настоящото становище (Вж. по-горе, коментарите по член 5), изключителният фокус на основните политически партии върху социално-икономическата интеграция на ромите, като същевременно целят решаването на

199 Bulgarian Helsinki Committee (2013). *Human Rights In Bulgaria In 2012: Annual Report of the Bulgarian Helsinki Committee*. Sofia, Bulgaria: Bulgarian Helsinki Committee, с. 36

ключови проблеми за много от тях, в същото време запазва стереотипите за ромите като бедни и зависими от социалното подпомагане, пренебрегвайки техния статут на национално малцинство с изразено културно наследство и успехите на много роми – аспекти, които могат да бъдат наградени, за да се преодолеят устойчивите предразсъдъци спрямо тях. Освен това, докато помаците показват, че обикновено имат добри отношения с останалата част от населението на индивидуално ниво, много от тях съобщават, че ако искат да имат успешна кариера, особено в политиката или държавната служба, те трябва да се въздържат от споменаване на своята принадлежност към тази група.

67. Съобщава се, че антиромските, антитурските, антимакедонските и антиимигрантските обсъждания са често срещани в медиите, особено (но не само) по станциите с връзки с крайноесни партии. Представители на ромите съобщават, че някои медии открито са насочени към ромски семейства, жени и деца, манипулирайки данни за раждаемостта в техните общности и описвайки ги, наред с другото, като демографска заплаха за България. Съветът за електронни медии посочи, че от 2010 г. е издал общо 25 наказателни постановления за нарушения на чл. 8 или 10 от Закона за радиото и телевизията, които забраняват разпалването на омраза чрез медиите. Макар това да е положително, броят им изглежда нисък, предвид тесните връзки с крайноесните партии на някои електронни медии и многобройните сведения за реч на омраза в медиите, получени от Консултативния комитет.

68. Консултативният комитет е загрижен, че цялостният климат по отношение на расизма и нетолерантността в България се е влошил от предишното му становище. Той припомня, че Рамковата конвенция изисква от държавите – страни по Конвенцията, да насърчават толерантността и межкултурния диалог между всички лица, живеещи на тяхна територия. Той подчертава необходимостта от насърчаване на тези нагласи сред населението от най-млада възраст и във връзка с това обръща внимание на констатациите си по член 12 по-долу.

Препоръки

69. Консултативният комитет приканва властите да поемат водеща роля в системното осъждане на престъпленията от омраза и речта на омраза. Твърденията за подбуждане към етническа или расова омраза съгласно съответните разпоредби на българското наказателно право следва също да бъдат системно разследвани, преследвани и наказвани, където е уместно, а полицията, органите на прокуратурата и съдът на всички нива да бъдат адекватно обучени, за да се гарантира, че законът се прилага последователно и цялостно.

70. Консултативният комитет също така призовава властите, като зачитат независимостта на медиите, да увеличат усилията си за намиране на ефективни начини за борба с проявите на расизъм и нетолерантност в медиите.

71. Консултативният комитет приканва властите да увеличат усилията си за насърчаване на толерантността, разбирането и межкултурния диалог сред населението като цяло.

ПРЕСТЪПЛЕНИЯ ОТ ОМРАЗА

Препоръки от двата предишни мониторингови цикъла

72. В предишните мониторингови цикли Консултативният комитет препоръча Наказателният кодекс изрично да предвиди, че расистките мотиви за всяко обикновено престъпление представляват отегчаващо вината обстоятелство и че всички расистки мотивирани действия трябва да бъдат ефективно разкривани, разследвани, преследвани и наказвани при необходимост. Освен това той призова властите да извършват системен мониторинг на тези действия.

Настоящата ситуация

73. След измененията на Наказателния кодекс през 2011 г. расистките и ксенофобските мотиви сега са включени като специфични отегчаващи вината обстоятелства за престъпленията, свързани с убийства и телесни повреди. Въпреки това все още няма обща разпоредба, която да изисква расистките мотиви да бъдат взети предвид като отегчаващо вината обстоятелство за всички престъпления, а организациите на гражданското общество съобщават, че евентуалните расистки мотиви рядко се разследват или вземат предвид. Освен това те също така съобщават, че престъпления, за които могат да бъдат предявени обвинения съгласно разпоредбите на наказателното право, които изрично забраняват конкретни расистки деяния²⁰⁰, рядко се преследват като такива. В този контекст властите признават, че определенията за расистки престъпления и хулиганство, използвани в Наказателния кодекс, са много близки и че решението за престъплението, което ще бъде преследвано в даден случай, ще се основава на наличните доказателства. Консултативният комитет отбелязва, че Европейската комисия срещу расизма и нетолерантността (ЕКРН) ще проучи задълбочено съдържанието на наказателното законодателство, приложимо към мотивираните от омраза престъпления, при изготвянето на петия си доклад за България и вече разгледа този въпрос в миналото. Той се позовава на подробните констатации и препоръки на ЕКРН в това отношение²⁰¹. Но що се отнася до прилагането на наказателното право, Консултативният комитет желае да привлече вниманието на властите към важността на бързото разкриване на случаите, в които расистките мотиви може да са играли роля, и задълбоченото разследване на този аспект на такива случаи, за да се гарантира не само че престъпленията, извършени с расистки мотиви, се наказват като такива, но и че съответните разпоредби са в състояние изцяло да изпълнят своята превантивна функция.

200 Членове 162 и 163 от Наказателния кодекс забраняват „престъпленията срещу националното и расово равенство“, а членове 164-166 забраняват „престъпленията срещу вероизповеданията“.

201 Вж. доклада на ЕКРН за България (четвърти мониторингов цикъл), приет на 20 юни 2008, CRI(2009)2.

74. Консултативният комитет изразява дълбока загриженост от наличието на редица сериозни расистки нападения срещу отделни лица и групи от предишното му становище. От началото на 2013 г., когато в България започна да пристига значително по-голям брой търсещи убежище от обичайното, особено от Сирия, се наблюдава обезпокоително нарастване на физическите нападения срещу бежанци, търсещи убежище, и лица, възприемани като принадлежащи към една от тези групи. Само в началото на ноември 2013 г. един малайски тийнейджър е бил намушкан с нож близо до джамия в София, мъж от турски произход е бил бит до кома – според някои доклади, защото е бил объркан с бежанец – и сирийски тийнейджър също е бил нападнат. Села организираха протести срещу създаването на приемни центрове за търсещите убежище в тяхната околност, а крайнодесни групи създадоха „граждански патрули“, което отне на властите няколко седмици, за да ги обявят за проблематични, след като те дадоха ултиматум на властите да „изчистят“ улиците от нелегалните имигранти. Успоредно с това е имало многобройни нападения над места за богослужение, използвани от лица, принадлежащи към национални малцинства, по-специално джамии. Особено сериозно насилствено нападение бе извършено през май 2011 г. срещу джамията „Баня Баши“ в София по време на петъчните молитви, когато са ранени няколко души.

75. Консултативният комитет също така е особено загрижен, че след събитията в Катунца, близо до Пловдив, през септември 2011 г.²⁰² се надигна вълна от антиромски протести и атаки с особена интензивност в много български градове и села, продължили няколко дни. Приблизително 2 200 души участваха в тези протести, в които се издигнаха лозунги, подбуждащи към насилие срещу ромите, а десетки хиляди лица регистрираха Facebook страници след тези събития и споделяха антиромски послания. Представители на ромите съобщиха, че в резултат на тези събития – в които ромите, които нямат връзка с първоначалния инцидент, са били физически нападнати, тъй като са извършвали обичайната си работа в места,

202 На 23 септември 2011 г. млад етнически българин почина след като бе ударен от превозно средство, управлявано от ром, свързан с противоречив ромски лидер.

отдалечени от Катунца, като Бургас и Благоевград – много ромски родители са спрели да изпращат децата си в училище, а в някои квартали те са започнали да организират собствени отбранителни групи, тъй като не са имали увереност, че ще бъдат адекватно защитени от полицията. Въпреки че протестите, изглежда, намаляха след около седмица, многобройни физически нападения срещу роми продължиха да се съобщават през следващите седмици и месеци²⁰³.

76. Консултативният комитет е дълбоко обезпокоен от това положение и припомня, че е задължение на държавите членки да приемат подходящи мерки за защита на лицата, които могат да бъдат обект на заплахи или дискриминация, враждебност или насилие в резултат на етническата, културната, езиковата или религиозна им самобитност. Консултативният комитет подчертава особено увреждащия характер на атаките срещу лица, които се основават на техни неотменими характеристики или дълбоки убеждения, и подчертава, че водещите политици, както и властите по-общо, носят особена отговорност да осъдят всички мотивирани от омраза престъпления и системно и ефективно да насърчава обществото, основано на толерантност и взаимно уважение.

Препоръка

77. Консултативният комитет повтаря препоръката си българските власти да изменят Наказателния кодекс, така че изрично да предвижда, че расистките мотиви представляват отегчаващо вината обстоятелство за всички престъпления. Той настоятелно призовава властите незабавно да увеличат усилията си, за да гарантират, че всички престъпления, свързани с расизма, са ефективно разкрити, разследвани, преследвани и наказани като такива. В това отношение особено ценно би било засиленото обучение на полицията, прокуратурата и съдебните власти. Тези престъпления също следва да бъдат систематично наблюдавани.

203 Вж. сред другите източници: European Roma and Travellers Forum, *Anti-Gypsyism in Bulgaria*, May 2012, and ERRC, *Attacks against Roma in Bulgaria September 2011 – July 2012*.

4.2. Констатации и препоръки на Европейската комисия срещу расизма и нетолерантността (ЕКРН)

Европейската комисия срещу расизма и нетолерантността е създадена на среща на държавните и правителствени ръководители на държавите – членки на Съвета на Европа. Нейният статут е приет от Комитета на министрите на Съвета на Европа на 13 юни 2002 г. Комисията се състои от 47 членове (по един от всяка държава членка), които са назначени като независими експерти в сферите, които представляват нейния предмет на дейност – расизъм, расова дискриминация, ксенофобия, антисемитизъм и нетолерантност.

ЕКРН прави преглед на положението в държавите членки на базата на мониторингови цикли, в рамките на които посещава държавите членки, подготвя доклади, в които анализира ситуацията в тях и ги приканва да представят своя отговор на доклада. По-году следват констатациите и препоръките на ЕКРН за България от петия мониторингов цикъл, който е последният изцяло приключил мониторингов цикъл. Те са публикувани в доклада на ЕКРН от 16 септември 2014 г.

РЕЗЮМЕ

[...]

Властите не са включили в Наказателния кодекс разпоредба, която да определя расистката мотивация като отегчаващо обстоятелство при всички престъпления. Българското законодателство не предвижда задължение за прекратяване на държавното финансиране за организации или политически партии, насърчаващи расизма. Словото на омразата или насилието, насочени към сексуалната ориентация или към половата идентичност, не са признати като престъпление в Наказателния кодекс.

Расисткото и нетолерантно слово на омразата в политическия дискурс се увеличава; сега основният му прицел са бежанците. В

медиите и в Интернет проявите на расизъм и ксенофобия срещу чужденци, турци и мюсюлмани са често срещани; същото е валидно и за обидния език, когато се говори за ромите. Също така се наблюдава значително количество слово на омразата, насочено към сексуалната ориентация. В България действат все повече ултранационалистки/фашистки групи и политически партии.

Властите рядко отправят към обществеността послания срещу словото на омразата. Малко случаи на слово на омразата са достигнали съда, а процентът на произнесените присъди е нисък. Въведената система за санкциониране на нарушения на релевантното законодателство, свързано с медийните услуги, е неефективна.

Продължават да бъдат извършвани актове на расистко насилие срещу роми, мюсюлмани, евреи, нетрадиционни религиозни групи и тяхното имущество. Те рядко са преследвани по разпоредбите на наказателното право, специално приети за тази цел; много често вместо тях се посочва хулиганство.

[...]

Българските власти следва да включат в Наказателния кодекс разпоредба, която изрично да постановява, че расистката мотивация при всяко обикновено престъпление представлява отегчаващо вината обстоятелство. Сексуалната ориентация и половата идентичност трябва да бъдат включени във всички членове от Наказателния кодекс, свързани със словото на омразата и мотивираните от омраза престъпления.

Законът за защита срещу дискриминацията трябва да бъде изменен, така че да включи половата идентичност като основание за дискриминация. В него също трябва да бъде предвидено задължение за спиране на публичното финансиране за организации или политически партии, насърчаващи расизма.

Комисията за защита от дискриминация трябва да изготвя и да публикува информация за дискриминация, както и да разяснява процедурите за подаване на жалби срещу дискриминация на различни

езици, използвани в страната, и да разпространява широко тези сведения.

Съветът за електронни медии трябва да бъде насърчаван да предприема действия във всички случаи на разпространение на слово на омразата. Той трябва да увеличи глобите за нарушения на разпоредбите на Закона за радиото и телевизията във връзка със слово на омразата, така че те да изпълняват наистина възпиращи функции, и да използва в по-голяма степен възможността за отмяна на лицензи за излъчване, когато е подходящо.

Българските власти следва да организират спешно кампания за повишаване на осведомеността, която да популяризира положителния образ и толерантността по отношение на лица, търсещи убежище, и бежанци, и да гарантира, че обществеността разбира необходимостта от международна закрила.

[...] Трябва да се приеме план за действие за борба срещу хомофобията и трансфобията във всички области на ежедневието, включително в образованието, заетостта и здравните грижи.

Избрани препоръки:

§ 2: ЕКРН отново препоръчва на България да ратифицира във възможно най-кратки срокове Протокол № 12 към Европейската конвенция за правата на човека.

§ 4: ЕКРН отбелязва, че списъкът на основания по членове 162, параграф 1 и 163 не включва религията. Макар проповядването на омраза чрез слово, печат или други средства за масова информация, чрез електронни информационни системи или по друг начин, да е наказано по член 164, параграф 1, в тази разпоредба няма позоваване на подбуждане към религиозна дискриминация или насилие. В допълнение, в членове 162 и 163 не са посочени като основание и цвят, език и гражданство. ЕКРН получи уверения от властите, че цветът като компонент на „расата“ ще бъде включен, а също така езикът ще бъде включен към националния или етнически произход.

ЕКРН счита, че независимо от това, тези елементи трябва да бъдат изрично указани, както е посочено в нейната ОПП № 7, § 18 а).

§ 5: ЕКРН препоръчва пропуските в предлаганата по член 164, параграф 1 от Наказателния кодекс защита да бъдат запълнени и религията да бъде включена като основание в член 162, параграф 1 и член 163. Цветът на кожата, езикът и гражданството следва да бъдат включени като основания за извършването на престъпленията, посочени в членове 162 и 163.

§ 6: ЕКРН отбелязва също, че в своя член 144 Наказателният кодекс обхваща закани на друго лице с престъпление против неговата личност или имот, но не инкриминира по-специално закани срещу лице или група от лица на основание на техните раса, цвят, език, религия, националност или национален или етнически произход, както е посочено в ОПП №7, § 18 в).

§ 7: ЕКРН препоръчва заканите срещу лице или съвкупност от лица на основание на техните раса, цвят, език, религия, националност или национален или етнически произход да бъдат включени в Наказателния кодекс.

§ 9: ЕКРН препоръчва Наказателният кодекс да бъде изменен, като в него се включи разпоредба срещу публичното изразяване с расистки цели на идеология, която отстоява превъзходството на, или която подценява или охулва съвкупност от лица на основание на техните раса, цвят, език, религия, националност или национален или етнически произход.

§ 11: ЕКРН препоръчва инкриминиране на расовата дискриминация при упражняване на обществена служба или професия.

§ 13: ЕКРН насърчава властите да разгледат възможността за погвеждане на юридическите лица под наказателна отговорност за престъпления с расистка мотивация.

§ 14: В своя Четвърти доклад ЕКРН отново препоръча на българските власти да добавят в Наказателния кодекс разпоредба,

която изрично да постановява, че расистката мотивация при всяко обикновено престъпление представлява отегчаващо вината обстоятелство.

§ 26: ЕКРН настоятелно препоръчва на властите да добавят в Закона за защита от дискриминация разпоредба, която да въвежда задължение за прекратяване на публичното финансиране на организации или политически партии, които насърчават расизма.

§ 33: ЕКРН настоятелно препоръчва на властите да продължават да следят отблизо многобройните екстремистки групи и политически партии, които функционират в България, и да предприемат бързи действия срещу всички престъпни дейности, в които те участват, включително подбуждане към дискриминация, омраза и насилие.

§ 38: [...]ЕКРН е изненадана, че толкова малко случаи на слово на омразата са достигнали съда, а процентът на произнесените присъди е толкова нисък. Тя изразява съжаление, че действащите разпоредби на наказателното законодателство за борба със словото на омразата се посочват рядко и обикновено, безрезултатно. Това отправя силно послание към обществеността, че словото на омразата не е сериозно и може да бъде използвано безнаказано.

§ 39: ЕКРН настоятелно препоръчва на властите да предприемат спешни мерки, за да гарантират, че всеки, който използва словото на омразата, определено в член 162, параграф 1 и член 164, параграф 1 от Наказателния кодекс, е надлежно преследван и санкциониран.

§ 43: ЕКРН препоръчва разпоредбите на Закона за радиото и телевизията относно словото на омразата да бъдат изменени, за да включат като основание и сексуалната ориентация.

§ 46: ЕКРН настоятелно препоръчва на властите да насърчават Съвета за електронни медии да предприема действия във всички случаи на разпространение на слово на омразата. Той следва също така да бъде насърчен да увеличи размера на глобите за нарушения на разпоредбите на Закона за радиото и телевизията във връзка със словото на омразата, така че те да действат наистина

разубеждаващо, както и да използва в поголяма степен възможността за отнемане на лицензи за излъчване, когато е уместно.

§ 48: В допълнение към недостатъчния наказателен и административен отговор на словото на омразата ЕКРН изказва съжаление, че властите рядко изразяват публично осъждане на това слово. Като изключение, по повод на рязко нарасналото негодувание срещу бежанците, побудено от определени публични фигури, президентът и премиерът излязоха със съвместна декларация, осъждаща деянията срещу бежанци, вдъхновени от ксенофобия или от расова омраза, и призоваваща към солидарност. Омбудсманът също се изказа и излезе с декларация, в която призова обществеността към толерантност. ЕКРН приветства тези стъпки, като обаче продължава да смята, че властите трябва да са по-активни за разсейване на напреженията чрез ясно послание към обществеността срещу словото на омразата, например, чрез организиране на кампании за повишаване на осведомеността и насърчаване на положителния образ на търсещите убежище и на бежанците.

§ 49: ЕКРН настоятелно препоръчва на българските власти да организират спешно кампании за повишаване на осведомеността, която да популяризира положителния образ на и толерантността по отношение на лица, търсещи убежище и бежанци, и да гарантира, че обществеността разбира необходимостта от международна закрила.

§ 60: ЕКРН насърчава властите да се възползват в пълна степен от разпоредбите на Наказателния кодекс, по-специално насочени към расистко насилие, във всички случаи, в които това е уместно.

§ 106: ЕКРН препоръчва на властите да включат сексуалната ориентация и половата идентичност във всички членове от Наказателния кодекс, които разглеждат словото на омразата и мотивираните от омраза престъпления (членове 162, 163, 131 и 116).

§ 112: ЕКРН препоръчва на властите да събират данни за словото на омразата и мотивираните от омраза престъпления срещу ЛГБТ

лица, включително за броя на случаите, които са докладвани, разследвани и преследвани.

§ 123: ЕКРП препоръчва на властите да изготвят и приемат план за действие за борба срещу хомофобията и трансфобията във всички области на ежедневието живот, включително образование, трудова заетост и здравни грижи, като черпят вдъхновение от Препоръка СМ/Рес(2010)5 на Комитета на министрите на Съвета на Европа относно мерки за борба с дискриминацията, основана на сексуалната ориентация и половата идентичност.

4.3. Заключение и препоръки на Комитета за премахване на расовата дискриминация на ООН

Комитетът за премахване на расовата дискриминация (КПРД) е орган на ООН, установен с Международна конвенция за премахване на всички форми на расова дискриминация. Неговата компетентност включва разглеждане на индивидуални жалби и на периодичните доклади на държавите – страни по Конвенцията. След всяко разглеждане на доклад КПРД формулира заключения и препоръки към съответната държава. Република България е подписала Международна конвенция за премахване на всички форми на расова дискриминация на 1 юни 1966 г. и я е ратифицирала на 8 август 1966 г.

Заключенията и препоръките по-долу са от последния преглед по повод XX – XXII периодичен доклад на България за изпълнението на задълженията по Конвенцията от 31 май 2017 г.

РЕЧ НА ОМРАЗА И ПРЕСТЪПЛЕНИЯ ОТ ОМРАЗА

11. Комитетът изразява дълбока загриженост от информацията за увеличаване на случаите на реч на омраза и престъпленията от омраза през разглеждания период, по-специално на инциденти, насочени към малцинствени групи като турци, роми, мюсюлмани, евреи,

хора от африкански произход, мигранти, бежанци и лица, търсещи убежище. По-специално Комитетът изразява загриженост, че расисткото говорене и призови се проявяват по време на предизборни кампании и че политическите партии и кандидатурите често използват обиди срещу малцинствени групи и отделни лица. Освен това Комитетът отбелязва със загриженост, че Съветът за електронни медии не успя да ограничи расисткото говорене и разпространението на омразата в интернет и социалните медии (членове 2, 4 и 7).

12. В съответствие със своята обща препоръка № 35 (2013) относно борбата с расистката реч на омраза, Комитетът препоръчва на държавата членка:

а) да се измени Законът за защита от дискриминация, а при необходимост и други актове, за да се включи определение за реч на омраза, което е в съответствие с член 4 от Конвенцията, като се имат предвид и неговите общи препоръки № 7 (1985) относно прилагането на член 4 от Конвенцията и № 15 (1993) относно член 4 от Конвенцията;

б) да се създадат протоколи за предотвратяване и осъждане на речта на омраза от страна на държавни служители и политици, да се разследват случаите на расистка реч на омраза и расистки мотивирано насилие, да се предприемат подходящи мерки срещу лица, използващи реч на омраза, и да се преследват извършителите на престъпления, основани на расистка мотивация;

в) да се повиши обществената информираност относно зачитането на многообразието и премахването на расовата дискриминация;

г) да се гарантира, че законодателството, свързано с медиите, е в съответствие с международните стандарти, и да се предприемат ефективни мерки за укрепване на мандата и капацитета на Съвета за електронни медии за предотвратяване, санкциониране и възпиране на всякакви прояви на расизъм в медиите.

СИСТЕМА НА НАКАЗАТЕЛНОТО ПРАВОСЪДИЕ

13. Комитетът изразява съжаление относно ограниченото прилагане от правоприлагащите органи на член 162, алинея 2 от Наказателния кодекс, който наред с други членове се отнася до расистки престъпления, и малкия брой присъди за расистки престъпления, въпреки информацията за увеличаване на тези престъпления през отчетния период. Комитетът отбелязва със загриженост очевидното противоречие в статистическите данни, предоставени в доклада на държавата членка, и тези, предоставени от международни организации, относно докладването, преследването и осъждането на престъпления от омраза (членове 1, 2 и 4).

14. Комитетът припомня, че прилагането на разпоредбите на член 4 от Конвенцията е задължително. Държавите членки не само трябва да приемат подходящо законодателство, но и да гарантират, че то се прилага ефективно. Като припомня своите общи препоръки № 26 (2000) относно член 6 от Конвенцията и № 31 (2005) относно предотвратяването на расовата дискриминация при администрирането и функционирането на системата на наказателното правосъдие, Комитетът препоръчва на държавата членка:

а) да проведе кампании за повишаване на осведомеността, насочени към широката общественост, относно съществуването на наказателноправни разпоредби, които санкционират расистки мотивирани деяния, и да насърчи жертвите на такива деяния да подават жалби;

б) да увеличи усилията за подобряване на достъпа до правосъдие и функционирането на съдебната система, включително чрез засилване на обучението на полицията, прокуратурата, съдиите и други професионалисти в съдебната система относно значението на наказателното преследване на извършителите на расистки актове и прилагането на законите относно расистките престъпления;

в) да обсъди назначаването на специални прокурори за справянето с проблема с речта на омраза и престъпленията от

омраза с оглед увеличаване на процента на докладване на такива престъпления и прилагането на свързаните наказателноправни разпоредби;

з) да предостави актуална информация относно прилагането от съдилищата на антидискриминационните разпоредби и статистически данни за броя и естеството на докладваните престъпления, наказателни преследвания, присъди и наказания, наложени на извършители, разделени по възраст, пол, национален или етнически произход и миграционен статус на жертвите.

4.4. Заключение и препоръки на Комитета по правата на човека на ООН

Комитетът по правата на човека (КПЧ) е орган на ООН, установен с Международния пакт за граждански и политически права. Неговата компетентност включва разглеждане на индивидуални жалби и на периодичните доклади на държавите – страни по Пакта. След всяко разглеждане на доклад КПЧ формулира заключения и препоръки към съответната държава. Република България е подписала Международния пакт за граждански и политически права на 8 октомври 1968 г. и го е ратифицирала на 21 септември 1970 г.

Заключенията и препоръките по-году са от последния преглед по повод разглеждането на четвъртия периодичен доклад на България за изпълнение на задълженията по Пакта от 15 ноември 2018 г.

РЕЧ НА ОМРАЗА И ПРЕСТЪПЛЕНИЯ ОТ ОМРАЗА

9. Комитетът изразява загриженост относно съобщенията за зачестяващи актове на реч не омраза и престъпления от омраза, особено срещу ромската общност, членове на религиозни малцинства, лесбийки, гей, бисексуални, транссексуални и интерсексуални лица, мигранти и търсещи убежище, включително расистка, ксенофобска и нетолерантна реч по телевизията, медиите и интернет, от

лица на най-високо ниво на държавното управление и в предизборни кампании. Отбелязвайки законодателните реформи, насочени към разширяване на обхвата на престъпленията от омраза, Комитетът продължава да изразява загриженост, че сексуалната ориентация и половата идентичност не са признати за мотиви на омраза или основание за дискриминация както в Наказателния кодекс, така и в Закона за радиото и телевизията. Той също така е обезпокоен от липсата на данни относно престъпната реч на омраза и престъпленията от омраза и че тези престъпления не се разследват и преследват адекватно, тъй като мотивът на омраза често не се взема предвид, а броят на присъдите е изключително нисък (членове 2 – 3, 18 – 20 и 26 – 27).

10. Държавата членка трябва:

а) да измени Наказателния кодекс и Закона за радиото и телевизията, като изрично включи сексуалната ориентация и половата идентичност като мотиви на омраза и основания за дискриминация;

б) да гарантира, че всякакво проповядване на етническа или расова омраза, което представлява подбуждане към дискриминация, враждебност или насилие, е забранено от закона и на практика и че от лицата, отговорни за подобно поведение към малцинствените групи, се търси отговорност, включително когато са държавни служители;

в) ефективно да прилага наказателните разпоредби срещу престъпленията от омраза и речта на омраза, като гарантира, че такива престъпления се докладват, разследват, преследват и наказват с подходящи санкции и че жертвите получават пълно обезщетение;

г) да укрепва капацитета за разследване на служителите на правоприлагащите органи за престъпления от омраза и престъпна реч на омраза, включително в интернет, и да укрепва мандата и капацитета на Съвета за електронни медии за предотвратяване и санкциониране на речта на омраза в медиите.

НАСИЛИЕ СРЕЩУ ЖЕНИ, ВКЛЮЧИТЕЛНО ДОМАШНО НАСИЛИЕ

21. Отбелязвайки предстоящите законодателни изменения за криминализиране на всички форми на домашно насилие и усилията за преодоляване на липсата на официална статистика за случаите на домашно насилие, Комитетът изразява загриженост относно съобщенията за тревожната степен и интензивността на насилието срещу жени в България и относно факта, че тези деяния остават със значително занижено докладване. Той също така е загрижен за това, че съдилищата не определят своевременно защитни мерки, които са съответни на степента на насилието, и не налагат подходящи наказателни санкции (членове 2 – 3, 6 – 7, 24 и 26).

22. Държавата членка трябва:

а) да ускори приемането на законодателство за засилване на защитата на жените от насилие, включително чрез изрично криминализиране на всички форми на насилие, включително домашното насилие и изнасилването в брака;

б) да събира статистически данни за случаите на насилие срещу жени, включително домашното насилие, които трябва да се разделят по възраст и вид на престъплението, и да гарантира, че такива случаи се докладват и разследват цялостно, извършителите се преследват и ако бъдат осъдени, се наказват с подходящи санкции, жертвите имат достъп до ефективно обезщетение и средства за защита, включително чрез ефективно прилагане на заповеди за защита;

в) да повиши осведомеността на широката общественост относно насилието срещу жени, да насърчи докладването и да гарантира, че полицейските служители, прокурорите и съдиите получават подходящо обучение за ефективно справяне с такива случаи;

г) да обмисли предприемането на необходимите мерки за ратифициране на Конвенция на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие (Истанбулска конвенция).

4.5. Заключение и препоръки на Комитета за правата на хората с увреждания на ООН

Комитетът за правата на хората с увреждания (КПХУ) е орган на ООН, установен с Конвенцията за правата на хората с увреждания. Неговата компетентност включва разглеждане на индивидуални жалби и на периодичните доклади на държавите – страни по Конвенцията. След всяко разглеждане на доклад КПХУ формулира заключения и препоръки към съответната държава. Република България е подписала Конвенцията за правата на хората с увреждания на 27 септември 2007 г. и я е ратифицирала на 22 март 2012 г.

Заключенията и препоръките по-долу са от прегледа на първоначалния доклад на България за изпълнение на задълженията по Конвенцията за правата на хората с увреждания от 22 октомври 2018 г.

35. Комитетът изразява своята загриженост относно съобщенията за малтретиране на лица с увреждания в институции, включително изолация, която може да представлява изтезание или жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание.

36. Комитетът препоръчва на държавата членка да преготвори по-нататъшното малтретиране на хората с увреждания, по-специално на децата с увреждания в институциите, и да гарантира, че лицата, подложени на малтретиране, имат достъп до процедура за подаване на жалби, както и че лицата, подложени на изтезания и малтретиране, имат право на овъзмездяване и подходящо обезщетение, включително рехабилитация.

Приложения

Приложение № 1

МЕЖДУНАРОДНА КОНВЕНЦИЯ ЗА ПРЕМАХВАНЕ НА ВСИЧКИ ФОРМИ НА РАСОВА ДИСКРИМИНАЦИЯ

Приета от Общото събрание на Организацията на обединените

нации с резолюция 2106 А (XX) от 21.12.1965 г. Открита за подписване в Ню Йорк на 7.03.1966 г. Влязла в сила от 4.01.1969 г. В съответствие с член 19 на Конвенцията

[...]

Член 4

Държавите членки осъждат всяка пропаганда и всички организации, които се основават на идеите или теориите за превъзходството на една раса или група лица от един цвят или етнически произход, или които се опитват да оправдаят или подпомагат расовата омраза и дискриминация в каквато и да било форма, и се задължават да предприемат незабавни и положителни мерки, предназначени да изкоренят всякакво подбуждане към, или прояви на такава дискриминация, и за тази цел при съответно зачитане на принципите, въплътени във Всеобщата декларация за правата на човека и правата, изрично изложени в Член 5 на тази Конвенция, между другото:

- а) Обявяват за нарушение, наказуемо от закона, всяко разпространение на идеи на основата на расово превъзходство или омраза, подбуждане към расова дискриминация, както и всички актове на насилие или подбужда-

не към такива актове против която и да било раса или група лица от друг цвят или етнически произход, както и предоставянето на каквато и да било помощ за расистка дейност, включително финансирането ѝ;

б) Обявяват за незаконни и забраняват организациите, както и организираните и всички групи пропагандни дейности, които подпомагат и подбуждат расова дискриминация, и считат участието в такава организация или дейност за нарушение, наказуемо от закона;

в) Не допускат обществените власти, или обществените институции, национални или местни, да подпомагат или подбуждат расова дискриминация.

Приложение № 2

КОМИТЕТ ЗА ПРЕМАХВАНЕ НА РАСОВАТА ДИСКРИМИНАЦИЯ

Обща препоръка № 35: Борба с расистката реч на омраза, приета от Комитета на неговата 83-та сесия, 26 септември 2013 г.

I. Увод

1. На своята осемдесета сесия Комитетът за премахване на расовата дискриминация (Комитетът) реши да проведе тематична дискусия относно расистката реч на омраза по време на осемдесет и първата си сесия. Дискусията се проведе на 28 август 2012 г. и се съсредоточи върху разбирането на причините и последиците от расистката реч на омраза и как ресурсите на Международната конвенция за премахване на всички форми на расова дискриминация (Конвенцията) могат да бъдат мобилизирани за борба с нея. Освен членове на Комитета, участниците в дискусията включваха представители на постоянните представителства към Службата на Организацията на обединените нации в Женева, представители на национални институции за правата на човека, неправителствени организации, учени и заинтересовани лица.

2. След обсъждането Комитетът изрази намерението си да работи по изготвянето на обща препоръка за предоставяне на насоки относно изискванията на Конвенцията в областта на расистката реч на омраза, за да се помогне на държавите членки в изпълнението на техните задължения, включително задълженията за докладване. Настоящата обща препоръка е

актуална за всички заинтересовани страни в борбата срещу расовата дискриминация и се стреми да допринесе за насърчване на разбирателството, трайния мир и сигурността сред общностите, народите и държавите.

Възприетият подход

3. При изготвянето на препоръката Комитетът взе предвид обширната си практика в борбата с расистката реч на омраза, загрижеността за която е ангажирала пълния обхват от процедури по Конвенцията. Комитетът също така подчерта ролята на расистката реч на омраза в процеси, водещи до масови нарушения на правата на човека и геноцид, и в конфликтни ситуации. Основните общи препоръки на Комитета, отнасящи се до речта на омраза, включват общи препоръки № 7 (1985 г.), свързана с прилагането на член 4²⁰⁴; № 15 (1993 г.) относно член 4, подчертаваща съвместимостта между член 4 и правото на свобода на изразяване²⁰⁵; № 25 (2000 г.) относно джендърните измерения на расовата дискриминация²⁰⁶; № 27 (2000 г.) относно дискриминацията срещу ромите²⁰⁷; № 29 (2002 г.) относно потеклото²⁰⁸; № 30 (2004 г.) относно дискриминацията спрямо лицата, които не са местни граждани²⁰⁹; № 31 (2005 г.) относно предотвратяване на расовата дискриминация в администрирането и функционирането на системата на наказателно правосъдие²¹⁰; и № 34 (2011 г.) относно расовата дискриминация срещу хора от африкански произход²¹¹. Много общи препоръки, приети от Комитета, се отнасят пряко или косвено към проблемите на речта на омра-

204 *Official Records of the General Assembly, Fortieth Session, Supplement No. 18 (A/40/18)*, chap. VII, sect. B.

205 *Ibid.*, *Forty-eight Session, Supplement No. 18 (A/48/18)*, chap. VIII, sect. B, para. 4.

206 *Ibid.*, *Fifty-fifth Session, Supplement No. 18 (A/55/18)*, annex V, sect. A.

207 *Ibid.*, annex V, sect. C.

208 *Ibid.*, *Fifty-seventh Session, Supplement No. 18 (A/57/18)*, chap. XI, sect. F.

209 *Ibid.*, *Fifty-ninth Session, Supplement No. 18 (A/59/18)*, chap. VIII.

210 *Ibid.*, *Sixtieth Session, Supplement No. 18 (A/60/18)*, chap. IX.

211 *Ibid.*, *Sixty-sixth Session, Supplement No. 18 (A/66/18)*, annex IX.

за, като се има предвид, че ефективната борба с расистката реч на омраза включва мобилизиране на пълните нормативни и процесуални ресурси на Конвенцията.

4. Поради своята работа по прилагането на Конвенцията като жив инструмент Комитетът се ангажира с по-широката среда за правата на човека, разбирането за която налага отражение върху Конвенцията. При преценката на обхвата на свободата на изразяване трябва да се припомни, че правото е интегрирано в Конвенцията, а не е просто артикулирано извън нея: принципите на Конвенцията допринасят за по-пълно разбиране на параметрите на това право в съвременното международно право по правата на човека. Комитетът е интегрирал това право на свобода на изразяване в работата си по борбата с речта на омраза, като коментира, когато е уместно, липсата на неговото ефективно прилагане и, когато е необходимо, се е опирал на неговото разбиране от другите сродни органи по правата на човека²¹².

II. Расистка реч на омраза

5. Създателите на Конвенцията бяха добре запознати с приноса на словото за създаване на климат на расова омраза и дискриминация и осмислиха задълбочено свързаните с това опасности. В Конвенцията расизмът се споменава само в контекста на „расистките доктрини и практики“ в преамбюла, фраза, тясно свързана с осъждането в член 4 на разпространението на идеи за расово превъзходство. Въпреки че терминът „реч на омраза“ не се използва изрично в Конвенцията, тази липса на изрично позоваване не пречи на Комитета да идентифицира и назовава явления на речта на омраза и да установява връзки между речевни практики и стандартите на Конвенцията. Настоящата препоръка се фокусира върху група-

212 По-специално Общ коментар № 34 на Комитета по правата на човека (2011 г.) относно свободата на мнение и изразяване (*Official Records of the General Assembly, Sixty-sixth Session, Supplement No. 40, vol. I (A/66/40 (Vol. I)), annex V*).

та от разпоредби на Конвенцията, които кумулативно дават възможност за идентифициране на израз, който представлява реч на омраза.

6. Речта на омраза, разгледана в практиката на Комитета, включва всички специфични форми на реч, посочени в член 4, насочени срещу групи, признати в член 1 от Конвенцията, които забранява дискриминацията въз основа на раса, цвят, потекло или национален или етнически произход – като например коренното население, групите, основани на потекло, и имигрантите или негражданите, включително домашните работници мигранти, бежанци и търсещи убежище, както и реч, насочена срещу жени, членуващи в тези и други уязвими групи. В светлината на принципа на междусекторност и като се има предвид, че „критиката към религиозните лидери или коментарите към религиозната доктрина или догмите на Вярата“ не трябва да бъдат забранявани или наказвани²¹³, вниманието на Комитета беше ангажирано и с реч на омраза, насочена към лица, принадлежащи към някои етнически групи, които изповядват или практикуват религия, различна от тази на мнозинството, включително изрази на ислямофобия, антисемитизъм и други подобни прояви на омраза към етнорелигиозните групи, както и крайни прояви на омраза като побуждане към геноцид и тероризъм. Стереотипирането и стигматизирането на членовете на защитените групи също бяха обект на безпокойство и препоръки, приети от Комитета.

7. Расистката реч на омраза може да има много форми и не се ограничава само до явни расови забележки. Както в случая с дискриминацията по член 1, речта, атакуваща определени расови или етнически групи, може да използва завоалиран език, за да прикрие своите мишени и цели. В съответствие със задълженията си по Конвенцията, държавите членки трябва да обърнат необходимото внимание на всички прояви на расист-

²¹³ *Ibid.*, para. 48.

ка реч на омраза и да предприемат ефективни мерки за борба с тях. Принципите, изложени в настоящата препоръка, се прилагат за расистката реч на омраза, независимо дали произлиза от индивиди или групи, под каквато и форма да се проявява, устно или печатно, или разпространявана чрез електронни медии, включително интернет сайтове и социални мрежи, както и невербални форми на изразяване като демонстрация на расистки символи, образи и поведение на публични събирания, включително спортни събития.

III. Ресурсите на Конвенцията

8. Идентифицирането и борбата с практиките на речта на омраза е неразделна част от постигането на целите на Конвенцията, която е посветена на премахването на расовата дискриминация във всички ѝ форми. Макар член 4 от Конвенцията да функционира като основен инструмент за борба с речта на омраза, други членове на Конвенцията дават специфичен принос за постигане на нейните цели. Клаузата за надлежно зачитане в член 4 изрично свързва този член с член 5, който гарантира правото на равенство пред закона, без расова дискриминация при упражняването на права, включително правото на свобода на мнение и изразяване. Член 7 подчертава ролята на „преподаването, образованието, културата и информацията“ за насърчаване на междуетническото разбирателство и толерантност. Член 2 включва задължението на държавите членки за премахване на расовата дискриминация, задължения, които получават най-широко изражение в член 2, параграф 1, буква г). Член 6 се фокусира върху осигуряването на ефективна защита и средства за защита на жертвите на расова дискриминация и правото да търсят „справедливо и адекватно обезщетение или удовлетворение“ за претърпените щети. Настоящата препоръка се фокусира главно върху членове 4, 5 и 7 от Конвенцията.

9. Като минимално изискване и без да се засягат допълнителните мерки, наличието на цялостно законодателство срещу расовата дискриминация, включващо гражданското и административното право, както и наказателното право, е задължително за ефективна борба с расистката реч на омраза.

Член 4

10. Шапото на член 4 включва задължението за предприемане на „незабавни и положителни мерки“ за премахване на подбуждането и дискриминацията – разпоредба, която допълва и подсилва задълженията по други членове на Конвенцията, за да се отдели възможно най-широк спектър от ресурси за изкореняване на речта на омраза. В Обща препоръка № 32 (2009 г.) относно значението и обхвата на специалните мерки в Конвенцията, Комитетът обобщил „мерките“ като включващи „законодателни, изпълнителни, административни, бюджетни и регулаторни инструменти [...], както и планове, политики, програми и [...] режими“²¹⁴. Комитетът припомня задължителния характер на член 4 и отбелязва, че по време на приемането на Конвенцията той „е бил считан за централен в борбата срещу расовата дискриминация“²¹⁵ – оценка, която се поддържа до днес в практиката на Комитета. Член 4 съдържа елементи, свързани с речта и организационния контекст за производството на реч, изпълнява функциите на превенция и възпиране и предвижда санкции, когато възпирането не успее. Разпоредбата има и експресивна функция в подчертаването на отхвърлянето от международната общност на расистката реч на омраза, разбирана като форма на реч, насочена към друг, която отхвърля основните принципи на правата на човека, на човешкото достойнство и равенство, и се стреми

²¹⁴ *Official Records of the General Assembly, Sixty-fourth Session, Supplement No. 18 (A/64/18), annex VIII, para. 13.*

²¹⁵ *General recommendation No. 15, para. 1.*

да Влоши положението на хората и групите в оценката на обществото.

11. В шапото и в буква а) по отношение на „идеите или теориите за превъзходството“ или „расово превъзходство или омраза“ терминът „основава се“ се използва за характеризиране на речта, обсъждана в Конвенцията. Терминът се разбира от Комитета в контекста на член 1 като еквивалентен на „на основата“²¹⁶ и по принцип има същото значение за целите на член 4. Разпоредбите за разпространение на идеи за расово превъзходство са пряк израз на превантивната функция на Конвенцията и са важно допълнение към разпоредбите за подбуждане.

12. Комитетът препоръчва криминализирането на формите на расистко изразяване да бъде запазено за сериозните случаи, доказани извън разумно съмнение, докато по-малко сериозните случаи трябва да бъдат третираны по начин, различен от наказателното право, като се отчита, *inter alia*, естеството и степента на въздействие върху целевите лица и групи. Прилагането на наказателни санкции следва да се ръководи от принципи на законност, пропорционалност и необходимост²¹⁷.

13. Тъй като член 4 не е самоизпълняваща се разпоредба, държавите членки са задължени съгласно нейните условия да приемат законодателство за борба с расистката реч на омраза, която попада в нейния обхват. В светлината на разпоредбите на Конвенцията и изработването на нейните принципи в Обща препоръка № 15 и настоящата препоръка Комитетът препоръчва държавите членки да обявят и ефективно да санкционират като правонарушения, наказуеми по закон:

216 Последната фраза се употребява в седмия параграф на преамбюла на Конвенцията.

Вж. също параграф 1 от Обща препоръка № 14 (1993 г.) относно член 1, параграф 1 от Конвенцията (*Official Records of the General Assembly, Forty-eight Session, Supplement No. 18 (A/48/18), chap. VIII, sect. B*).

217 Комитет по правата на човека, Общ коментар № 34, пар. 22 – 25; 33 – 35.

а) Всяко разпространение на идеи, основани на расово или етническо превъзходство или омраза, чрез каквито и да е средства;

б) подбуждане към омраза, неуважение или дискриминация спрямо членовете на дадена група въз основа на тяхната раса, цвят, потекло или национален или етнически произход;

в) заплахи или подбуждане към насилие срещу лица или групи на основанията в буква б) по-горе;

г) изразяване на обиди, подигравки или клевети на лица или групи или оправдание на омраза, неуважение или дискриминация на основанията в буква б) по-горе, когато това ясно представлява подбуждане към омраза или дискриминация;

д) участие в организации и дейности, които насърчават и подбуждат към расова дискриминация.

14. Комитетът препоръчва публичното отричане или опитите да се оправдаят престъпленията, свързани с геноцид, и престъпленията срещу човечеството, както са определени в международното право, да бъдат обявени за правонарушения, наказуеми от закона, при условие че те ясно представляват подбуждане към расово насилие или омраза. Комитетът подчертава също, че „изразяването на мнения относно исторически факти“ не трябва да бъде забранено или наказвано²¹⁸.

15. Въпреки че член 4 изисква определени форми на поведение да бъдат обявени за правонарушения, наказуеми от закона, той не предоставя подробни указания за квалификацията на формите на поведение като престъпни деяния. Що се отнася до квалификацията на разпространението и подбуждателството като правонарушения, наказуеми от закона, Комитетът

²¹⁸ *Ibid.*, para. 49.

счита, че следва да се вземат предвид следните фактори, свързани с контекста:

- **Съдържанието и формата на речта:** дали речта е провокативна и целенасочена, в каква форма е конструирана и разпространена и стила, в който се произнася.
- **Икономическият, социалният и политическият климат,** преобладаващ в момента на произнасянето и разпространяването на речта, включително съществуването на образци на дискриминация спрямо етнически и други групи, включително коренното население. Дискурсите, които в един контекст са безобидни или неутрални, могат да придобият опасно значение в друг: в своите индикатори за геноцид Комитетът подчертава важността на местния контекст при оценката на значението и потенциалните ефекти на расистката реч на омраза²¹⁹.
- **Положението или статусът на говорещия** в обществото и аудиторията, към която е насочена речта. Комитетът последователно обръща внимание на ролята и приноса на политиците и другите лица, които формират обществено мнение, за създаването на негативен климат спрямо групите, защитени от Конвенцията, и насърчава такива лица и органи да възприемат положителни подходи, насочени към насърчаване на межкултурното разбирателство и хармония. Комитетът осъзнава особеното значение на свободата на словото по политически въпроси и също така, че упражняването му носи със себе си специални задължения и отговорности.
- **Обсегът на речта,** включително естеството на аудиторията и средствата за нейното предаване: дали реч-

219 Решение, последвало ефекта от декларацията за предотвратяване на геноцида: показатели за образци на системна и масова расова дискриминация: *Official Records of the General Assembly, Sixtieth Session, Supplement No. 18 (A/60/18)*, chap. II, para. 20.

та е разпространена чрез масови медии или интернет и честотата и степенята на комуникация, по-специално когато повторението предполага наличието на умишлена стратегия за пораждаване на враждебност към етнически и расови групи.

- **Целите на речта:** речта, защитаваща човешките права на хора и групи, не трябва да бъде подлагана на наказателни или други санкции²²⁰.

16. Подбуждането обикновено се стреми да повлияе на другите да възприемат определени форми на поведение, включително извършване на престъпления, чрез насърчване или заплахи. Подбуждането може да бъде изрично или подразбирано чрез действия като показване на расистки символи или разпространение на материали, както и думи. Понятието подбуждане като престъпление на съучастие не изисква подбудителството да е предизвикало действие, но при регулиране на формите на подбуждане, посочени в член 4, държавите членки трябва да вземат предвид като важни признаци на престъплението подбуждане, в допълнение към съображенията, посочени в параграф 15 по-горе, намерението на говорителя и непосредствения риск или вероятността поведението, желано или предвиждано от говорителя, да произтече от въпросната реч – съображения, които се отнасят и за другите престъпления, изброени в параграф 13²²¹.

17. Комитетът повтаря, че не е достатъчно формите на поведение в член 4 да бъдат обявени за правонарушения; разпоредбите на този член също трябва да бъдат ефективно приложени. Ефективното изпълнение обикновено се постига чрез разследване на правонарушенията, посочени в Конвенцията,

220 Адаптирано от Плана за действие от Рабат относно забраната за проповядване на национална, расова или религиозна омраза, която представлява подбуждане към дискриминация, враждебност или насилие, § 22.

221 Комитет по правата на човека, Общ коментар № 34, § 35; План за действие от Рабат, § 22

и когато е подходящо, наказателно преследване на нарушителите. Комитетът признава принципа на целесъобразност при преследване на предполагаеми нарушители и отбелязва, че той трябва да се прилага във всеки случай в светлината на гаранциите, предвидени в Конвенцията и в други инструменти на международното право. В този и други аспекти на Конвенцията Комитетът припомня, че не е негова функция да преразглежда тълкуването на фактите и националното законодателство, направени от националните органи, освен ако решенията са явно абсурдни или необосновани.

18. Независимите, безпристрастни и информирани съдебни органи са от решаващо значение за гарантиране, че фактите и правната квалификация по отделните дела се оценяват в съответствие с международните стандарти за правата на човека. Съдебната инфраструктура следва да бъде допълнена в това отношение от националните институции за правата на човека в съответствие с принципите, свързани със статута на националните институции за насърчване и защита на правата на човека (Парижките принципи)²²².

19. Член 4 изисква мерките с цел премахване на подбуждането и дискриминацията да се предприемат при съответно зачитане на принципите, въплътени във Всеобщата декларация за правата на човека, и на правата, изрично посочени в член 5 от Конвенцията. Фразата „съответно зачитане“ означава, че при формулирането и преследването на правонарушения, както и при изпълнение на другите изисквания на член 4, принципите на Всеобщата декларация за правата на човека и правата по член 5 трябва да получат подходяща тежест при вземането на решения. Клаузата за съответното зачитане е разтълкувана от Комитета като приложима към правата и свободите на човека като цяло, а не просто към свободата на мнение и изразяване²²³, което обаче трябва да се има предвид

²²² Обща препоръка № 31, § 5, буква ъ).

²²³ Committee on the Elimination of Racial Discrimination, Communication No. 30/2003, *The*

като най-подходящият референтен принцип при калибриране на легитимността на ограниченията върху речта.

20. Комитетът отбелязва със загриженост, че широки или неясни ограничения на свободата на словото са използвани в ущърб на групите, защитени от Конвенцията. Държавите членки трябва да формулират ограниченията на речта с достатъчна точност, в съответствие със стандартите на Конвенцията, както са разработени в настоящата препоръка. Комитетът подчертава, че мерките за наблюдение и борба с расистката реч не трябва да се използват като претекст за ограничаване на изразяването на протест срещу несправедливостта, социалното недоволство или срещу опозицията.

21. Комитетът подчертава, че член 4, буква б) изисква расистките организации, които насърчават и подбуждат към расова дискриминация, да бъдат обявени за незаконни и забранени. Комитетът разбира, че позоваването на „организирани... пропагандни дейности“ включва импровизирани форми на организация или мрежи и че „всички други пропагандни дейности“ могат да се считат за неорганизирано или спонтанно насърчаване и подбуждане към расова дискриминация.

22. Съгласно изискванията на член 4, буква в) относно публичните органи или публичните институции, расистките изрази, произтичащи от такива органи или институции, се разглеждат от Комитета като особено притеснителни, особено изявления, приписвани на високоставени служители. Без да се засяга преследването на нарушенията по член 4, букви а) и б), които се прилагат както за публични служители, така и за всички останали, „незабавните и положителни мерки“, посочени в шапото, могат допълнително да включват мерки от дисциплинарен характер, като отстраняване от длъжност, когато е подходящо, както и ефективни средства за защита на жертвите.

Jewish community of Oslo et al. v Norway, opinion adopted on 15 August 2005, para. 10.5.

23. Като част от стандартната си практика Комитетът препоръчва държавите, които са направили резерви по Конвенцията, да ги оттеглят. В случаите, когато се поддържа резерва, засягаща разпоредбите на Конвенцията относно расистката реч, държавите членки се приканват да предоставят информация защо такава резерва се счита за необходима, естеството и обхвата на резервата, нейните точни ефекти от гледна точка на националното законодателство и политика, и всякакви планове за ограничаване или оттегляне на резервата в определен срок²²⁴.

Член 5

24. Член 5 от Конвенцията предвижда задължение на държавите членки да забраняват и премахват расовата дискриминация и да гарантират правото на всеки, без разлика на раса, цвят или национален или етнически произход, на равенство пред закона, по-специално в ползване на граждански, политически, икономически, социални и културни права, включително правата на свобода на мисълта, съвестта и религията, на свобода на мнение и изразяване и на свобода на мирно събрание и сдружаване.

25. Комитетът счита, че изразяването на идеи и мнения, направени в контекста на академични дебати, политическа ангажираност или подобна дейност и без подбуждане към омраза, неуважение, насилие или дискриминация, следва да се счита за законно упражняване на правото на свобода на изразяване дори когато подобни идеи са противоречиви.

26. В допълнение към включването ù в член 5, свободата на мнение и изразяване се признава като основно право в широк спектър от международни инструменти, включително Всеобщата декларация за правата на човека, която потвърждава, че всеки има право на свобода на мнение, както и правото да

²²⁴ Адаптирано от Обща препоръка № 32 на Комитета, § 38.

търси, да получава и да разпространява информация и идеи чрез всички средства и без оглед на държавните граници²²⁵. Правото на свобода на изразяване не е неограничено, а носи със себе си специални задължения и отговорности. Следователно то може да бъде обект на определени ограничения, но само ако са предвидени от закона и са необходими за защита на правата или на доброто име на другите и за защита на националната сигурност, на обществения ред или на общественото здраве или морала²²⁶. Свободата на изразяване не трябва да има за цел унищожаване на правата и свободите на другите, включително правото на равенство и недискриминация²²⁷.

27. Декларацията и Програмата за действие от Дърбан и заключителният документ от Конференцията за обзор на Дърбанския процес потвърждават положителната роля на правото на свобода на мнение и изразяване в борбата срещу расовата омраза²²⁸.

28. Освен че подкрепя и гарантира упражняването на други права и свободи, свободата на мнение и изразяване има особено значение в контекста на Конвенцията. Защитата на хората от расистка реч на омраза не е просто противопоставяне между правото на свобода на изразяване и ограничаването му в полза на защитените групи; лицата и групите, които имат право на защита по Конвенцията, също се ползват от правото на свобода на изразяване и свобода от расова дискриминация при упражняването на това право. Расистката реч на омраза потенциално заглушава свободното слово на своите жертви.

29. Свободата на изразяване, необходима за артикулацията на правата на човека и разпространението на знания относно

225 Всеобща декларация за правата на човека, член 19.

226 Международен пакт за граждански и политически права, член 19, параграф 3.

227 Всеобща декларация за правата на човека, член 30.

228 Декларация от Дърбан, § 90; заключителен документ от Конференцията за обзор на Дърбанския процес (A/CONF.211/8), параграфи 54 и 58.

състоянието на ползване на гражданските, политическите, икономическите, социалните и културните права, подпомага уязвимите групи за коригиране на баланса на силите между различните компоненти на обществото, насърчава межкултурното разбирателство и толерантност, подпомага деконструкцията на расовите стереотипи, улеснява свободния обмен на идеи и предлага алтернативни гледни точки и контрапунктове. Държавите членки трябва да приемат политики, овластяващи всички групи в рамките на обхвата на Конвенцията да упражняват правото си на свобода на изразяване²²⁹.

Член 7

30. Докато разпоредбите на член 4 относно разпространението на идеи се опитват да възпрепятстват потока от расистки идеи на етапа на тяхното формиране, а разпоредбите за подбуждането засягат последиците от тях, член 7 разглежда дълбоките причини за речта на омраза и представя допълнителна илюстрация на „подходящи средства“ за премахване на расовата дискриминация, предвидени в член 2, параграф 1, буква г). Значението на член 7 не намалява с течение на времето: провъзгласеният в него образователен подход за премахване на расовата дискриминация е задължително допълнение към другите подходи за борба с расовата дискриминация. Тъй като расизмът може да бъде продукт включително на индоктриниране или на неадекватно образование, особено ефективните противоотрови срещу расистката реч на омраза включват образование за толерантност и противодействие на речта на омраза.

31. Съгласно член 7 държавите членки се задължават да приемат незабавни и ефективни мерки, по-специално в областта на преподаването, образованието, културата и информацията с цел борба с предрасъдъците, водещи до расова дискрими-

229 Адаптирано от Плана за действие от Рабат, § 25.

нация и насърчаване на разбирателството, толерантността и приятелството между нациите, расовите или етническите групи, както и за пропагандиране на универсалните принципи на правата на човека, включително тези на Конвенцията. В член 7 са използвани същите задължителни формулировки като в другите членове на Конвенцията, а сферите на дейност – „преподаването, образованието, културата и информацията“ не представляват изчерпателно изброени ангажименти.

32. Образователните системи в държавите членки играят важна роля за разпространението на информация и перспективи за правата на човека. Учебните програми, учебниците и учебните материали трябва да се разработват с оглед на темите за правата на човека и да се стремят да насърчават взаимното уважение и толерантност между нациите и расовите и етническите групи.

33. Подходящите образователни стратегии в съответствие с изискванията на член 7 включват междукултурно образование, включително междукултурно двуезично образование, основано на равенство на уважението, почитането и истинската взаимност, подкрепено от подходящи човешки и финансови ресурси. Програмите за междукултурно образование трябва да представляват истински баланс на интереси и не трябва да функционират като умисъл или ефект на средство за културна асимилация.

34. В областта на образованието трябва да се предприемат мерки, насочени към насърчаване на познаването на историята, културата и традициите на „расовите или етническите групи“²³⁰, присъстващи в държавата членка, включително коренното население и лицата от африкански произход. Образователните материали следва, с цел насърчаване на взаимното уважение и разбирателство, да подчертават приноса

²³⁰ Международната конвенция за премахване на всички форми на расова дискриминация, член 7.

на всички групи за социалното, икономическото и културното обогатяване на националната идентичност и за националния, икономическия и социалния прогрес.

35. За да се насърчи междуетническото разбирателство, от съществено значение е балансираното и обективно преподаване на историята. Когато са извършени зверства спрямо групи от населението, следва да се провеждат дни на памет и други публични събития, когато е подходящо в контекста, за да се припомнят подобни човешки трагедии, както и чествания на успешно разрешаване на конфликти. Комисиите за истина и помирение също могат да изграят жизненоважна роля за противодействие на расовата омраза и за формиране на климат на междуетническа толерантност²³¹.

36. Информационните кампании и образователните политики, насочващи вниманието към вредите, причинени от расистката реч на омраза, трябва да ангажират широката общественост; гражданското общество, включително религиозни и обществени сдружения; парламентаристи и други политици; образователни специалисти; персонал в публичната администрация; полиция и други органи, занимаващи се с обществения ред; и юридически кадри, включително служители на съдебната власт. Комитетът обръща внимание на държавите членки на Обща препоръка № 13 (1993 г.) относно обучението на служителите на реда в областта на защитата на правата на човека²³² и на Обща препоръка № 31 (2005 г.) за предотвратяване на расова дискриминация в администрацията и функционирането на системата на наказателното правосъдие. В тези и в други случаи е важно запознаването с международните норми, защитаващи свободата на мнение и изразяване, и нормите, защитаващи срещу расистката реч на омраза.

231 Адаптирано от Плана за действие от Рабат, § 27.

232 *Official Records of the General Assembly, Forty-eighth Session, Supplement No. 18 (A/48/18)*, chap. VIII, sect. B.

37. Официалното отхвърляне на речта на омраза от високопоставени държавни служители и осъждането на изразените омразни идеи играят важна роля за насърчаване на културата на толерантност и уважение. Насърчаването на межкултурния диалог чрез културата на публично обсъждане и институционалните инструменти за диалог и насърчаването на равни възможности във всички сфери на обществения живот са еднакво важни от гледна точка на образователните методологии и следва да се насърчават енергично.

38. Комитетът препоръчва образователните, културните и информационните стратегии за борба с расистката реч на омраза да се подкрепят от систематично събиране и анализ на данни, за да се оценят обстоятелствата, при които се появява речта на омраза, нейната достигната или целева аудитория, средствата, чрез които са разпространени изказванията, и медийните реакции на дискурса на омраза. Международното сътрудничество в тази област помага да се увеличат не само възможностите за съпоставимост на данните, но и да се укрепят знанията и средствата за борба с речта на омраза, която надхвърля националните граници.

39. Информираните, етични и обективни медици, включително социалните медици и интернет, играят съществена роля за насърчаване на отговорността при разпространението на идеи и мнения. В допълнение към въвеждането на подходящо законодателство за медиите в съответствие с международните стандарти държавите членки трябва да насърчават публичните и частните медици да приемат кодекси за професионална етика и кодекси за печата, които включват спазването на принципите на Конвенцията и други основни стандарти за правата на човека.

40. Представянето от медиите на образа на етнически, коренни и други групи в рамките на обхвата на член 1 от Конвенцията трябва да се основава на принципите на уважение,

справедливост и избягване на стереотипи. Медиите трябва да избягват излишно да се позовават на раса, етническа принадлежност, религия и други групови характеристики по начин, който може да насърчава нетолерантността.

41. Принципите на Конвенцията се удовлетворяват чрез насърчаване на медийния плурализъм, включително улесняване на достъпа до и собствеността на медиите от малцинствата, коренното население и други групи в обхвата на Конвенцията, включително медици, на техните собствени езици. Местното властяване чрез медийния плурализъм улеснява появата на реч, способна да се противопостави на расистката реч на омраза.

42. Комитетът насърчава саморегулирането и спазването на етичните кодекси от доставчиците на интернет услуги, както е подчертано в Декларацията и Програмата за действие от Дърбан²³³.

43. Комитетът насърчава държавите членки да сътрудничат със спортни асоциации за премахване на расизма във всички спортни дисциплини.

44. По-специално, позовавайки се на Конвенцията, държавите членки следва да разпространяват информация за нейните стандарти и процедури и да осигурят съответно обучение, особено за лицата, които са ангажирани с нейното прилагане, включително държавните служители, съдебната система и правоохранителните органи. Заключителните забележки на Комитета в края на разглеждането на доклада на държавата членка следва да бъдат широко достъпни на официалния и други често използвани езици; по подобен начин следва да се предоставят становищата на Комитета по член 14 от процедурата за индивидуални жалби.

233 Програма за действие от Дърбан, § 147.

IV. Общи положения

45. Връзката между забраната на расистката реч на омраза и процъфтяването на свободата на изразяване трябва да се разглежда като допълващи се, а не като противодействащи фактори, при които приоритетът, даден на единия, изисква автоматично намаляване на другия. Правото на равенство и свобода от дискриминация и правото на свобода на изразяване следва да бъдат отразени изцяло в законодателството, политиката и практиката като взаимно подкрепящи се права на човека.

46. Разпространението на расистката реч на омраза във всички региони на света продължава да представлява значително съвременно предизвикателство за правата на човека. Добро-съвестното прилагане на Конвенцията като цяло, интегрирано в по-широки глобални усилия за противодействие на речта на омраза, е най-надеждният начин за превръщане на визията на общество, освободено от нетолерантност и омраза, в жива реалност и насърчаване на културата на уважение към универсалните човешки права.

47. Комитетът придава изключително значение на приемането от държавите членки на целите и процедурите за мониторинг в подкрепа на закони и политики за борба с расистката реч на омраза. Държавите членки се призовават да включат мерки срещу расистката реч на омраза в националните планове за действие срещу расизма, стратегиите за интеграция и националните планове и програми за правата на човека.

Приложение № 3

РАМКОВО РЕШЕНИЕ 2008/913/ПВР НА СЪВЕТА

**от 28 ноември 2008 година
относно борбата с определени форми и
прояви на расизъм и ксенофобия
посредством наказателното право**

Член 1

Правонарушения, свързани с расизма и ксенофобията

1. Всяка държава членка предприема необходимите мерки, за да гарантира, че изброените по-долу умишлени действия са наказуеми:

а) публично подбуждане към насилие или омраза, насочено срещу група лица или член на такава група, определена по отношение на раса, цвят на кожата, религия, произход, национална или етническа принадлежност;

б) извършване на посочено в буква а) действие чрез публично разпространение или раздаване на документи, снимки или други материали;

в) публично оправдаване, отричане или грубо омаловажаване на престъпления на геноцид, престъпления срещу човечеството и военни престъпления, определени в членовете 6, 7 и 8 от статута на Международния наказателен съд, което е насочено срещу група лица или член на такава група, определена по отношение на раса, цвят на ко-

жата, религия, произход, национална или етническа принадлежност, когато действието е извършено по начин, който може да подтикне към насилие или омраза срещу такава група или член на такава група;

з) публично оправдаване, отричане или грубо омаловажаване на престъпленията, определени в член 6 от Хартата на Международния Военен трибунал, приложена към Лондонското споразумение от 8 август 1945 г., което е насочено срещу група лица или член на такава група, определена по отношение на раса, цвят на кожата, религия, произход, национална или етническа принадлежност, когато действието е извършено по начин, който може да подтикне към насилие или омраза срещу такава група или член на такава група.

2. По смисъла на параграф 1 държавите членки могат да изберат да накажат само действието, което или е извършено по начин, който може да наруши обществения ред, или е заплашително, обидно или оскърбително.

3. По смисъла на параграф 1 понятието „религия“ следва да обхваща поне поведението, което е претекст за извършване на действия срещу група лица или член на такава група, определена по отношение на раса, цвят на кожата, произход, национална или етническа принадлежност.

4. Всяка държава членка може, при приемането на настоящото рамково решение или в по-късен момент, да направи декларация, която ще определи като наказуеми отричането или грубото омаловажаване на престъпленията, посочени в параграф 1, букви в) и/или г), само ако престъпленията, посочени в тези букви, са установени с окончателно решение на национален съдебен орган на съответната държава членка и/или на международен съд, или само с окончателно решение на международен съд.

Член 2

Подбуждателство и съучастничество

1. Всяка държава членка предприема необходимите мерки, за да гарантира, че подбуждането към извършване на действията, посочени в член 1, параграф 1, букви в) и г), е наказуемо.
2. Всяка държава членка предприема необходимите мерки, за да гарантира, че съучастничеството в извършване на посочените в член 1 действия е наказуемо.

Член 3

Наказания

1. Всяка държава членка предприема необходимите мерки, за да гарантира, че посочените в членове 1 и 2 действия са наказуеми с ефективни, пропорционални и възпиращи наказания.
2. Всяка държава членка предприема необходимите мерки, за да гарантира, че посочените в член 1 действия са наказуеми с максимални наказателни санкции поне от една до три години лишаване от свобода.

Член 4

Расистки и ксенофобски мотиви

За правонарушения, различни от посочените в членове 1 и 2, държавите членки предприемат необходимите мерки, за да гарантират, че расистките и ксенофобските мотиви са разглеждани като утежняващо обстоятелство или, при невъзможност, са взети под внимание от съдилищата при определяне на размера на санкциите.

Член 5

Отговорност на юридическите лица

1. Всяка държава членка предприема необходимите мерки, за да гарантира, че юридическите лица могат да бъдат подве-

дени под отговорност за посочени в членове 1 и 2 действия, които са извършени в тяхна полза от всяко лице, действащо или индивидуално, или като член на орган на юридическото лице и упражняващо ръководна длъжност в него, на следните основания:

- а) пълномощие да представлява юридическото лице,
- б) правомощие да взема решения от името на юридическото лице, или
- в) правомощие да упражнява контрол в рамките на юридическото лице.

2. Освен предвидените в параграф 1 от настоящия член случаи, всяка държава членка предприема необходимите мерки, за да гарантира, че всяко юридическо лице може да бъде подведено под отговорност, когато липсата на надзор или контрол от страна на лице, посочено в параграф 1 от настоящия член, е довела до извършването на действия, посочени в членове 1 и 2, в полза на това юридическо лице от лице на негово подчинение.

3. Съгласно параграфи 1 и 2 от настоящия член отговорността на юридическото лице не изключва наказателноправни мерки срещу физически лица, които са извършители или съучастници в действие, посочено в членове 1 и 2.

4. Под „юридическо лице“ се разбира всяка организация, която притежава такъв статут по силата на приложимото национално законодателство, с изключение на държави или другите обществени органи при упражняването на държавни функции, както и на публични международни организации.

Цитирана литература

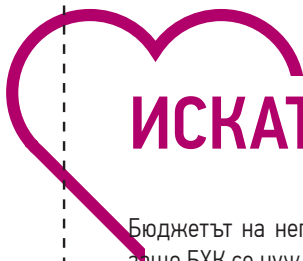
На кирилица

- Авдева, Е. (2011).** Ролята на съда в наказателните производства за престъпления с дискриминационен мотив. В: КЗД, *Учебен модул II: Антидискриминационно право – наказателноправни аспекти (за магистрати)* (с. 136 – 145). София: Комисия за защита от дискриминация.
- Български хелзинкски комитет (2014).** *Правата на човека в България през 2013 г.* София: Български хелзинкски комитет. ISSN 2367-6922.
- Гочева, Я. (2011).** Ролята на прокурора в наказателните производства с предмет престъпления с дискриминационен елемент. В: КЗД, *Учебен модул II: Антидискриминационно право – наказателноправни аспекти (за магистрати)* (с. 120 – 135). София: Комисия за защита от дискриминация.
- Евстатиев, С. (Рег.) (2007).** *Ислямът: Кратък справочник.* София: Изд. „Изток-Запад“. ISBN 9789543213702.
- Еспозито, Дж. (Рег.) (2007).** *Оксфордски речник на Исляма.* София: Изд. „Рива“. ISBN 9789543200986.
- Пушкарлова, И. (2011).** Законодателство за борба с престъпленията с дискриминационен елемент. В: КЗД, *Учебен модул II: Антидискриминационно право – наказателноправни аспекти (за магистрати)* (с. 81 – 90). София: Комисия за защита от дискриминация.
- Пушкарлова, И., и Попова, П. (2011).** Идентифициране на престъпления с дискриминационен елемент. В: КЗД, *Учебен модул II: Антидискриминационно право – наказателноправни аспекти (за магистрати)* (с. 67 – 75). София: Комисия за защита от дискриминация.
- Стойнов, А. (2013).** *Наказателно право. Особена част: Престъпленията против правата на човека* (2. изд.). София: Сиела Норма. ISBN 978-954-28-1406-1.

На латиница

- Bulgarian Helsinki Committee (2013).** *Human Rights In Bulgaria In 2012: Annual Report of the Bulgarian Helsinki Committee.* Sofia, Bulgaria: Bulgarian Helsinki Committee. ISSN 2367-6922.
- CERD (1986).** *Positive measures designed to eradicate all incitement to, or acts of, racial discrimination: implementation of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, Article 4.* New York: United Nations. ISBN 9211540445.
- Chakraborti, N. (2015).** Framing the boundaries of hate crimes. In N. Hall, A. Corb, P. Giannasi, & J. G.D. Grieve (Eds.), *The Routledge International Handbook on Hate Crime* (pp. 13 – 23). Abington/ New York, Routledge.
- EU FRA (2016).** *Ensuring justice for hate crime victims: professional perspectives.* Vienna: FRA. ISBN 978-92-9491-259-6.
- Freeman, M., Chinkin, C. & Rudolf, B. (2013).** *The UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women: A Commentary.* Oxford: Oxford University Press. ISBN 9780199682249.
- Iganski, P. (2008).** *Hate crime and the city.* Bristol, UK: Policy Press. ISBN 978-1-86134-939-2.
- Jacobs, J., & Potter, K. (1998).** *Hate Crimes: Criminal Law and Identity Politics.* New York: Oxford University Press. ISBN 978-0195114485.
- Joseph, S., & Castan, M. (2013).** *The International Covenant on Civil and Political Rights: Cases, Materials, and Commentary* (3rd ed.). Oxford, UK: Oxford University Press. ISBN 9780191650239.
- Lemkin, R. & Power, S. (2005).** *Axis rule in occupied Europe: laws of occupation, analysis of government, proposals for redress.* Clark, N.J: Lawbook Exchange. ISBN 978-1-58477-576-8.
- McDevitt, J., Balboni, J., Garcia, L., & Gu, J. (2001).** Consequences for Victims: A Comparison of Bias- and Non-Bias-Motivated Assaults. *American Behavioral Scientist*, 45(4), pp. 697 – 713. doi: 10.1177/0002764201045004010.
- Nowak, M. (2005).** *U.N. Covenant on Civil and Political Rights: CCPR commentary.* Kehl, Germany Arlington, Va., USA: N.P. Engel. ISBN 9783883571348.
- OSCE/ODIHR & IAP (2014).** *Prosecuting Hate Crimes: A Practical Guide.* Warsaw: OSCE. ISBN 978-92-9234-899-1.

- OSCE/ODIHR (2009).** *Hate Crime Laws: A Practical Guide*. Warsaw: OSCE/ODIHR. ISBN 978-92-9234-757-4.
- Pech, L. (2003).** *La liberté d'expression et sa limitation: les enseignements de l'expérience américaine au regard d'expériences européennes: Allemagne, France et Convention européenne des droits de l'homme*. Clermont-Ferrand Paris: Presses universitaires de la Faculté de droit de Clermont-Ferrand LGDJ. ISBN 9782912589170
- Perry, B. (2001).** *In the Name of Hate: Understanding Hate Crimes*. New York: Routledge. ISBN 0-415-92772-2.
- Robertson, G. & Nicol, A. (2008).** *Media law* (5th ed.). London: Penguin. ISBN 9780141030210.
- Thornberry, P. (2018).** *The International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination: A Commentary*. Oxford: Oxford University Press. ISBN 9780198827405.

ИСКАТЕ ЛИ ДА ПОМОГНЕТЕ?

Бюджетът на неправителствените организации често е съвсем ограничен. Ето защо БХК се нуждае от помощ, за да продължи да работи в полза на най-уязвимите групи в българското общество. Тази подкрепа ще помогне за изграждането на един по-добър свят.

КАКВО МОЖЕТЕ ДА НАПРАВИТЕ?

Активисти от цял свят са показали, че съпротивата срещу тези, които подкопават човешките права, е възможна. Бъдете част от това движение. Помогнете ни да се изправим срещу тези, които подклаждат страх и омраза.

Можете да направите това

КАТО ДОБРОВОЛЕЦ ИЛИ С ДАРЕНИЕ.

- Искам да предложа помощта си като доброволец, защото смятам, че притежавам умения, които биха били от полза.

Име:

Адрес:

Държава:

Имейл:

- Искам да направя дарение на БХК (приемат се дарения в левове или евро)*

Сума:

Моля изтеглете от:

Visa

Mastercard

Номер:

Валидна до:

Да се използва за**:

Подпис:

* Дарението можете да направите и сами чрез интернет на адрес:
<http://www.bghelsinki.org>

**Попълнете този ред само ако имате конкретно желание или наша конкретна кампания предвид.

Моля, подайте тези формуляри в офиса на БХК на адрес:
ул. „Върбица“ № 7, ет. 4, 1504 София

БЪЛГАРСКИ
ХЕЛЗИНКСКИ
КОМИТЕТ